

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 JOSEF VESELÝ
ŘÍZENÍM REDAKCE POVĚŘEN
 MARTIN DANEŠ
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE IRENA KREJČOVÁ
GRAFIK PETR TĚŠÍNSKÝ
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MARTIN ADAM, VÁCLAV
 BERNÁŠEK, PAVEL BRATINKA, ADAM ČERNÝ,
 MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
 MILOSLAV HAD, RUDOLF CHMEL, PETER JUZA,
 RADEK KHOL, ČESTMÍR KONEČNÝ, KAREL
 KRÁTKÝ, OSKAR KREJČÍ, KRISTINA LARISCHOVÁ,
 ZDENĚK MATĚJKA, ALOJZ NEUSTADT, JOSEF
 OREL, ALEXANDR ORT, MARTIN PALOÚŠ, JAN
 PETRÁNEK, KAREL PEZL, MIROSLAV POTOČNÝ,
 LIBOR ROUČEK, DUŠAN ROZEHNAL, RICHARD
 SEEMANN, JIŘÍ STAŘÍK, ŠTEFAN ŠEBESTA,
 VÁCLAV ŠMEJKAL, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ, KVĚTA
 ŠUBRTOVÁ, VRATISLAV VÁLEK, JOSEF VESELÝ,
 PETR ZAVADIL, JAN ŽIŽKA

REDAKČNÍ KRUH: JOSEF BUČEK, JIŘÍ
 DIENSTBIER, KAREL DUFEK, MIROSLAV
 GALUŠKA, BOŘEK HOMOLA, ROBERT HORÁK,
 ZDENĚK CHAROUZEK, OTTO KLIČKA, MILAN
 KŇAŽKO, JAROSLAV KOHOUT, VÁCLAV KOTYK,
 PETR KRUL, MIROSLAV KUSÝ, VOJTĚCH MENCL,
 JAROSLAV ŠABATA, VĚRA ŠTOVIČKOVÁ-
 HEROLDOVÁ, LUDĚK URBAN, VÁCLAV VRABEC,
 PETER VRŠANSKÝ, RICHARD WAGNER, JOSEF
 ZIELENIEC, JIGAL ARCI (TEL AVIV), JAN
 AUERHAHN (PAŘÍŽ), RUDOLF BYSTRICKÝ
 (ŽENEVA), CLAUDE ESTIER (PAŘÍŽ), VLADIMÍR
 HANDL (BIRMINGHAM), JIŘÍ HOCHMAN (PALM
 COAST, FL.), FRANTIŠEK JANOUCH
 (STOCKHOLM), PETR LEBEDA (MONTEREY),
 ADOLF MÜLLER (KOLÍN n. R.), MICHAEL OZEROV
 (MOSKVA), VRATISLAV PĚCHOTA (NEW YORK),
 PETER ROBEJŠEK (HAMBURK), WERNER
 ROSENBERG (BERLÍN), VILIAM ROTH (VARŠAVA),
 DUŠAN ROZBORA (NIKÓSIE), GERHARD
 SABATHIL (BRUSEL), PAVEL SEIFTER (LONDÝN),
 HELMUT G. SCHMIDT (BONN), JAN STAŇKOVSKÝ
 (VÍDEŇ), JAROSLAV ŠEDIVÝ (BERN), JIŘÍ
 VALENTA (MIAMI), MAGDA VÁŠÁRYOVÁ
 (VARŠAVA), ALEXANDR VONDRA (WASHINGTON),
 KAMIL WINTER (EDWARDSVILLE, ILL.)

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz. Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč. Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice 427,40 Sk. Tiskne MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421842/4281538, fax: 00421842/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.czechia.com/iir. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č. j. NP 2890/1994 ze dne 6. 12. 1994. Podávání tiskoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OP6-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

OBSAH 8/2000 ROČNÍK XXIV

STR.

SVĚTOZOR	2
GLOBALIZACE JAKO DOBOVÉ ZAKLÍNADLO / Martin Daneš	3
UCTÍVANÁ I PROKLÍNANÁ GLOBALIZACE	
GLOBALIZACE: HLEDÁNÍ DEFINICE / Martin Ehl	4
MEZINÁRODNÍ MĚNOVÝ FOND V PODMÍNKÁCH GLOBALIZACE / Jiří Jonáš	6
EVROPSKÁ UNIE: OBTÍŽNÉ UVOLŇOVÁNÍ BARIÉR / Václav Šmejkal	8
VOLNÁ TRIBUNA	
NOVÁ EKONOMIKA: MÝTUS, NEBO SKUTEČNOST? / Marek Loužek	10
EKOLOGICKÉ HNUTÍ: NIC NOVÉHO POD SLUNCEM / Karel Kříž	12
VZTAHY A PROBLÉMY	
VÁLKA A MEZINÁRODNÍ PRÁVO / Jiří Vaníček	14
ZÁKAZ CHEMICKÝCH ZBRANÍ: DLOUHÝ PROCES / Ladislav Středa	18
DVA ROKY VÁLKY V KONGU / Petr Jelínek	21
ISLÁM V RUSKU: NEBEZPEČNÁ REALITA / Peter Stupavský	22
SERIÁL	
ITALSKÝ ORGANIZOVANÝ ZLOČIN / Miroslav Nožina	24
INFORMACE	
SPLEŤ EVROPSKÝCH INSTITUCÍ / Petr Pavlík	26
ASOCIACE PRO STUDIUM MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ / Miroslav Had	27
RECENZE	
SVĚTOVÁ EKONOMIKA NA PŘELOMU TISÍCLETÍ / Bohumil Tesařík	28
I DIPLOMATÉ MUSÍ S KŮŽÍ NA TRH / Marek Skolil	28
SUDETŠTÍ NĚMCI / Ivona Řezanková	29
AFRICKÉ GERILY / Mesfin Gedlu	31

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 30. 9. 2000)

- **Největší kontinent se představuje** ► **Bezpečnostní aspekty raketového zbrojení v Asii** ► **Asijské tygři se zotavují z krize** ► **Tání ledů mezi Severní a Jižní Koreou** ► **Neznámá střední Asie** ► **Čínský organizovaný zločin** ►

1. V Ženevě skončil týdenní sociální summit OSN o chudobě, aniž by našel nové cesty k řešení zhoršující se perspektivy chudoby.

2. Prezidentské, parlamentní a guvernérské volby v Mexiku. S převahou vyhrál Vicente Fox (58), vůdce opoziční Strany lidové akce (PAN) ve spojení se Zelenými. Po 71 letech tak skončila vláda Revoluční institucionalistické strany.

4. Fidžijská armáda, která se po květnovém puči ujala moci, ohlásila složení přechodné vlády, do jejíhož čela byl jmenován bankéř Laisenia Quarase. V kabinetu není žádný Ind. 19. července vláda složila přísahu.

4. Neoficiální vůdce rakouských Svobodných Jörg Haider vnutil na zasedání koaliční komise kancléři Wolfgangu Schüsselovi referendum k protirakouským sankcím čtrnácti členů EU. Lidové hlasování o vztahu k Unii by se mělo konat 29. října.

6. Německý Spolkový sněm schválil velkou většinou hlasů zákon o odškodnění nuceně nasazených. Na základě zákona vznikne nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost, která převzme odpovědnost za odškodnění obětí nacismu a do níž dají vláda a německé hospodářství k dispozici po pěti miliardách marek.

6. Jugoslávský parlament schválil návrh změny ústavy, podle níž bude hlava jugoslávského státu volena přímo a může setrvat v úřadu po dvě volební období. Současný prezident Slobodan Milošević tak má volnou cestu k svému znovuzvolení příští rok. Změna ústavy se nepříznivě dotýká postavení Černé Hory ve federaci.

6. Nejvyšší odvolací soud ve Velké Británii, Sněmovna lordů, vynesl klíčový verdikt, který tisícům osob žádajícím v zemi o azyl zpřísní podmínky jeho udělení.

7. Dolní komora rakouského parlamentu schválila zákon o fondu usmíření, který umožňuje vyplácet kompenzace asi 150 tisícům osob přinuceným pracovat za války na rakouském území. Fond, do něhož přispěje rakouský stát a soukromé firmy, bude disponovat asi 15,5 miliardami korun.

8. Třetí zkouška amerického systému protiraketové obrany (NMD) skončila neúspěchem.

10. Izraelská vláda prošla dvěma parlamentními hlasováními o nedůvěře.

10. Ministři zahraničí EU zrušili sankce proti Rusku, které zavedli loni v prosinci na protest proti ruským vojenským akcím v Čečensku.

10. Moskva zveřejnila svou novou zahraničněpolitickou doktrinu, podle níž se v budoucnu soustředí na zahraničněpolitické cíle nezbytné k vybudování silného státu a ekonomiky. Chce provádět otevřenou, vyrovnanou a lehce předvídatelnou zahraniční politiku zaměřenou na ochranu ruských zájmů, které bude v případě potřeby tvrdě prosazovat.

10. Ezer Weizman složil funkci izraelského prezidenta jako reakci na tlak veřejnosti, která kritizovala jeho postoj k aféře s přijímáním finančních darů v době, kdy byl členem vlády a parlamentu.

10. V americkém Camp Davidu byla zahájena další fáze jednání o mírovém uspořádání mezi Izraelem a Palestinou za účasti Ehuda Baraka a Jásira Arafata. Prostřednictvím se ujal Bill Clinton.

10. Referendum v Sýrii potvrdilo Bašára Asada prezidentem.

11. Setkání prezidentů Slovinska Milana Kučana, Česka Václava Havla, Černé Hory Milana Djukanoviče a Chorvatska Stjepana Mesiče v Dubrovníku. Ze schůzky vyplynulo, že černohorské vedení má ve svých krocích plnou podporu ostatních tří zemí. Václav Havel prohlásil, že „mimo všech politických nástrojů je zapotřebí uvažovat i o alternativě demonstrace síly“.

11. V Kuala Lumpur skončily bez výsledku tříhodinové rozhovory mezi KLDR a USA o omezení severokorejského raketového programu. KLDR by byla ochotna zastavit za miliardu dolarů vývoz svých raket.

12. Izraelský premiér Ehud Barak rozhodl, že jeho země odloží zamýšlený prodej špičkového radarového systému Číně, jak ho o to dlouho požadovaly USA. 12. Tříhodinný summit OAJ v tožském Lomé rozhodl vytvořit Africkou unii včetně společného parlamentu a soudního dvora. Sídlem unie bude etiopská Addis Abbeba.

13. Vláda Spojených států v nótě předané českému velvyslanectví potvrdila oprávněnost vyvlastnění sudetských Němců, k němuž došlo po 2. světové

válce zároveň s jejich odsunem z tehdejšího Československa na základě rozhodnutí postupimské konference.

13. Fidžijské povstalci propustili sesazeného premiéra Mahendra Chaudhryho a spolu s ním dalších 17 rukojmích, které po puči v polovině května zadržovali v budově parlamentu.

13. USA a Vietnam podepsaly v Bílém domě obchodní dohodu, která završuje normalizaci jejich vztahů po válce, jež skončila v dubnu 1975.

17. Tokijský soud odsoudil k trestu smrti oběšením dva členy sekty Óm Šinrikjó odpovědné za útok smrtelným plynem sarin v tokijském metru v roce 1995.

18. Prezidenti Ruska a Číny Vladimir Putin a Ťiang Ce-min při jednáních v Pekingu ostře odmítli americký projekt raketové obrany.

19. Ruský prezident Vladimir Putin po schůzce se severokorejským vůdcem Kim Čong-ilem prohlásil, že KLDR je připravena vzdát se vlastního raketového programu. 21. července USA nabídky Severní Koreji spolupráci na jejím vesmírném programu.

19. Ruská Státní дума schválila návrh zákona předložený prezidentem Putinem o způsobu formování Rady federace, horní komory parlamentu. Podle zákona může prezident odvolávat gubernátory a rozpouštět místní parlamenty, pokud poruší zákony a bude jim to soudně dokázáno. Návrh zákona poté schválila i horní komora.

21. Prezidenti Ruska a USA Vladimir Putin a Bill Clinton se v japonském Nagu dohodli, že budou pokračovat ve spolupráci v oblasti kontroly jaderných zbraní.

23. Na Okinavě skončil summit G7 a Ruska. Mocnosti se zavázaly snížit zadlužení nejchudších zemí, usnadnit rozvojem zemím přístup na mezinárodní trhy, potírat organizovaný zločin, zejména obchod s lidmi, drogami a počítačovou kriminalitou, zajistit přístup k základnímu vzdělání, snížit počet lidí nakažených virem HIV o čtvrtinu, omezit počet případů tuberkulózy a malárie na polovinu, zajistit cenově příznivý přístup k internetové síti pro všechny země.

24. Jugoslávský parlament schválil změny volebního zákona o způsobu volby prezidenta fe-

derace. Příští hlava Jugoslávské svazové republiky bude poprvé zvolena v přímém hlasování občanů prostou většinou bez ohledu na voličskou účast. Černá Hora oznámila, že odmítne jakékoli hlasování podle nových zákonů.

24. Komisař pro rozšíření EU Günter Verheugen oznámil, že Evropská komise se bude v pravidelných hodnotících zprávách letos na podzim zabývat spojením starých nomenklatur a nových ekonomických struktur ve většině kandidátských zemí. 25. Izraelsko-palestinský summit skončil v Camp Davidu neúspěchem. Izrael souhlasil s americkým návrhem na izraelsko-palestinskou suverenitu nad některými arabskými částmi východního Jeruzaléma, Palestinci ho však odmítli. Ehud Barak a Jásir Arafát slíbili, že budou co možná nejdříve pokračovat v úsilí o dosažení míru na Blízkém Východě.

26. Na Fidži zatčen organizátor převratu z 19. května George Speigt. Krátce nato armáda zneškodnila na 350 jeho stoupců a předala je policii.

26. Vládnoucí strany ve Slovinsku prohlásily koaliční dohodu za mrtvou poté, co se neshodly na novele volebního zákona. Slíbily však, že zůstanou ve vládě až do nových voleb.

28. První setkání americké ministryně zahraničí Madelaine Albrightové a severokorejského ministra zahraničí Pek Nan-suna. Podle Albrightové rozhovory přinesly nadějně vyhlídky na mír a dlouhodobou stabilitu na Korejském poloostrově.

30. Izraelští a palestínští vyjednaváci se sešli v Jerichu, aby zahájili rozhovory o uplatňování dočasných mírových dohod.

30. V prezidentských volbách ve Venezuele zvítězil dosavadní prezident Hugo Rafael Chávez Frías.

31. Izraelský parlament zvolil ve druhém kole prezidentem poslance Moše Kacava, kandidáta pravice. Vláda Ehuda Baraka přestala další hlasování o nedůvěře.

31. V Soulu skončilo první kolo mezivládních jednání mezi Severní a Jižní Koreou po více než osmi letech. V závěrečném komuniké se praví, že obě země otevřou hraniční styčné úřady, povedou pravidelné konzultace na ministerské úrovni a opět propojí svá hlavní města

Globalizace jako dobové zaklínadlo

Globalizace. Termín, jenž se stal v posledních letech na světové scéně všemocným zaklínadlem. Třebaže módní a mnohdy nadužívaný, zůstává poměrně abstraktní: ti, kdo jej prosazují, se málokdy shodnou na přesné definici, nemluvě o těch, kdo s ním polemizují.

Zda se globalizace stane pojmem obecně určujícím naší epochu, nebo zda bude jednou označena za dobový slovní tik, rozhodne historie. Lidé, kteří ji skloňují (ať s nadšením, či se záští v hlase) ve všech pádech, argumentují četnými insigniemi vývoje výrazně měnícího svět: vyšší provázanost ekonomik a odbourávání bariér světového obchodu, provázené stále rostoucím vlivem mamutích mezinárodních společností, prudký rozvoj informačních technologií a výměny informací.

Podle jiných ovšem není tento vývoj kvalitativně ničím novým. Například rozvoj komunikačních technologií je v posledních stopadesáti letech vcelku kontinuální; vznik internetu není o nic převratnější, než byl – měřeno dobovým kontextem – vynález telegrafu. I světový obchod už fungoval bez překážek, dokud jej nezačaly omezovat státy umělými bariérami.

Někdy to opravdu vypadá, jako by se onen termín stával čím dál oblíbenější řečnickou vatou, a to jak s kladným, tak se záporným znaménkem. Je blyštivou výplní nejrůznějších projevů a politických proklamací, odjakživa tíhnoucích k velkým, avšak co do konkrétního obsahu prázdným či alespoň mnohoznačným slovům; krajní levice od anarchistů, přes komunisty až po všemožné odrůdy zelených je pro změnu výlohou, do níž lze s největším hlomozem vrhnout kámen.

Řekne-li se *globalizace*, vybaví se kdekomu, dřív než cokoliv jiného, spojení *odpůrci globalizace* (i to je znakem jisté pofidérnosti zmíněného pojmu). Nejrůznější levicová a ekologická hnutí ji povýšila na příčinu všeho zla a učinila z ní svůj prominentní terč poté, co ty staré (jako *imperialismus*) poněkud vyčpěly. Kde se vzala, tu se vzala, máme tu sedmihlavou saň, proti níž lze hlasitě troubit na poplach, nového společného nepřitele, který všem bojovníkům za nějaké «lepší příští» umožňuje lépe semknout šiky.

Uznejme, že jejich volba nepřitele má jistou logiku: poté, co jedno «lepší příští» rozdělující svět – světový komunistický systém – zašlo na úbytě, můžeme oprávněně předpokládat, že případný triumf antiglobalizátorů kdekoliv ve světě by jeho «osvobozenou» část znovu odsoudil k izolaci a autarkii.

K tomu, aby se na samém konci 20. století o globalizaci vůbec dalo hovořit, musely být nejprve splněny některé základní předpoklady. Tím byl zejména pád sovětského komunistického impéria, spojený se zánikem bi-polárního dělení světa a demontáží železné opony násilně dělící Evropu. Lze si jen stěží představit, že by globalizace jako termín i jako realita byly myslitelné ve světě rušiček a ostnatých drátů, zapovězených kopírek a policejní zvěle. V tomto smyslu, definujeme-li ji jako odbourávání hranic a bariér, každý soudný člověk rád podepíše, že je jevem veskrze pozitivním.

Mezinárodní měnový fond a Světová banka, proti nimž se *odpůrci globalizace* z bohatých zemí sjedou v září do Prahy protestovat, jsou jim pouze zástupnými cíly. Nejsou to ony, kdo nese zodpovědnost za chudobu a sociální nerovnosti v třetím světě, jež tito lidé pranýřují. Obě tzv. brettonwoodské organizace, vzniklé na konci druhé světové války a sdružující většinu zemí světa, se naopak aktivně snaží (s nutnými omezeními, které jejich činnost má, i s chybami, jež v posledních desetiletích poznamenaly přístup MMF k některým chronicky zadluženým zemím) hospodářskou situaci rozvojového světa zlepšit. Jedním z pražských zadání pro obě organizace je i diskuze o jejich vnitřní reformě.

Nesmiřitelný odpor vůči světovým finančním institucím má svou nezanedbatelnou příčinu ve faktu, že zásluhou své hospodářské síly a vysokého podílu na financování v nich hrají významnou roli Spojené státy americké. A ty – už od zlatých časů tažení proti imperialismu – jsou všem bojovníkům za lepší příští peklem a kolébkou vši neřesti.

Proto je odpor vůči globalizaci víceméně ztotožňován s odporem vůči Spojeným státům a jejich vlivu ve světě. Antiglobalizátoři v Evropě vytloukají výlohy fast-foodů McDonald's, neboť pro ně tyto veleúspěšné «hamburgerárny» symbolizují neblahou amerikanizaci životního stylu zemí, jež po svém zaoceánském vzoru údajně rychle propadají bezhlavému konzumu a sériové spotřebě.

Zkuste se však někoho z nich zeptat na alternativní recept; obvykle se vám dostane jen obecných výkladů o nutnosti diskuse a boji «proti (něčímu) diktátu». Globalizace (a její antonymum – antiglobalizace) jim slouží jen jako šidítko, hypersyntéza, jež neumožňuje – to je jejím účelem, aby neumožňovala – rozumnou analýzu jednotlivých reálných problémů současnosti.

Vedle blouznících aktivistů existují i *teoretici antiglobalizace*, jejichž program osciluje někde mezi komunismem a fašismem, a na každý pád je založen na razantním omezení občanských svobod. Ne všichni antiglobalizátoři vědí, za co bojují. Přesto, kdyby «zvítězili», umetli by cestičku k moci svým ideovým vůdcům... další scénář už známe z vlastní zkušenosti.

Pražské zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky skončí, metaři odklidí střepy, sklenáři zasklí výlohy a život půjde dál. Pokud většina lidí nezapomene na konce, k nimž lze od rozbitých výloh dospět, můžeme všichni v klidu spát.

-md-

Globalizace: Hledání definice

V současné době nelze najít v humanitních a ekonomických oborech na světě dva vědce, kteří by se shodli na přesné definici termínu globalizace. Z tohoto slova se přitom stalo takřka zaklínadlo, pro odpůrce tohoto jevu či procesu je to téměř nadávka, zatímco ti, kteří z něho profitují či se ho snaží zkoumat, ho naopak nepovažují za jednoznačný.

MARTIN EHL

Při pokusu globalizaci popsat je nepochybný fakt, že její základy vycházejí z ekonomiky, respektive jejího propojování v rámci obchodu po celé zeměkouli. Však také zjednodušeně je globalizace chápána jako propojení finančních trhů a nadvláda celosvětově působících firem a institucí.

Hluboké kořeny a široký záběr

V případě, že začneme ekonomikou, je důležité historické hledisko: odkdy je možné ekonomickou (obchodní) globalizaci začít popisovat. Někteří autoři, například neomarxista Immanuel Wallerstein, neváhají jít hluboko do historie, v tomto případě do patnáctého století a objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem.

Skutečností ovšem je, že efekt měla obchodní globalizace až ve století devatenáctém, kdy se prudce rozvinuly komunikace. Ekonomická globalizace dostala nový rozměr objemem bezdrátového přenosu informací a začala se stávat záležitostí více politikou. Oběh informací, jejichž objem neustále vzrůstá, se ve století dvacátém stal klíčovým faktorem, s jehož pomocí je možné začít mluvit o globalizaci v dalších oborech – politice, sociologii, kultuře. Obrovský rozmach globálního přenosu dat nastal v poslední čtvrtině dvacátého století, kdy už se o globalizaci mluví zcela normálně jako o součásti života všech obyvatel planety.

Zde je nutné zdůraznit jednu podstatnou vlastnost pojmu globalizace: definuje zatím neukončený proces, který vede široký a hluboký řez všemi obory lidské činnosti, založený především na celoplanetární výměně informací. Historik Ian Clark se například domnívá, že jde o multidimenzionální proces, který má svou stránku technologickou, ekonomickou, politickou a ideologickou.¹⁾ Šíře takové definice záleží na potřebě každého autora, jenž do ní zahrnuje sobě blízké obory.

Globalizace postupně proniká do všech možných odvětví lidské činnosti, což je její další vlastnost. Její působení si člověk uvědomuje postupně. Za první, kdo se pokusil ideu globalizace formulovat s ohledem na svůj obor, se považují ekologové. Průkopnickou práci z hlediska vytváření globalistiky jako svébytné vědy vydali manželé Meadowsovi v roce 1971: Meze růstu. Na ní navázala o dvacet let později studie Překročení mezí.²⁾ Tyto studie se zabývají především dopadem ekologických změn na planetu jako celek a daly základ jedné z globalizačních teorií: teorii trvale udržitelného rozvoje.

Jiný náhled mají na globalizaci teoretici masové komunikace, jinak se zase dívají na problematiku globálních problémů politologové. Jejich pohled se přitom nejvíce blíží pohledu komplexnímu. Už od začátku století se aplikuje globální pohled na světovou politiku, například realistická škola geopolitiky, která rozdělila svět na různé regiony a popisovala jejich důležitost z hlediska celosvětového mocenského uspořádání. Po bipolární kapitole v dějinách lidstva se v 90. letech v oblasti mezinárodních vztahů znovu dopřálo sluchu autorům teorií komplexní vzájemné závislosti, kterou můžeme v současné době označit za další globalizační teorii. Ta v sobě spojuje prvky dvou základních teorií mezinárodních vztahů, realistické a idealistické, a jen jejich spojením umožňuje alespoň jakýsi teoretický popis globalizace v posledním desetiletí.

Globalizace a amerikanizace

Jde především o to, že národní stát přestal být jediným aktérem světové politiky. Pro realisty je role státu jako základního kamene takřka posvátná. Na stejné úrovni se objevila řada jiných nestátních aktérů, jako jsou například nevládní organizace s globálním dosahem. Idealismus zase

obohacuje globalizaci o liberální přístupy, o ideu demokratizace a sebeurčení. Globalizace tak bývá v 90. letech spojována s demokratizací (konkrétně s ideou liberální demokracie) a rozšiřováním jednotného (západního) pojetí lidských práv jako práv individuálních, což se velmi často střetává s jejich tradičním komunitním či kolektivistickým pojetím v jiných světových regionech.

Na tomto místě se zřetelně objevuje největší slabina globalizace. Tento proces je chápán jako centristický se středem v euroatlantickém prostoru, v oblasti nejbohatších států světa. Většina teorií globalizace vznikla v tomto prostoru, jazykem globální komunikace je angličtina a rozhodnutí s globálním dosahem se činí v sídlech na severní polokouli. Latinoameričané, Jihoafričané či Japonci se na problém globalizace dívají jinak, nemusejí ho nutně chápat jako ohrožení, jak je to ve zjednodušené formě často prezentováno. Podívejme se na to, proč.

Globalizace je z kulturního a sociologického hlediska zaměřována za amerikanizaci. Její nepřátelé likvidují symboly, jako jsou restaurace McDonald's. Americký sociolog George Ritzer si v knize Mcdonaldizace společnosti bere na pomoc klasika svého oboru Maxe Webera a jeho pojem „železná klec racionality“ při popisu racionalizované společnosti.³⁾ Ta vypadá tak, že principy rychloobslužných restaurací ovládají stále více sektorů společnosti. Vlivem zrychlených toků informací se tato racionalita šíří po celé zeměkouli, lze dodat k Ritzerovu pojetí. Protože je však americká společnost (stejně jako každá jiná) specifická a založená na určitých kulturních základech, které tuto racionalitu umožnily, je velmi těžké takovou racionalitu efektivně rozšířit do podmínek například postkomunistické východní Evropy. Nevyhnutelně se pak šíří pouze symboly či části této racionality, jako jsou restaurace McDonald's či různé manažerské postupy. Jako celek však žádný stát či společnost severoamerickou racionalitu převzít nemohl. Příkladem může být třeba Japonsko se svou ústavou napsanou po americkém vzoru, výkonnou ekonomikou, a přesto je japonská společnost postavena na mnohem tradičnějších a hlouběji zakotvených základech.

Globalizace a postmoderna

O definici globalizace se raději nepokoušejí ani světové slovníky. V renomované Encyclopaedii Britannica heslo chybí úplně. Možná to souvisí s další vlastností procesu globalizace, kterou je vztah k postmodernímu chápání světa. Postmoderna a globalizace mají řadu společných rysů, jejichž základem je neuchopitelnost problému jako celku. Dalším společným znakem je chaos, nahodilost, širokoproudost.

Na rozdíl od postmoderny globalizace ne-dekonstruuje, ale naopak vytváří nové struktury. Podle sociologa Zygmunta Baumana je globalizace návratem od univerzality Západu, jež byla vyjádřena modernitou a touhou po dokonalosti, k pravidlům nahodilosti.⁴⁾

To možná také vysvětluje, proč je globalizaci tak těžké jednoduše uchopit a analyzovat a proč ji její kritici zužují vždy na jeden z jejích aspektů, nejčastěji ekonomický. Modernita, která byla západocentrická, přitom utrpěla se svou univerzalností ve 20. století řadu porážek a nahradila ji postmoderna, která – stejně jako globalizace – čerpá z velkého množství ideových zdrojů s rizikem, že míra chaosu už nebude snesitelná.

V této souvislosti je možné uvést další rys globalizace, tentokrát z hlediska masové komunikace: tím je naprostá zahlcenost informacemi a nutnost jedince si je pečlivěji vybírat. Samozřejmě, situace je velmi odlišná pro obyvatele bohatého Severu protkaného sítí družic, kabelů, televizí či nejnověji internetem. Ale i pro obyvatele chudých oblastí světa se přístup k informacím ve srovnání s minulostí výrazně zlepšil. Jak jinak by bylo možné vyvolat masové vraždění ve Rwandě v roce 1994, kdyby nebylo několika rozhlasových stanic a tisíců radiopřijímačů mezi lidmi?⁵⁾

Nadbytek informací a multikulturnost

Nebezpečím už není nedostatek informací, ale jejich nadbytek, to je také výsledek globalizace. Jeho pozitivum spočívá v tom, že si v tomto množství informací lze

nalézt přesně ty informace, které jednotlivci či komunita potřebují. Jako jednoznačně pozitivní globální médium je v tomto případě internet, který umožňuje nebývalou pluralitu obsahu, jež přitom takřka nelze kontrolovat z jednoho centra, čímž se také snížilo riziko manipulace. To je obrovský pokrok například vůči televizi (také globální médium), kde se editoři rozhodují, co dát a co nedávat, a vědomě či nevědomě tím svého diváka nějak ovlivňují. Posiluje se tak rozhodovací schopnost jedince a stoupá jeho odpovědnost, což je zřejmě další euroatlantický rys šířený globalizací.

Tím narážíme na další aspekt: multikulturnost globalizace. Díky houstnoucím komunikačním sítím mají dříve izolované kultury možnost lépe se navzájem poznávat. Teorie některých amerických vědců o vítězství liberalismu (Francis Fukuyama) či střetu civilizací (Samuel Huntington) se ukazují pro globalizaci jako příliš zjednodušující. To, že o sobě jednotlivé kulturně civilizační okruhy (ať už jakkoli definované) více vědí, přece neznamená, že okamžitě proti sobě začnou vést války kvůli kulturně náboženským odlišnostem.

Na hodnocení je brzy

Jde spíše o to, položit si otázku, zda má někdo z jiných kultur o naše ideje zájem a zda se lze vzájemnou interakcí obohatit. Na to zřejmě zapomněli někteří teoretici globalizace, obhajující univerzalistickou roli lidských práv podle euroatlantického pojetí.

Jak by tedy vypadala školní definice globalizace? Velmi zjednodušeně řečeno

je to proces, který zasahuje všechny obory lidské činnosti, kdy stejné vlivy zasahují do života lidí na různých místech zeměkoule, ale s nestejnými následky. Základem tohoto procesu je stále rychlejší výměna informací, jejichž množství se neustále zvyšuje. Působí různě intenzivně v různých oborech, nejvíce zřejmě v ekologii a ekonomice, v poslední době v kultuře a politice.

A budoucnost globalizace? Ať už se na ni podíváme z jakéhokoli úhlu, je to nezvratný proces, s nímž se postupně budou muset vyrovnat obyvatelé celé planety. Některých se dotkne více v oblasti ekonomické, jiných v oblasti ekologické, další budou čelit důsledkům politickým či kulturním. Jako každý jiný socioekonomický proces má globalizace následky pozitivní i negativní. Bude však třeba několik desetiletí počkat, než bude možné zhodnotit poslední čtvrtinu dvacátého století, kdy globalizace vypukla ve všech oborech naplno.

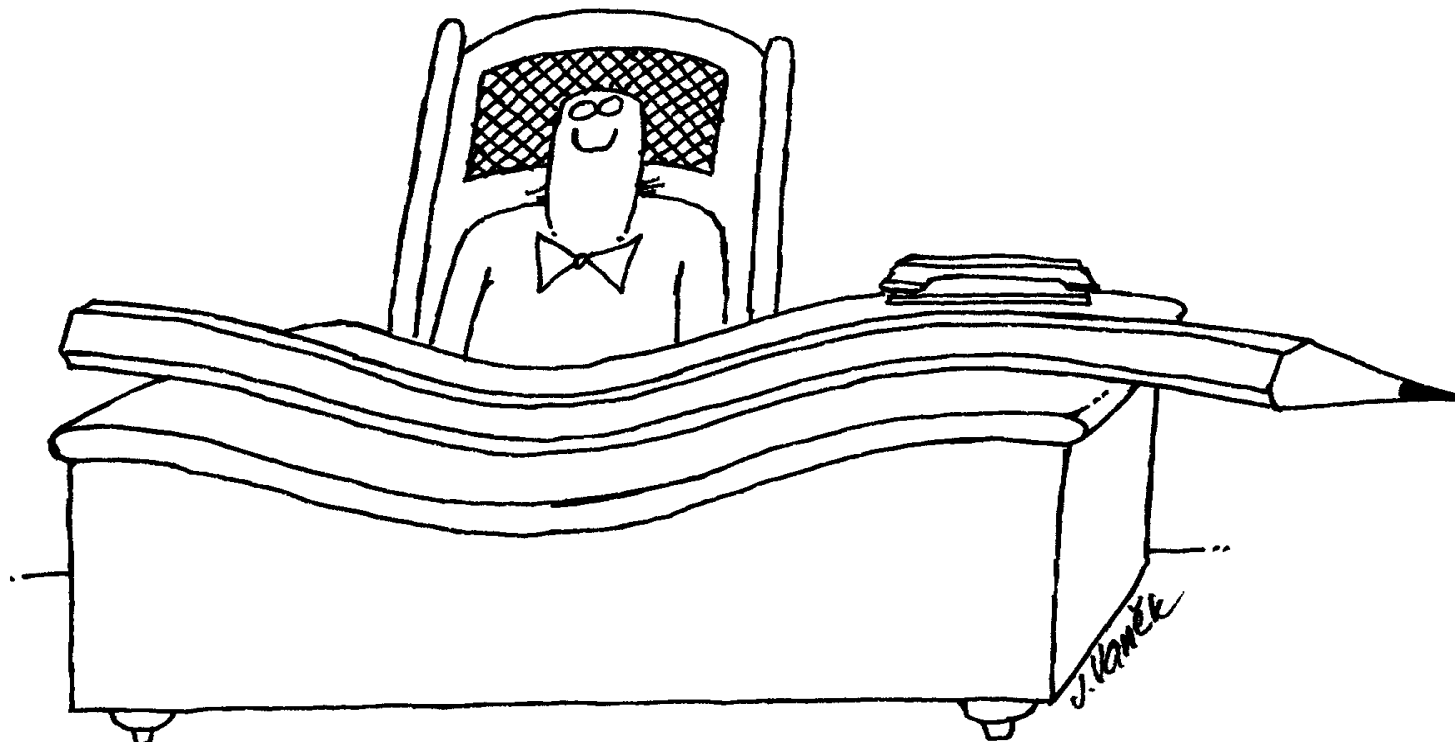
¹⁾ Clark, Ian: Globalization and Fragmentation – International Relations in the Twentieth Century, Oxford University Press, New York 1997.

²⁾ Poslední práce je přeložena i do češtiny: Meadowssová, Donella H.; Meadows, Dennis L.; Randers, Jorgen: Překročení mezí, Argo, Praha 1995.

³⁾ Ritzer, George: Mcdonaldizace společnosti, Academia, Praha 1996.

⁴⁾ Bauman, Zygmunt: Úvahy o postmoderní době, Slon, Praha 1995.

⁵⁾ Metzl, Jamie F.: Information Intervention: When Switching Channels Isn't Enough, Foreign Affairs, November/December 1997.

Mezinárodní měnový fond v podmínkách globalizace

Mezi představiteli mezinárodního finančního společenství panuje dnes shoda, že Mezinárodní měnový fond (MMF) vyžaduje jisté změny, aby mohl nadále plnit účinné úkoly, které mu dali do vínku jeho zakladatelé a které jsou kodifikované ve Stanovách MMF.

JIŘÍ JONÁŠ

Hlavním důvodem, proč se nyní intenzivně diskutuje o potřebě změn v činnosti MMF, jsou dramatické změny ve fungování mezinárodního finančního systému, a především pak finanční krize 90. let, které postihly řadu nově vznikajících tržních ekonomik.

V tomto článku uvedu hlavní změny, kterými nyní MMF prochází a jejichž hlavním cílem je zajistit, aby světová ekonomika a mezinárodní finanční systém fungovaly bez častého opakování devastujících finančních krizí, jakých jsme byli svědky v uplynulých letech.

Změny ve světové ekonomice

V průběhu 90. let došlo v mnoha zemích k zásadním změnám v jejich politickém a ekonomickém uspořádání. Z našeho pohledu nejvýznamnější byl bezpochyby proces zásadní hospodářské transformace v bývalých centrálně plánovaných ekonomikách. Avšak k podobným, byť mnohdy méně radikálním změnám docházelo i v ostatních částech světa. K rozsáhlé demokratizaci politických systémů došlo v zemích Latinské Ameriky, které zároveň přistoupily k radikální liberalizaci svých ekonomik a k opuštění tradičního modelu hospodářského rozvoje založeného na uzavírání se před světem a před zahraniční konkurencí. Řada jiných zemí, mimo jiné v Asii, postoupila dále v liberalizaci pohybu kapitálu (byť ne vždy nejlepším způsobem). Vyspělé i rozvojové ekonomiky privatizovaly značnou část podniků a finančních institucí, především bank. Úloha státu v ekonomice byla v mnoha ohledech zredukována.

Výsledkem těchto změn bylo výrazné zvýšení hospodářského a finančního propojení jednotlivých ekonomik a regionů. Liberalizace obchodu přispěla ke zvýšení obchodních kontaktů a stále větší část produkce byla určena nikoli pro domácí trhy, ale na vývoz. Růst světového obchodu v 90. letech předstihl růst světové produkce. Zatímco průměrný roční růst světové produkce dosáhl v 90. letech 3,5 procenta, roční růst objemu světového obchodu se za toto období blížil sedmi procentům. Podobně přispěl ke zvýšenému propojení ekonomik mezinárodní pohyb kapitálu. Lidé nejen více nakupovali za-

hraniční zboží a vyváželi své produkty do zahraničí, ale začali také v mnohem větší míře v zahraničí investovat, respektive využívat při financování domácích investic zahraniční úspory. Především nově vznikající tržní ekonomiky začaly ve stále rostoucí míře čerpat úspory z vyspělých zemí. Výsledkem bylo prudké zvýšení mezinárodního pohybu kapitálu. Nebývalý pokrok v rozvoji komunikační a počítačové techniky tento proces dále urychlil, protože se radikálně snížily náklady na tyto transakce. Pro ilustraci, celkový příliv čistého soukromého kapitálu (nové čerpání minus splátky) do nově vznikajících tržních ekonomik se zvýšil z necelých padesáti miliard dolarů v roce 1990 na více než 200 miliard v roce 1996. V témže období poklesl příliv veřejného kapitálu do těchto zemí z 26 miliard na nulu. To znamená, že soukromý kapitál dnes hraje mnohem výraznější úlohu při financování potřeb nově vznikajících ekonomik, než tomu bylo před osmi až deseti lety.

Tato mnohem užší propojenost jednotlivých ekonomik otevírá obrovské příležitosti a potenciál pro urychlení hospodářského růstu, ale jak ukázaly události především ve druhé polovině 90. let, úměrně tomu roste riziko finančních krizí. Stará moudrost říká, že k tomu, aby ekonomika vykazovala stabilní a dynamický hospodářský růst, mnoho lidí a institucí musí dělat mnoho věcí správně. To platí nejen v národním, ale, také v mezinárodním měřítku. Aby světová ekonomika dynamicky rostla a aby se volný pohyb zboží a kapitálu nestal zdrojem nestability a krizí, nýbrž zdrojem hospodářské prosperity pro všechny země, k tomu je zapotřebí splnění celé řady podmínek.

MMF hraje vzhledem ke svému mandátu a ke své dosavadní zkušenosti mimořádně důležitou úlohu při zajišťování stability a prosperity světové ekonomiky. Uvedené změny, ke kterým ve světové ekonomice v 90. letech došlo, se dotýkají všech oblastí jeho činnosti – poskytování finanční pomoci, monitorování hospodářského vývoje a hospodářské politiky členských zemí i ostatních aktivit zahrnujících mimo jiné poskytování technické pomoci, podporu při zavádění různých kodů a standardů,

zlepšené poskytování statistických dat apod.

Poskytování finanční pomoci

Poskytování finanční pomoci je patrně nejviditelnější a v poslední době také nejkontroverznější činností MMF. Obvykle čerpá v každém okamžiku asi jedna čtvrtina až jedna třetina členských zemí MMF finanční pomoc v rámci různých úvěrových facilit. Tyto facility se liší podle toho, na jak dlouho je finanční pomoc poskytována a za jakou cenu. Na jedné straně jsou to úvěry nejchudším zemím, které jsou poskytovány za velice nízkou úrokovou sazbu půl procenta, na druhé straně speciální úvěry zemím postiženým náhlou ztrátou důvěry a odlivem kapitálu, které jsou poskytovány za poměrně vysoké sazby na krátkou dobu.

S tím, jak se vyvíjí mezinárodní finanční systém a jak se mění úloha MMF, mění se také tyto úvěrové facility. Před výročním zasedáním MMF v Praze se bude intenzivně diskutovat o tom, zda současně úvěrové facility MMF odpovídají potřebám členských zemí.

Kritikové MMF vyčítají, že poskytují příliš levné úvěry na příliš dlouhou dobu, a tak odrazuje země od aktivního vyhledávání soukromých finančních zdrojů na mezinárodním trhu kapitálu. Příliš štedrá a obsáhlá finanční pomoc také podporuje neopatrnou hospodářskou politiku, která může zvyšovat riziko finančních krizí v budoucnu. Podle těchto kritiků by se měl MMF zaměřit pouze na krátkodobou finanční pomoc, navíc poskytovanou za vysoké úrokové sazby. Tím by se mělo zabránit riziku, že země budou vyhledávat finanční pomoc MMF na úkor méně atraktivního soukromého financování.

Většina členských zemí však s radikální změnou podmínek poskytování finanční pomoci, již podporují hlavně Spojené státy, nesouhlasí. Existují přesvědčivé důvody pro to, aby MMF poskytoval finanční pomoc členským zemím z výhodnějších podmínek, než nabízejí kapitálové trhy. Finanční pomoc MMF je totiž poskytována jen zemím nacházejícím se v určitých problémech, jež se zavazují přijmout opatření k jejich nápravě. Odstraněním těchto problémů selepší hospodářská výkonnost dané země a odstraní se potenciální zdroj finanční nestability, což má pozitivní dopad na ostatní ekonomiky. Země v podob-

né situaci mohou často přístup k soukromým finančním zdrojům ztratit, anebo mají možnost získat tyto prostředky pouze za velice nevýhodných podmínek. Finanční pomoc MMF lze proto chápat jako veřejný statek *sui generis* v tom smyslu, že zajišťuje vyšší stabilitu a lepší hospodářskou výkonnost jednotlivých zemí. Argumenty, že je nutno poskytování finanční pomoci MMF omezit a že je třeba spolehnout se výlučně na soukromé financování, tento aspekt problému podceňují.

Nicméně v budoucnu lze očekávat určité změny v podmínkách, za nichž je finanční pomoc MMF poskytována. Za prvé, MMF se bude více soustřeďovat na poskytování krátkodobé finanční pomoci, a dlouhodobé úvěry na podporu strukturálních reforem, které mají lhůtu splácení deset let, budou důsledně omezeny jen na úzký okruh zemí, které je skutečně potřebují. Především země, jež mají přístup na mezinárodní trh kapitálu, by neměly tyto dlouhodobé úvěry od MMF čerpat. Za druhé: mnohé země tlačí na změnu podmínek pro poskytování preventivního úvěru, tzv. Contingent Credit Line (CCL). Smyslem této úvěrové linky je poskytnout zemím a investorům ujištění, že v případě potřeby poskytne MMF automaticky a okamžitě finanční pomoc (logika je stejná jako v případě pojištění vkladů). Žádná země doposud CCL nevyužila a potenciální zájmy argumentují, že podmínky pro kvalifikaci na otevření této preventivní úvěrové linky jsou příliš tvrdé a odrazují od jejího využívání.

Monitorování členských zemí

Hlavní náplň činnosti MMF tvoří monitorování světové ekonomiky a jednotlivých členských zemí. S každou zemí uskutečňuje MMF rok co rok konzultace o hospodářském vývoji a hospodářské politice s cílem odhalit případné problémy, rizika a neudržitelné trendy a doporučit v případě potřeby změny v hospodářské politice. Jelikož je MMF podle svých stanov odpovědný především za stabilitu mezinárodního finančního systému, zajímá se především o finanční aspekty hospodářského vývoje.

Finanční krize druhé poloviny 90. let však jasně ukázaly, že tradiční monitorování fiskální a měnové politiky, popřípadě vývoje obchodní bilance, k včasnému odhalení vznikajících problémů nemusí postačovat. Je zřejmé, že větší pozornost je nutno věnovat finančnímu sektoru v jednotlivých zemích, především bankám, které slouží v nově vznikajících tržních ekonomikách jako důležitý zdroj financování podniků, a dále vývoji na kapitálovém účtu. Před mexickou a asijskou krizí věnoval MMF bankovnímu sektoru pozornost spíše malou a jen v zemích, kde

již byly problémy nazrálé. Zkušenosti ze zmíněných krizí však jasně ukázaly, že je třeba věnovat finančnímu sektoru systematickou pozornost ve všech zemích. To platí především pro nově vznikající tržní ekonomiky, které se postupně otevírají světu a jejichž banky a ostatní finanční instituce získávají přístup na mezinárodní finanční trhy. V těchto zemích se mnohdy otevírají bankám a ostatním finančním institucím příležitosti pro nové aktivity, které však mohou být mnohdy spojeny se značným rizikem. Bankovní dohled, schopnost monitorování a řízení rizik však často zaostávají, což zvyšuje pravděpodobnost vzniku krizí.

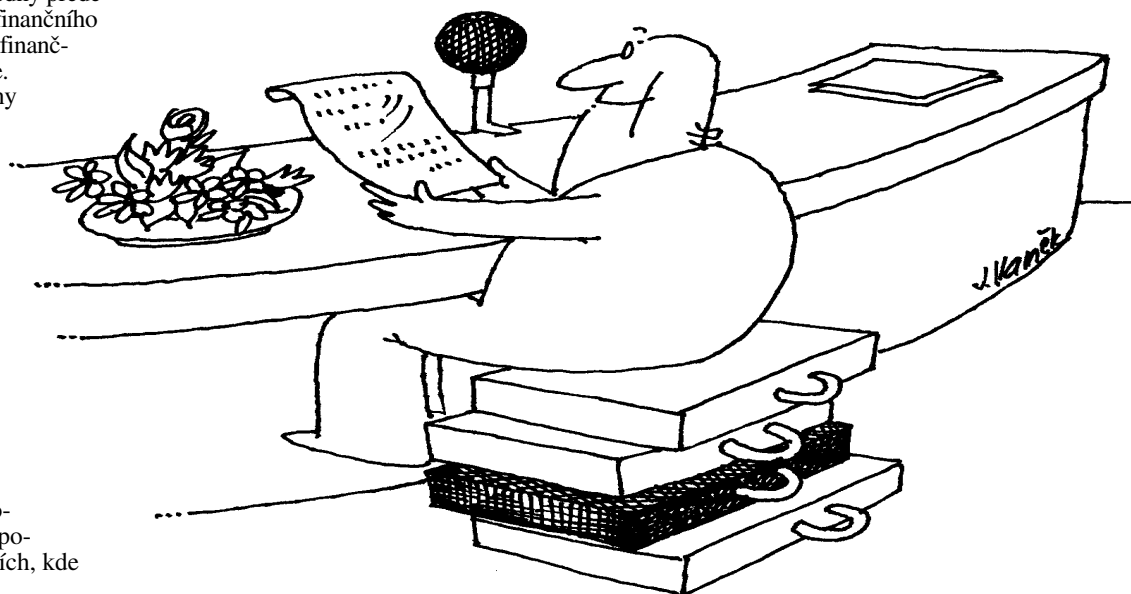
MMF proto rozhodl, že bude věnovat v rámci každoročních konzultací s členskými zeměmi zvýšenou pozornost situaci v jejich finančních sektorech. Na jaře 1999 zahájily společně MMF a Světová banka navíc zkušební program (tzv. Financial Sector Assessment Program), jehož cílem je důkladná analýza finančního sektoru ve vybraných zemích. Na základě této analýzy se identifikují případné nedostatky a riziková místa, a v případě potřeby poskytnou MMF a Světová banka příslušné zemi pomoc při odstraňování těchto nedostatků, například v podobě technické pomoci. Důslednější monitorování finančního sektoru by mělo napomoci zabránit vzniku výrazných problémů v bankách a ostatních finančních institucích, které by jinak mohly přerůst ve finanční krizi. Během pěti let by měl být takto podrobně analyzován a zhodnocen finanční sektor všech členských zemí. Na podzim tohoto roku se v rámci tohoto programu chystá vyhodnocení finančního sektoru také v České republice.

Nedávné finanční krize měly značný dopad na další oblast monitorování ze strany MMF, totiž na doporučení ohledně optimálních kurzových režimů. Dnes je zřejmé, že jednou z příčin problémů asijských ekonomik s nadměrným přílivem kapitálu byly fixní měnové kursy, které podněco-

ly nadměrně riskantní chování ze strany domácích věřitelů i zahraničních investorů. Není proto divu, že na fixní měnové kursy začalo být po těchto zkušenostech nahlíženo s jistým podezřením. MMF byl dokonce obviňován, že zemím, jako jsou Brazílie či Rusko, poskytoval finanční pomoc pouze na to, aby mohla být vyplývána na marnou podporu fixních kurzových režimů. Po těchto zkušenostech začal MMF přistupovat k otázce kurzových režimů poněkud obezřetněji. MMF sice respektuje, že každá země má právo zvolit si sama takový kurzový režim, který uzná za vhodný, avšak nyní při monitorování hospodářského vývoje členských zemí dává mnohem silněji najevo svůj názor na to, zda je zvolený kurzový režim vhodný či nikoli, a především zda je s tímto režimem slučitelná hospodářská politika, kterou daná země provádí. Dnes je mnohem méně pravděpodobné, že MMF poskytne podstatnější finanční pomoc zemi, jež čelí problémům v oblasti platební bilance a jež chce nadále udržet fixní měnový kurs.

Jedním ze závažných důsledků vývoje ve světové ekonomice v 90. letech, nastíněného na počátku tohoto článku, je skutečnost, že stabilita mezinárodního finančního systému a prosperita světové ekonomiky závisí na stále rostoucím počtu vzájemně se ovlivňujících faktorů. S tím, jak dochází k liberalizaci pohybu zboží a kapitálu a jak se stále rostoucí počet zemí zapojuje do této výměny, roste samozřejmě také riziko, že problémy v jedné oblasti či zemi se přenesou do jiných oblastí či zemí. To samozřejmě klade zvýšené nároky na MMF při provádění monitorování. V posledních letech začal MMF věnovat pozornost dalším oblastem, které nepatřily v minulosti do jeho pole působnosti, ale jsou nyní považovány za klíčové z hlediska bezporuchového fungování světové ekonomiky.

MMF se však nemůže věnovat všemu.

UCTÍVANÁ I PROKLÍNANÁ GLOBALIZACE

Jeho kapacita monitorovat stále komplexnější ekonomiky je omezená. Proto musí neustále volit mezi tím, aby nezanedbal některou důležitou oblast, která je klíčová pro plnění jeho mandátu, a aby se příliš nezahltil prací v oblastech, v nichž mohou lépe vykonávat práci jiné instituce, například Světová banka. Tradičním příkladem je boj proti chudobě. MMF nemá patřičnou expertízu na boj proti chudobě, ale na druhou stranu si nemůže dovolit ignorovat důsledky svých makroekonomických stabilizačních programů pro nejchudší vrstvy obyvatelstva. Jedním z řešení tohoto dilematu je užší spolupráce se Světovou bankou při formulování stabilizačních programů v nejchudších zemích.

Technická pomoc, kódy, standardy

Rovněž třetí oblast činnosti MMF, poskytování technické pomoci, zaznamenala v posledních letech značných změn. Vedle tradiční technické pomoci, například při vytváření efektivně fungujících institucí měnové a fiskální politiky, se MMF začal v poslední době intenzivně věnovat také celé řadě aktivit spojených s rozvojem, šířením a vyhodnocováním různých standardů, kódů a praktik ve všech oblastech hospodářské politiky a hospodářské činnosti.

Zkušenosti z nedávných finančních krizí ukázaly, jak je důležité, aby země poskytovaly kvalitní, úplná a včasná ekonomická a finanční data. Jedním z důvodů, proč nebylo vypuknutí asijské krize zcela předvídáno, byla nepřesná informovanost veřejnosti, investorů, ale také MMF o některých zásadních skutečnostech v dotyčných ekonomikách. To se týkalo mimo jiné stavu devizových rezerv centrálních bank. Například Thajská centrální banka utratila značnou část svých devizových rezerv na jaře 1997 na forwardovém trhu, aby udržela fixní kurs bahtu. To znamená, že oficiálně vykazované devizové rezervy byly mnohem vyšší než skutečně použitelné rezervy. Podobný případ nastal v Koreji, kde zase centrální banka poskytla část svých devizových rezerv komerčním bankám v podobě depozit, aby jim umožnila dostat jejich devizovým závazkům. Když vyšel skutečný stav použitelných rezerv najevo, byli investoři překvapeni a vypukla panika, protože nebylo zřejmé, zda budou moci tyto země dostat svým devizovým závazkům. Všichni investoři se snažili likvidovat své investiční pozice a dostat se ze země dříve, než budou devizové rezervy zcela vyčerpány.

Podobné zkreslování skutečnosti a zakrývání informací je velice nebezpečné a nežádoucí, protože může vyvolat paniku mezi investory, a navíc vede k odkládání přijetí nezbytných nápravných opatření. Pokud chtějí země přilákat zahraniční investory, pokud chtějí být plnohodnotnými účastníky mezinárodního finančního systému, je nezbytné, aby dodržovaly určitá pravidla. Podnik, který chce vstoupit na kapitálový trh a získat finanční zdroje prostřednictvím emisí akcií, musí případným

investorům poskytnout o sobě podrobně a spolehlivě informace. Není důvod, proč by podobným způsobem neměly o sobě informovat i země, které vstupují na mezinárodní finanční trh. Aby byl tento nedostatek odstraněn, MMF zahájil již v roce 1996 projekt nazvaný Special Data Dissemination Standard (SDDS). Tento projekt je určen pro země, jež mají přístup na mezinárodní kapitálový trh. Země, které se k tomuto projektu přihlásí, se zavázají poskytovat základní ekonomická a finanční data v předepsané kvalitě, periodicitě, včasnosti a konzistentnosti. Zahraniční investoři a ostatní potenciální uživatelé tak získají o hospodářské situaci země přesnější obraz a mohou provádět informovanější svá investiční rozhodnutí. Snižuje se tak riziko, že dojde k podobným negativním překvapením jako v případě Thajska a Koreje a k panice investorů.

Asijská krize ozřejmila další důležitou skutečnost, totiž rostoucí úlohu, kterou hraje ve vývoji platební bilance transakce na kapitálovém účtu. Pohyby kapitálu, úvěrů, portfoliových investic či přímých zahraničních investic přesahují mnohdy mnohonásobně pohyby zboží a služeb, a stávají se tak hlavním faktorem ovlivňujícím celkový vývoj platební bilance a měnového kursu. Informace o těchto pohybech jsou však mnohdy nepřesné či neúplné, což má za následek, že tvůrci hospodářské politiky a investoři nemusí mít k dispozici přesný obraz o tom, jak se vyvíjí zahraniční zadlužení země, jaká je jeho struktura, kdo jsou největší věřitelé, jaké jsou podmínky zahraničního dluhu apod. Proto nyní věnuje MMF zvýšenou pozornost zlepšení dat o pohybech na kapitálovém účtu a vývoji zahraniční zadluženosti. Přesnější a spolehlivější monitorování pohybu kapitálu má umožnit včas identifikovat situaci, kdy dochází k nadměrné zranitelnosti ekonomik, například v důsledku rychle rostoucího krátkodobého zadlužení, které přesahuje výši oficiálních devizových rezerv. Údaje o výši a struktuře zahraničního dluhu, o splátkovém kalendáři, devizových rezervách a o transakcích na kapitálovém účtu by se měly stát postupně nedílnou součástí výše zmíněného standardu poskytování dat, SDDS.

* * *

V poslední době se objevila řada návrhů na reformu Mezinárodního měnového fondu, včetně návrhů na jeho zrušení. Jejich realizace by možná uspokojila některé radikálně naladěné kritiky MMF, ale rozhodně by nepřispěla k větší stabilitě a prosperitě světové ekonomiky a mezinárodního finančního systému. MMF samozřejmě není bez chyb a nedostatků, ale výše diskutované reformy v jeho činnosti dávají důvod k optimismu, že tato instituce bude nadále poskytovat svým členům užitečné služby.

„Evropská unie je postavena před kvalitativní posun pramenící z procesu globalizace a výzev nové ekonomiky, jejíž hnací silou jsou znalosti. Tyto změny se dotýkají všech stránek lidského života a vyžadují radikální transformaci evropské ekonomiky. Unie musí realizovat změny způsobem, který odpovídá jejím hodnotám a koncepcím společnosti a přihlíží k nadcházejícímu rozšíření.“⁽¹⁾ Tak zní první bod závěrů zasedání Evropské rady v Lisabonu, která v březnu 2000 vytyčila strategický cíl Evropské unie postavit se do roku 2010 na hospodářskou a technologickou špičku světa.

Hrozba, nebo pozhřebání?

Globalizace je mnohavrstevným procesem spojování mnoha procesů a osudů. Stavidla jí otevřel technologický rozvoj společně s liberalizací obchodu a finančních toků. Jejím hlavním důsledkem je smývání politických a ekonomických hranic současného světa. Mohutným impulsem dalšího prohlubování globalizace je dnes tzv. nová ekonomika, čili bující odvětví informačních technologií, které rozšiřují pomyslnou „dálnici“ pro rychlou konkurenci, hravě překonávající tradiční překážky a hranice.

Společnosti starého kontinentu jsou v přístupu k těmto procesům rozděleny. Na stránkách evropského tisku se můžeme dočíst, že „obchodní jednání (o liberalizaci světového obchodu – pozn. autor) se jen na první pohled týkají výměny zboží a služeb. Mají jinou funkci, a to daleko důležitější: rozložit vnitřní řád státních útvarů a semlít je v ničivém globálním víru pohlcujícím veškerou solidaritu, veškerou kolektivitu. Na světě by mohly přežít jen planetární síly v podobě finančních transakcí a jejich rozhodujících aktérů: bank, pojišťoven, nadnárodních firem, investičních a penzijních fondů a samozřejmě superbohatých individuí typu Billa Gatese.“⁽²⁾ Lidem s těmito názory připadá globalizace nejen politicky, sociálně, kulturně a ekologicky nebezpečná, v jejich očích je i evropsky škodlivá. Znamená vítězství bezduchého amerikanismu, prostého veškeré tradice a soucitu, nad kulturním bohatstvím a sociálním modelem Evropy.

Globalizace bývá často považována za nepřátelskou Evropské unii z toho důvodu, že vyvrací principy a hodnoty, na nichž byla v padesátých letech evropská integrace založena: velký vnitřní trh chráněný proti vnějším tlakům, keynesiánská regulace hospodářství a sociální stát blahobytu zajišťující všem stranám evropské „tripartity“ jistoty i zdroje. Stát mohl po několik desetiletí zasahovat do distribuce vytvářeného bohatství, protože na jedné straně po-

Evropská unie: Obtížné uvolňování bariér

VÁCLAV ŠMEJKAL

máhal svou politikou konkurenceschopnosti národního průmyslu a na straně druhé garantoval slušnou životní úroveň všem členům společnosti, včetně dlouhodobě nezaměstnaných. Otevření hranic pro služby a kapitál, stejně jako hyperkonkurence v odvětvích určujících technologické základy budoucnosti, toto všechno údajně rozbily. Kapitál může plynout do míst s nižšími daněmi a ochranou zaměstnanců, odkud naopak do Evropské unie proniká levnější spotřební zboží. Složitá evropská regulace podnikání i pracovně-právních vztahů brání potenciálním průkopníkům realizovat své nápady rychle a s únosnou mírou právního rizika. Výsledky jsou pak každodenně omílány v médiích: systémy sociálního a zdravotního pojištění mnoha členských států EU se zadlužují, desetina průmyslového obyvatelstva je dlouhodobě bez práce, tempa hospodářského růstu zemí Unie jsou sotva poloviční ve srovnání se Spojenými státy a euro ztrácí vůči americkému dolaru.

Na západní Evropu je však možné pohlížet – i díky její objevitelsko-koloniální minulosti a integrační přítomnosti – jako na průkopníka v rušení hranic a zavádění novot. A přestože má Evropská unie v současnosti problémy udržet svůj štedrý sociální model, rozhodně zatím nevypadá jako poražený na kolbišti globalizace a nové ekonomiky. Je stále největším světovým obchodníkem a předním příjemcem investic. Na konci 90. let se Unie podílela více než dvacetí procenty na světovém obchodu se zbožím a službami a přitahovala okolo patnácti procent světového objemu přímých zahraničních investic. Její otevřenost okolnímu světu přitom stále vzrůstala, měřeno podílem dovozu zboží a služeb na celkovém HDP: dosáhla v loňském roce dvanácti procent, a Unie tak nezaostala za Spojenými státy (13,5 procenta), a naopak daleko předstihla Japonsko (devět procent).³⁾ Ročenka *World Competitiveness Yearbook 2000* zařadila šest členů Evropské unie mezi deset nejkonekureschopnějších ekonomik světa: Finsko (3.), Nizozemsko (4.), Lucembursko (6.), Irsko (7.), Německo (8.) a Švédsko (9.). Institut *The Economist Intelligence Unit* shledal ve

stejném roce, že pět členských zemí patří do první desítky států s nejlepšími podmínkami pro podnikání: Nizozemsko (1.), Velká Británie (2.), Irsko (8.), Dánsko (9.), Německo (10.).

Má Evropská unie vůbec důvod žehrat na globalizaci a bát se o svůj „model“ a pozici na trhu společnosti informací?

Více různosti než jednoty

Přes dosažený stupeň integrace, vyjádřený nejlépe jednotným trhem a měnou, není Evropská unie kulturně, sociálně ani hospodářsky jednotným celkem. I v zóně eura se výrazně liší hospodářská výkonnost členů (o téměř sto procentních bodů i při měření přes paritu kupní síly),⁴⁾ průměrná míra nezaměstnanosti skrývá rozdíly od dvou procent v Lucembursku k více než patnácti procentům ve Španělsku. Některé státy – například Švédsko a Fin-

sko – nezaostávají v poměrných výdajích na vědu za Spojenými státy a Japonskem a představují světovou špičku v komunikačních technologiích, zatímco Rakousko nebo Řecko jsou v podpoře vědy pozadu i za některými kandidáty členství v Unii ze střední Evropy. Evropská unie je zkrátka přes slogany o „konvergenci“, „těsné koordinaci hospodářských politik“, „evropském sociálním modelu“ nebo „společných prioritách ve výzkumu“ stále ještě v mnoha klíčových oblastech pouhým konglomerátem národních modelů a strategií. Optika, jíž jednotlivé členské státy nahlízejí na výzvy globalizace a nové ekonomiky, se proto i přes jednotné závěry společných orgánů integrace nevyhnutelně liší.

Nejhlasitější kritiky globalizace najdeme ve Francii, kde se tlak na dlouhodobě neudržitelný sociální model snoubí s kulturním odporem vůči amerikanizaci. Zeme, která více než století udávala tón v širším pojetí umění žít, se dnes těžko smíruje s tím, že svět komunikuje anglicky, používá k tomu americký *software*, stravuje se ve *fastfoodu* a z kultury se zajímá o hity americké hitparády nebo poslední *thriller* z hollywoodské produkce. Francouzská nejistota je však i sociálně a ekonomicky podložena. V zemi galského kohouta bylo tradičně prestižnější sloužit státu než podnikat a silné levicové tradice zakořenily spíše marxovské než schumpeterovské vnímání kapitalismu. Za základ tvorby bohatství je považováno úsilí milionů pracujících (K. Marx), nikoli „kreativní destrukce“ v podání tvůrčích, riziko podstupujících jedinců (J. Schumpeter)⁵⁾. Stát proto vždy pečoval o svou velikost a za své

UCTÍVANÁ I PROKLÍNANÁ GLOBALIZACE

„klienty“ považoval především zaměstnanec. Pro ně vytvořil systém sociální ochrany a jim naslouchá při úvahách o jakékoli reformě, o zkrácení pracovní doby apod. Na Francii, stejně jako na další velké kontinentální ekonomiky doléhá tlak globalizace o to výrazněji, že byla před nevídanými vlivy vnějšího světa dlouho chráněna rozměry svého trhu i vlivu na tempo liberalizačních kroků.

Představu globální destrukce evropského sociálního modelu tudíž do značné míry vyvolávají velké evropské ekonomiky, které nenásledovaly Velkou Británii v demontáži sociálního státu a nemají vytvořeny tradice ani nástroje pro odpovědné chování sociálních partnerů – odborů a zaměstnavatelských svazů – v otázkách mzdové regulace a reformy trhu práce. Problémy Francie a Německa s nezaměstnaností, nepružným trhem práce a malým zájmem o nové podnikání tak v mnohém vytvářejí obraz Unie sužované efekty globalizace a nové ekonomiky.

Naproti tomu menší členské země Evropské unie s protestantskou kulturou, zejména Nizozemsko, ale v rostoucí míře také Dánsko, Finsko a postupně i Švédsko, předvádějí světu, jak je možné skloubit vysokou konkurenceschopnost v perspektivních oborech budoucnosti s nízkou nebo klesající nezaměstnaností a s reformovaným, zdaleka ne však likvidovaným státem blahobytu. Odborná literatura studující jejich příklad hovoří o novém „konkurenčním korporatismu“.⁶⁾ Ten již není, na rozdíl od tradičního korporatismu, dohodou státu a sociálních partnerů o tom, jak přerozdělit národní bohatství od bohatých k chudým, ale paktem ke zvýšení celonárodního bohatství díky vyšší konkurenceschopnosti firem platících daně a zaměstnávajících občany v dané zemi. Patří k němu jak vysoká míra konsensu uvnitř společnosti, tak vysoká individuální odpovědnost a míra solidarity. Daňová zátěž je přenesena spíše do zdanění spotřeby (DPH a spotřební daň), aby bylo možné financovat sociální služby bez pouštění žilou investorů. Aktivní politika zaměstnanosti (odborné vzdělávání, rekvalifikace) je doplněna vyšším využíváním zkrácených nebo jinak upravených zaměstnaneckých podměrů. Tyto země, za desetiletí uvyklé různým vnějším tlakům a naučené komunikovat s okolním světem anglicky dlouho před érou internetu, zkrátka nemusí chápat globalizaci a novou ekonomiku jako neřešitelnou kulturní, sociální a hospodářskou hádanku.

Evropská odpověď globalizaci?

Evropská unie má po březnovém summitu v Lisabonu svůj plán *e-Europe* a hlásí se k modernizaci evropského sociálního modelu. Nabízí se však otázka, zda je jednatelná odpověď na výzvy globalizace skutečně schopna. Společná cesta Unie těžko povede ve stopách Velké Británie, která ve svém liberálním fatalismu odmítla „sociální model“ a udržuje konkurenceschop-

nost za cenu rostoucích sociálních rozdílů, a tím i problémů. Jisté varianty „konkurenčního korporatismu“ jsou snad podle posledního vývoje schopny i katolické země jako Itálie, Španělsko nebo Irsko. Potíž je však v tom, že „konkurenční korporatismus“ na národní bázi povede mezi ekonomicky rozdílně vyspělými a výkonnými státy Unie ke škodlivé konkurenci, která může skončit destrukcí národních sociálních paktů a systémů sociálních služeb.

Dosavadní minimální společná odpověď Unie tak spočívá na dvou pilířích. Na jednotné měně, stabilizované přísnou měnovou politikou Evropské centrální banky, která z pohledu mnoha ekonomů obětuje rozvoj podnikání na oltář cenové stability. Druhým pilířem je snaha sociálnědemokratických vlád většiny členských zemí vykresat nová pracovní místa nikoli z uvolnění měnové restrikce, nýbrž z podpory vzdělání a někdy i experimentování s délkou denní pracovní doby nebo pracovního týdne. Na rozdíl od nezávislých komentátorů oficiální Evropské unie věří, že touto cestou „obnoví plnou zaměstnanost před koncem dekády“.⁷⁾

Jiná cesta se však zatím reálně nenabízí, protože ke společnému „evropskému konkurenčnímu korporatismu“ by bylo třeba větších pravomocí orgánů Unie v oblasti hospodářské politiky, výrazně vyššího společného rozpočtu, jakož i sociální shody a solidarity napříč celou Unií. Na to je ještě příliš brzy. Proto bude v Evropě ještě dlouho přetrvávat rozdílné národní vnímání globalizace a rozdílné potýkání se s jejími efekty.

○

¹⁾ Zasedání Evropské rady, konané ve dnech 23. a 24. března 2000 v Lisabonu, Dokumenty Evropské unie, příloha Mezinárodní politiky č. 5/2000, Ústav mezinárodních vztahů Praha.

²⁾ B. Caseen v *Le Monde Diplomatique*, únor 2000, Paris.

³⁾ Údaje o zapojení EU do světové ekonomiky viz *European Union: Millenium Round 3rd WTO Ministerial Conference in Seattle*, EUR OP Luxembourg 1999.

⁴⁾ Podle údajů Eurostatu byl v Lucembursku v roce 1997 HDP na obyvatele v PKS 166 procent průměru ES, zatímco v Řecku jen 69 procent. I Řecko se přitom v letošním roce kvalifikovalo pro jednotnou měnu.

⁵⁾ O této zajímavé dichotomii odrazející rozdílné vnímání současných výzev v kontinentální Evropě a v anglosaské části světa viz např. *International Herald Tribune* 10.–11. 6. 2000. Pro mnoho stoupenců nové ekonomiky vyžadující rychlou realizaci nápadů, a tedy „kreativní destrukci“ starých idejí, postupů i struktur, je rakousko-americký ekonom první poloviny tohoto století Josef Schumpeter prorokem. K jeho názorům se hlásí např. centrální bankéři USA A. Greenspan a Japonska M. Hayami.

⁶⁾ Viz P. Hirts, G. Thompson: *Globalization in Question*, 2nd Edition, Polity Press Cambridge 1999, s. 189–190.

⁷⁾ Viz priority francouzského předsednictví s odvoláním na závěry lisabonského summitu EU, www.presidence-europe.fr/pfue/page-dossier5.htm

V posledních měsících se na stránky našich novin a časopisů dostalo atraktivní téma: nová ekonomika. Obhájcí tohoto pojmu říkají, že světové hospodářství vstoupilo do nové éry, která je ve znamení informačních technologií, symbolických znalostí a globální komunikace. V silnější verzi dokonce tvrdí, že tato proměna je natolik fundamentální, že nás nutí přehodnotit tradiční ekonomické počty a možná i politické programy. Mají pravdu?

Stoupenci nového módního proudu často směřují dva pojmy: *nová ekonomika* a *nová ekonomie*. Analytik s přesným myšlením by měl tuto elementární diferencii zdůraznit, aby mohl problém seriózně uchopit. I kdyby totiž byla pravda, že hospodářství výrazně mění svůj charakter, nemusí to ještě znamenat popření standardního ekonomického aparátu. A už vůbec nemusí platit, že „nová ekonomika“ nutí přehodnocovat klasické politické ideologie a programy.

„Zájmový“ charakter pojmu

„Novou ekonomiku“ – termín, který se již po několik let objevuje v západním tisku – vymysleli Američané, když chtěli vysvětlit, proč ekonomika ve Spojených státech nápadně dlouho prožívá vysoký hospodářský růst spojený s nízkou nezaměstnaností a inflací. Stoupenci „nové ekonomiky“ tvrdí, že hospodářství vstoupilo do nové éry, která je tažena informačními technologiemi, telekomunikačními inovacemi a obchodem se znalostmi.

Kdyby zůstalo u této nevině definice, bylo by ještě vše v pořádku. Každý má právo si nazývat ekonomiku (případně její jednotlivá odvětví), jak chce: „nová“, „stará“, „progresivní“ i „regresivní“. Vymýšlet nové pojmy a bojovat o jejich místo na slunci je legitimní. Nekriticky přijímat nový termín a obviňovat všechny, kdo jej nepoužívají, ze zkratnatělého konzervatismu, je však nemístné.

Stojí za pozornost, že termíny „nová ekonomika“ a „stará ekonomika“ určitě nejsou neutrální. Adjektivum „nová“ představuje něco nadějnějšího, pozitivního, něco, co je třeba vítat, případně i podporovat. „Stará“ naopak evokuje cosi „vyšlého z módy“, něco spíše negativního, na co si lze možná nostalgicky zavzpomínat, ale rozhodně už ne nějak chválit či upřednostňovat.

Není divu, že termín „nová ekonomika“ prosazují především ti, kdo z něj nakonec ekonomicky těží: pracovníci telekomunikačních, informačních a dalších firem. Označit nějaký výrobek, službu či sektor za „nový“ či „progresivní“, je samozřejmě vynikající marketingový tah: každý spotřebitel, který chce držet „krok s dobou“, si jej rád koupí. „Zájmový“ charakter termínu „nová ekonomika“ jej samozřejmě nijak nediskvalifikuje, nesporně je však užitečné si tento podnikatelský kontext uvědomit.

Nová ekonomika: Mýtus, nebo skutečnost?

MAREK LOUŽEK

„Nová ekonomika“ jako strukturální proměna

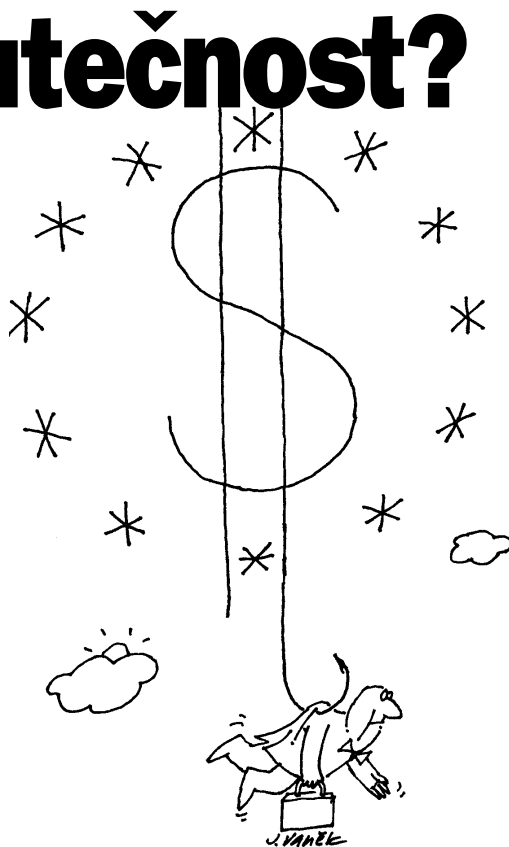
Mají-li stoupenci „nové ekonomiky“ hájit svůj koncept, obvykle argumentují dvěma trendy: globalizací trhů a rozvojem informačních technologií. Oba tyto důvody vypadají na první pohled přesvědčivě, při bližším zkoumání však nemusí obstát.

„Globalizace“ je obecně definována jako otevírání trhů zboží a služeb i finančních trhů. Statistiky přitom prokazují, že ekonomiky na přelomu 19. a 20. století byly přinejmenším stejně otevřené a integrované jako dnes. Podíl zahraničního obchodu většiny zemí není o mnoho větší, než byl před sto lety. Kapitál se sice přelévá rychleji, podíl zahraničních investic na HDP však byl na sklonku 19. století přibližně stejný jako v současnosti. Hledět na fenomén „globalizace“ jako na něco zcela unikátního, co se nikdy v lidské historii neobjevilo, je proto nesprávné.

Bouřlivý rozvoj informačních technologií je o něco smysluplnější argument, ale ani ten nelze přijmout bez námitek. Rozkvet internetu, obchodu s informacemi a telekomunikacemi je skutečně úctyhodný a nikdo nepochybuje o tom, že to pro ekonomiku představuje životadárny impuls. Liší se však principiálně informační technologie od vynálezů, které ekonomiku poháněly v minulosti? Byly telegraf či parní lokomotiva v 19. století menšími zárukami, než jsou dnešní satelity či e-mail?

Telegraf, parní stroj, satelit či internet jsou fenomény, které ekonomiku pohánějí vpřed, vytvářejí nové investiční a pracovní příležitosti, ale jejich systémový význam pro fungování hospodářství je stále týž: jde o *technologické inovace*. Tvrzení, že informační technologie na konci 20. století znamenají větší kvalitativní skok než průmyslové vynálezy na počátku století devatenáctého, by bylo namyšlené.

Každé období hospodářských dějin světa přináší „novou ekonomiku“: rozvíjí se nové výrobní či terciární obory, stará odvětví upadají. Mezi lety 1780 a 1840 začínala průmyslová revoluce, v letech 1840–90 zažívala boom železnice. Období 1890–1930 bylo érou elektřiny, v letech 1930–1980 zvítězily ropa a automobily. Poslední vlna (1980 až dodnes) je pak ve

znamení tzv. informačních technologií.

Ke strukturálním změnám v ekonomice docházelo vždy, včera jako dnes, a *high-tech* jsou jen jedním článkem tohoto obdivuhodného procesu. Hovořit o „nové ekonomice“ je proto zbytečné a zavádějící. Současná „nová ekonomika“ není relativně o nic „novější“, než byla ekonomika před dvaceti, padesáti či sto lety.

Teorie „nové ekonomie“

Teze o „nové ekonomice“ se někdy objevuje i v silnější verzi: její stoupenci tvrdí, že dochází nejen k rozkvetu informačních technologií a nových hospodářských oborů (*nová ekonomika*), ale dokonce upadají tradiční ekonomické poučky, takže je třeba vytvořit novou ekonomickou teorii (*nová ekonomie*). Tato hypotéza je však ještě spornější než hypotéza první.

Standardní ekonomická teorie má bezpočet analytických nástrojů, jimiž je schopna fenomény jako informační technologie či internet uchopit až s překvapivou ostrovní a elegancí. Pomineme-li teorii

managementu, která se inovacím – ať už v produktech, výrobních procesech, využívání zdrojů či komunikaci – věnuje více než hojně, spatříme řadu velikánů světové ekonomie, kteří se inovacím věnovali.

Patrně nejnámějším teoretikem inovací v dějinách ekonomického myšlení byl Joseph Schumpeter – moravský rodák, jehož padesátileté výročí úmrtí si připomínáme zrovna letos. Schumpeter vyzdvihl úlohu inovátora–nadšence, který vynalézá, vyvíjí, rozpoznává a prosazuje technologická zlepšení a úspěšně je zavádí do praxe. Inovátor je dynamický činitel kapitalismu, který se podle Schumpetera nakrátko ku prospěchu spotřebitelů dostane k zisku, ale jen do okamžiku, než je o ně připraví napodobující konkurenti.

Schumpeter dal dokonce inovace do souvislosti s hospodářským cyklem: inovace povzbuzují akumulaci kapitálu, který přispívá ke zvýšení tržeb a všeobecné konjunktury. Postupné „vyčerpávání“ inovace však nakonec vyústí v pokles výnosů, stlačení zisků a upadnutí ekonomiky do útlumu. V ten okamžik se dostaví nová exploze inovací, jež systém uvede zpět do dynamického pohybu, a celý proces se opakuje.

Ekonomický *mainstream* se shoduje v tom, že objevy a technologické inovace jsou zcela klíčové pro dlouhodobý růst. Otázky, zda jsou inovace exogenní nebo endogenní veličiny, jak jsou inovace rozmístěny v čase a prostoru, zda lze inovace předvídat, nebo spadají do sféry tzv. informační nejistoty, jsou tradiční otázky, které si ekonomové vždy kladli. Tvrzení, že kvůli novým technologiím a globalizaci je třeba vymýšlet „novou ekonomii“, nový ekonomický aparát, modely a vzorečky, by teoretický ekonom stěžil přijal.

Vývoj ve Spojených státech, které znamenávají vysoký hospodářský růst, nízkou nezaměstnanost i inflaci, se zdá zpochybňovat zavedené poučky o tom, že všechno v ekonomice – přinejmenším krátkodobě – funguje na principu „něco za něco“. Ve skutečnosti není americký sen až takovou záhadou. Inovace a technologické objevy pro hospodářství znamenají příznivý nabídkový šok. Řečeno slovy ekonomické teorie, křivka agregátní nabídky se posouvá doprava (technologické inovace snižují ceny zboží a služeb), což umožňuje, aby došlo k příjemnému souběhu tří národohospodářských veličin: vysokého růstu, nízké nezaměstnanosti i nízké inflace.

Domnívat se však, že technologické inovace samy o sobě přinesou zázračnou prosperitu, by bylo iluzorní. Za příklad lze uvést západní Evropu, která je informačně propojena neméně než Spojené státy, a přesto stále zápasí s vysokou nezaměstnaností. Pro snížení nezaměstnanosti je daleko důležitější odbourat byrokratické regulace a překážky než zarputile nasazovat informační technologie. Nehledejme příčinu problémů tam, kde nejsou.

Inovační vlna v 90. letech 20. století byla skutečně mohutná, ale to ještě neznamená, že jsme vstoupili do „supernové“ éry, kdy lze definitivně zapomenout na teorii hospodářských cyklů a další teoretické instrumentarium standardní ekonomie. Běžný účet platební bilance Spojených států, který se dostal do nehlubšího deficitu od konce druhé světové války, naznačuje, že americká ekonomika je přehřátá. Bude velmi zajímavé, co budou stoupecí „nové ekonomie“ říkat, až se americké hospodářství opět ocitne na dolní fázi cyklu.

Nazrál čas k přehodnocení politických doktrín?

Připusíme však na chvíli nepravděpodobnou hypotézu, že mají stoupecí „nové ekonomiky“ pravdu, že informační technologie skutečně osudově změnily charakter světového hospodářství, a že dokonce tradiční ekonomická teorie přestává s novými trendy držet dech. Lze z tohoto zjištění vyvodit, že by politici měli přehodnotit dosavadní ideologie a programy a masivně podporovat progresivní sektory „nové ekonomiky“?

Někteří říkají, že stát by měl tvářit v tvář nové ekonomice zavést daňové prázdniny, státní podporu internetu a „podporovat produktivní investice do perspektivních odvětví domácí ekonomiky“. Vysloví-li něco takového demokrat Clinton či evropský socialisté, dá se to ještě pochopit. Pronesli stejný výrok politik, který se sám hlásí k pravici, svědčí to o jisté programové nezvratlosti.

Strukturální změny v ekonomice probíhaly vždy, včera i dnes. Pro politiky by však měla být podstatná jiná otázka: má stát tyto přirozené a spontánní strukturální procesy sám nějak „pohánět“, „usměrňovat“ či „podporovat“? Pomůže dlouhodobému rozvoji ekonomiky lépe selektivní podpora toho či onoho odvětví, anebo spíše uvolnění prostoru spontánní iniciativě a konkurenci, ať už se chce angažovat kdekoliv?

Vyzdvihování informačních technologií před ostatními hospodářskými odvětvími je ve svobodné tržní ekonomice zbytečné. Liberálové jsou velmi nedůvěřiví vůči všem snahám zvýhodňovat různá hospodářská odvětví. Věřit, že sektor A je „progresivní“ a slibuje vynikající ziskové příležitosti, je dokonce v přímém rozporu s požadavkem, aby jej stát podporoval.

Nová ekonomika je módní termín, který na Západě pobláznil mnoho intelektuálů. Nedávný summit Evropské unie ukázal, že heslo „nová ekonomika“ dokáže ovlivnit i vrcholné politiky. Zvýhodňovat odvětví, která jsou podle našeho pocitu „progresivní“, „perspektivní“ či „produktivní“, by však bylo nešťastné. Trh a svobodná konkurence jsou pro rozvoj inovací daleko účinnější než dobré úmysly politiků a státních úředníků.

○

Ekologické hnutí: Nic nového pod sluncem

KAREL KRÍŽ

Dlouho připravované výroční zasedání MMF a Světové banky v Praze je přede dveřmi. Spíše než samotná jednání politiků a bankéřů však mediální pozornost poujají očekávané střety ekologů, anarchistů – a dalších nuancí téhož – s policií.

Tématem tohoto příspěvku nebude polemika s očekávanými hesly, výkřiky, či slogany chaotů, kteří se do Prahy stáhnou z celé Evropy, ani pohoršování se nad řáděním opilé a zčásti zfetované chátory v ulicích, nýbrž zařazení celého tohoto hemžení do širšího kontextu. Jsme v případě hnutí odpůrců globalizace svědky nějakého zcela nového společenského fenoménu, anebo všichni tito lidé a události jsou pouze nové podoby téhož, něčeho, co je v moderní lidské společnosti – jako jed – přítomno už dávno a vedlo v minulosti k obrovským společenským experimentům a následným civilizizačním katastrofám? Toto je základní otázka.

Pestrá společnost, která si v září roku 2000 na pražských ulicích i na stránkách světového tisku zaprotěstuje proti „světovému kapitálu“ a globalizaci spolu bude mít mnoho společného. Sejdou (a shodnou) se zde na společném odporu staří i mladí komunisté, fašisté a nacionální socialisté, anarchisté a pochopitelně zejména ekologičtí aktivisté. Tyto skupiny a frakce mezi sebou zpravidla vedou tuhý boj o přízeň stejného voličstva, nicméně právě proto se mezi sebou shodují v tom základním: ve vášnivém odporu proti všemu, co je v lidské společnosti svobodné a liberální. Marná je obvyklá matoucí rétorika a taktické manévry. Přijde-li na konkrétní programové otázky, pozorovatel v těchto skupinách vždy narazí na podobné myšlenkové stereotypy: tito lidé vědí, jak má správná společnost vypadat, jak ji řídit a dovést k (věrozvěsty) vysněnému cíli,

i kdyby při tom měly kosti prskat a hlavy padat.

Podobnosti totalitních ideologií

Společný odpor ke všemu svobodnému je jistě základní tmelící segment hnědých, rudých a zelených aktivistů a jejich ideologií. Jak konkrétněji ale charakterizovat jejich společné rysy? Všechny tyto totalitní ideologie:

- považují klasickou demokratickou společnost za svět prohnitý, zkorumpovaný, nečistý, honící se za mamonem a zbytečným konzumem, svět, který pokrývá lidské vztahy, je přehlídkou zdegenerované komerční kultury a nemá žádné blízké ani vzdálené cíle, které by poznašely skutečné lidství do předem nepoznaných výšin
- pohrdají svobodou, kterou považují za „přechodně“ nepoužitelnou, neboť znesnadňuje, ne-li přímo znemožňuje, dosáhnout „zářných zítřků“
- pohrdají demokracií, kterou považují za projev slabosti. Jsou připraveny jí sto procentně využít, ovšem jen do té doby, než samy převezmou moc a pod praporem nové, dosud nepoznané, pravé a skutečné „demokracie“ zavedou policejní stát a zlikvidují své odpůrce skutečné a posléze i domnělé, dokonce i ve vlastních řadách
- samy sebe považují za nositele jedině spravedlivého uspořádání. To, co v hypertrofované podobě slibují zlepšit (například životní úroveň, spravedlnost, vlá-

du zákona, demokracii, ekologii) ve skutečnosti, chopí-li se moci, v mezinárodním srovnání velmi rychle bezprecedentně zhorší, a to jak relativně, tak nejčastěji i absolutně

- nejhorší jejich představitelé (nejdůležitější, nejfanatičtější, nejvíce bezskrupulózní) se z logiky věci v hnutí dostávají nahoru
- pracují s teorií tzv. absolutního dobra. Kdo je proti nim, je pro bídu a hlad (socialisté), či pro špinavé řeky a vzduch (ekologové). Takto definovaný protivník, který sabotuje „jedinou možnou pokrokovou“ cestu, je hoden nejen opovržení, ale také rovnou fyzické likvidace. Kdo nesouhlasí s „absolutním dobrem“ je sám absolutním zlem, a proti tomu je „spravedlivé“, dokonce vlastenecké, použít veškerého dostupného násilí
- mají odpor k městům jako hnízdišti neřesti, obchodního, kupeckého, kosmopolitního živlu, který deformuje člověka a vytrhává jej z lůna přírody. Má-li docházet ke konvergenci měst a venkova (komunismus), znamená to de facto povenkovštění měst
- považují mezinárodní kapitálové skupiny za nekontrolovatelné, neuchopitelné, jejich vlivu se vymykající struktury, které, dokud vytvářejí silou svých peněz protiváhu, znemožňují aplikaci hesla „kdo neposlouchá, ať nejí“
- vytvářejí v době své opoziční anabáze pozoruhodný fenomén: čím pozorněji řeší demokratické společenské problémy, na nichž se profilují (životní úroveň, přístěhovalectví, ekologie), tím paradoxně větší získávají v této společnosti vliv. Síla hnutí nesouvisí s mírou nevyřešenosti toho či onoho problému, nýbrž se schopností hnutí tento problém či pseudoproblém společnosti vnútit a nabízet poté snadná řešení k „odvrácení katastrofy“
- mají své ideologie, cizelující „vědecké“ teorie (například trvale udržitelného rozvoje) stejně jako rozbíječe strojů (chaoty v ulicích)

Klasickou vytáčkou zelených ideologů bývá výmluva, že žádná ekologická diktatura na světě dosud neexistuje. To je jistě potěšující skutečnost, avšak svět od prvního takového experimentu už pravděpodobně není příliš daleko. Při dosud fakticky neexistujícím precedentu zelené hrůzovlády musíme vystačit s tím, co srovnávat můžeme: procesní, myšlenková a procedurální podobnost opozičního fungování v rudých, hnědých či zelených barvách je až zarážející. Jaký je rozdíl mezi zdemolovanými restauracemi McDonald's či benzínovými pumpami Shell a hořící synagogou? Přes všechny zástupné argumenty je v těchto nenáviděných stavbách v očích těch či oněch přítomno úplně vše:

kosmopolitismus, byznys, peníze, „prohnilý“ městský životní styl. Za odporem k automobilismu se rovněž skrývá svatě rozhořčení: Každý si jezdí kdy a kam se mu zachce! Jaký je to pořádek, aby mužik jezdil na koni? Co je to za podezřelou svobodu? V kampani proti globalizaci vystřídala globalizace Leninův poněkud zastaralý „Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu“. Argumentačně tu není mnoho nového.

Není ovšem příliš obtížné vidět za Jakubem Patočkou Jana Švermu, za Janem Kellerem, Erazimem Kohákem, či za někým dalším jiné fanatické nepřátele lidské svobody. Hovoříme-li právě o oněch třech, bylo by velice snadné vystopovat v jejich textech doutnající totalitarismus. O spojených nádobách, zelené a rudé, se v Česku ví poměrně dost. Co ovšem zelená a hnědá? Německá zkušenost je víc než překvapivá. Posuďte sami:

Vzájemně propletená historie

Že je Německo kolébkou rudého a hnědého totalitarismu, je všeobecně známo. Že je kolébkou také totalitarismu zeleného, je asi přece jen překvapivím. Učenci z první poloviny 19. století, jako Arndt a Riehl, jsou prvními známými ekology, biocentristy a bojovníky za „práva divočiny“, současně patologickými kritiky modernizace, racionalismu, kosmopolitismu, obchodu, městské civilizace a – pochopitelně, jemně řečeno – i hlasateli středostavovské podezřívavosti vůči Židům. Tzv. *völkisch* hnutí z období před 1. světovou válkou je přímou syntézou etnického fanatismu, odmítání obchodní civilizace a zájmu o životní prostředí, což dalo vzniknout velmi mocnému lektvaru. Filosof a ekolog Ludwig Klages v roce 1913 (!) dokázal ve svém esejí *Člověk a Země* postihnout (vyjma atomové energetiky) snad všechna témata současné ekologie: zrychlující se mizení druhů, narušení globální rovnováhy ekosystémů, odlesňování, zkázu domorodých kultur a divočiny, růst měst a stupňující se odcizení člověka a přírody. Stihl zároveň napadnout kapitalismus, křesťanství, ekonomický utilitarismus, Židy, hypertrofii spotřeby, ideologii pokroku a změny, poukázal také na ekologickou škodlivost turistiky, odsoudil vybití velryb.

V roce 1980 byl v Německu ekology opět vydán a oceněn, přestože ve 30. letech podle některých historiků platil za intelektuálního předchůdce Třetí říše. Pikantní je, že samotný Adolf Hitler, přísný vegetarián a milovník zvířat, mystik a přítel homeopatie, příležitostně vystupoval jako skutečný zelený utopista, zasvěceně debatující o obnovitelných zdrojích energie, včetně produkce bioplynu z fekálií, jež by nahradily uhlí, a o větru a přílivových vlnách prohlásoval, že jsou energetickým zdrojem budoucnosti. Nepřekvapuje pak, že nacisté

vytvořili pravděpodobně nejtvrďší ekologické zákonodárství na světě a vytvořili první přírodní rezervace v Evropě.

Momentálně nejspíš nejprominentnějším intelektuálem-ekofilosofem v Německu je profesor Humboldtovy univerzity v Berlíně Rudolf Bahro. Jeho klikatá životní cesta je svým způsobem příznačná. Bahro se původně proslavil svou knihou *Alternativa pro východní Evropu*, kterou sepsal v NDR, kde byl odbojným marxistou a ovšem straníkem. Roku 1977 byl zavřen a o dva roky později deportován. V SRN začal ihned spolupracovat s rodící se stranou zelených, přičemž zdůrazňoval, že zelená a rudá spolu dobře ladí. Jako aktivista mírového hnutí začátkem 80. let mnohé vyděsil užíváním nacionalistických argumentů proti americkým raketám Pershing. V roce 1985 tento intelektuál zaznamenal další zajímavý posun: zelené opustil, řka, že mezi zelenými a nacistickým hnutím existuje strukturální příbuznost, kterou zelení ke své škodě nevyužívají. Nyní vede Bahro v Berlíně katedru sociální ekologie, čerpá státní grant saské vlády a tvrdí, že Německo potřebuje „zeleného Adolfa“ a trochu ekologické diktatury. Kruh, který opsal populární učenec, se tak uzavírá: zelený Adolf podle něj bude úplně jiný Adolf, než ten kterého se dodnes bojíme. A podle toho také vypadá dnešní oficiální heslo Strany zelených v Německu: „Nejsme ani napravo, ani nalevo, jsme vpředu!“

Hesla se mění, podstata zůstává

Pojmosloví je jiné, podstata, prostředky a cíle jsou stejné. Koneckonců samotný Komunistický manifest, kdybychom jej „přeložili“ do novověké ekologie, by jim zcela jistě imponoval. Co naplat, po bankrotu a totální diskreditaci nacionálního socialismu a komunismu tato hnutí potřebují náhražku, která by ospravedlňovala (de facto stále stejné) „ideály“, jejich šíření, hájení a prosazování.

Lidé zvláštního ražení byli v lidské společnosti zastoupeni vždy. Je třeba se proto ptát, proč velká totalitní hnutí zaznamenala takový úspěch zrovna ve století dvacátém, tedy paradoxně v době široce se šířící demokracie a blahobytu.

Po celou svou éru kapitalismus paradoxně vytváří stále lepší podmínky pro rozvoj dobře živené, nudící se vrstvy chaotů (a rovněž intelektuálů), kteří z nějakého důvodu nepřijímají pravidla systému. K pochopení tohoto zvláštního fenoménu poslouží návrat do minulosti, k Adamu Smithovi. Právě Adam Smith, zakladatel moderní ekonomie, v *Pojednání o podstatě a bohatství národů* (1776) pro to mimořádně přinesl racionální vysvětlení. Popsal, proč je všestranný rozvoj obchodu prospěšný, a také morálně obhajitelný. Zejména však vysvětlil, že sleduje-li jednotlivec na konkurenčním trhu vlastní zájmy, jsou nechtěné vedlejší důsledky nakonec prospěšné každému. Maximalizace zisku

znamená pro daný subjekt úpornou snahu o snížení nákladů na straně jedné a mimoděk i úpornou snahu co nejvíce vyjít vstříc zájmům zákazníka na straně druhé. Ve zdánlivém chaosu postřehl Smith spontánní řád, vznikající činností samotných účastníků, kteří opravují sami sebe (zpětná vazba).

Výsledkem volné soutěže je hospodářský růst který vyústí v obrovský rozmach středních tříd, což je nutná (nikoliv postačující) podmínka pro rozvoj liberální společnosti respektující svobody a práva jednotlivce.

A zde jsme u jádra věci: liberální kapitalistická společnost (svým úspěchem, neustálým rozvojem bohatství, vzdělanosti a kultury) si samovolně vyrábí odpůrce. Kapitalistická technologie usnadňuje totalitním hnutím masovou komunikaci, šíření fanatismu a svou svobodou a bohatstvím umožňuje stále většímu množství lidí vymýšlet novou, „lepší“, či rovnou „dokonalou“ společnost, šířit zášť k té dosavadní, a rozsevat utopie mezi naivní posluchače.

Určitý lidský genotyp prochází dějinami ze století do století bez zaváhání. Jednou v barvě rudé, podruhé hnědé, potřetí zelené. Fangle se mění, podstata zůstává.

Klíč k pochopení našich moderních problémů je proto skryt v nejzločinějším výroku historie, výroku Marxovu: „Filosofové svět dosud pouze vykládali, my jej chceme změnit!“

Jestliže Adam Smith, průkopník ekonomické vědy, měl dost vůle i štěstí, že jako první popsal fungování společnosti (neříkal, jaká by společnost měla být, ale jaká je), a za jakých okolností bude nejvíce prosperovat, všichni totalitáři modelují společnost jako materiál pro dosažení svých konkrétních cílů, a to metodami, které odporují lidské přirozenosti.

Nebudeme-li s to na tyto experimenty přesně a odhodlaně odpovědět, budeme-li nadále strkat hlavu do písku a utěšovat se, že na všem je „něco“ pravdy (například, že životní prostředí by se mělo zlepšit) a že většina z těch pouličních rebelů i jejich ideologických mluvčích „to myslí v zásadě dobře“ (neboť by si také přáli čistší vzduch), pak máme před sebou smutnou budoucnost: Totiž další totalitní režim, který – pod jiným nátěrem – bude provozovat fakticky tutéž ideologii a praktickou politiku, jakou byl dříve fašismus, nacionální socialismus anebo komunismus.

Podezřelé je už to, že ekologie vlastně nikdy nebyla „tvrdou“ vědou, nýbrž od počátku spíše politickým návodem. Také nyní se musíme silně obávat, že čeští zelení své skutečné záměry skrývají za program přímé demokracie a ochrany životního prostředí. Bohužel se vždy najde dost hlupáků – mezi politiky, novináři, i obyčejnými lidmi –, kteří tak dlouho relativizují, až nakonec skončí na rudé, hnědé, či zelené šibenici. Barvy se mění, důsledky však jsou vždy fatální. ○

VÁLKA

A MEZINÁRODNÍ PRÁVO

JÍŘÍ VANÍČEK

Od svého počátku je vývoj lidstva doprovázen ozbrojenými konflikty. Podle některých odhadů se počet obětí těchto konfliktů rovná současnému počtu obyvatel planety (zhruba pět miliard). Ozbrojené konflikty – války – jsou součástí lidského bytí. Války vznikají z rozmanitých důvodů. Nejčastějšími jsou územní spory, nespravedlivé akce obyvatel jednoho státu vůči obyvatelům jiného, rasové problémy a předsudky, obchodní a hospodářské soutěžení, vojenská a územní závist či chamtivost.

Válku můžeme definovat jako ozbrojený konflikt nejméně dvou stran, jehož účastníci používají všech dostupných prostředků k dosažení vítězství. Rozlišujeme válku:

útočnou nebo **obránnou**, **mezinárodní** (mezi dvěma a více státy) nebo **občanskou** (vně státního útvaru), **jadernou**, **konvenční**, **chemickou** nebo **biologickou** (podle druhu a charakteru použitých zbraní),

regionální (omezenou na území jednoho nebo několika bezprostředně sousedících států), **kontinentální** (soustředěnou na geograficky vymezený kontinent, jíž se účastní více než polovina států daného kontinentu) nebo **globální** (účastníky jsou státy všech kontinentů),

pozemní (na souši), **námořní** (na moři) nebo **leteckou** (ve vzduchu).

Pokrok ve válečnictví

Dobře organizované válečnictví se po zániku starověkých států rozpadlo. Středověké křížácké války umožnily jeho obnovu. Technické vynálezy zdokonalily způsob boje. Maurové v r. 1331 poprvé použili palná děla. V Německu a Itálii byly v roce 1378 zavedeny ručnice s doutnáky. V roce 1434 byly vynalezeny první pumy. K všeobecnému využívání palných zbraní a polních děl došlo až v průběhu 17. století.¹⁾ Námořní miny, torpéda a ponorky ve 2. polovině 19. stol. znamenaly převrat v námořní taktice. Všeobecné používání pušky se zásobníkem a malorážky, zdokonalení kulometu a využití rychlopalných děl dodalo milionovým armádám nevídanou palebnou sílu.²⁾ Technický pokrok často předem rozhodl o výsledku války. Například během prusko-rakouské války v roce 1866 nové opakovací pušky (nabíjené vleže) vystřílely početně slabší pruské armádě vítězství nad rakouskými vojsky v bitvě u Sadové u Hradce Králové. Obdobně nová děla nabíjená zezadu, a nikoli ústím hlavně, zajistila pruským vojskům vítězství nad Francií v r. 1870.

Časté války vyžadovaly dobře organizovanou, vycvičenou, ozbrojenou a uniformovanou armádu. Zejména třicetiletá válka, válka o španělské dědictví, války turecké a sedmiletá válka vedly ke zdokonalení vojenské organizace a válečnického umění. Technicky vybavená a dobře vycvičená armáda rychle vítězila. V důsledku toho mohly státy válčit mnohem více. Utrpení vojáků a civilního obyvatelstva se ve zdokonalujícím se způsobu boje zvyšovalo a stejně tak i výdaje na zbrojení. Smrtících účinků nových zbraní, lidského utrpení a absence pravidel se zalekly nejen mocenské elity, ale pobouřeno bylo i veřejné mínění.³⁾

První válečná pravidla

První z řady válečných pravidel byla Pařížská deklarace o námořním válečném právu z roku 1856. Smlouva zakazovala pirátství. Zboží na neutrálních lodích nesmělo být zabaveno. Válečný kontraband mohl být zabaven. Totéž platilo i pro zboží na lodích válečných stran, jež pocházelo z neutrálních států. Vojenská námořní blokáda měla účinně chránit pobřeží před nepřitelem.

Dne 11. prosince 1868 byla v Petrohradu přijata Deklarace o zákazu výbušných střel malého kalibru. Účelem při vedení války mělo být učinit co možná nejvíce bojovníků neschopnými tak, aby byly oslabeny nepřátelské síly. Zneschopnění bojovníků však nemělo znamenat jejich zmasakrování. Účelem se rozumělo použití takových zbraní, které měly zabránit zbytečnému utrpení a nevyhnutelné smrti. Smluvní strany se zavázaly neuzít projektily (o váze nižší než 400 gramů), které mohly vybuchnout. Zákaz se vztahoval na tzv. tříštivé střely dum-dum.

V roce 1864 byla přijata Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli. Revidována byla roku 1906. Válčící straně byla stanovena povinnost ošetřovat kombatan-ty i nekombatan-ty⁴⁾ nepřátelské strany,

jestliže padli do jejího zajetí. Chráněn byl vojenský zdravotnický personál a materiál, zdravotnické budovy, tábory a transporty. Jako znak zdravotních služeb byl přijat červený kříž v bílém poli. Vznikl obrácením státních barev Švýcarského spolku.

Haagská revoluce

Hospodářský rozvoj ve druhé polovině 19. století modernizoval válečnou techniku. Společenské bohatství otevřelo nové možnosti. Uspokojení rostoucích potřeb obyvatelstva vyžadovalo nové zdroje. Počal zápas o kolonie. Vládu nad zdroji mohla zajistit jen moderně vyzbrojená a dobře vycvičená armáda. Závody ve zbrojení se rozjely na plné obrátky. Nikdo si nemohl dovolit – a taky nechtěl – být pozadu. Nezbyvalo než učinit vše pro zachování „rovnocenného“ postavení s ostatními. Závody ve zbrojení byly doprovázeny rozdělováním sfér vlivu.

Svět se ocitl mezi několika mlýnskými kameny. Koloniální ambice Německa a Itálie, obava Velké Británie ze ztráty vlády nad oceány, strach Francie z mocného Německa, nesmiřitelnost a brutalita Turecka způsobené ztrátou velmocenského postavení, expanzivní a paranoidní politika Ruska, bezradnost Rakousko-Uherska a konečně soupeření mezi Čínou a Japonskem o ovládnutí Asie: zdrojů trvalého napětí bylo více než dost.

Nedostatek finančních prostředků (Rusko, Rakousko-Uhersko) hrozil vyvoláním válečné katastrofy. Nejtěživější problémy mělo Rusko. Neschopnost udržet tempo zbrojení s ostatními velmocemi vedla cara Mikuláše II. k návrhu svolat první mezinárodní konferenci o omezení zbrojení. Iniciativa Ruska vyvolala u ostatních podezření. Nejbystřejší odhadl situaci německý císař Vilém, když prohlásil: „Scházejí jim peníze.“⁵⁾ První mírová konference se sešla 18. května 1899. Cílem bylo vypracovat dohody o zásadách neutrality, vedení války a mírového řešení sporných otázek. Snahy o omezení zbrojení byly neúspěšné. Ruský návrh, aby vojenské rozpočty nebyly po dobu pěti let zvyšovány, byl zamítnut. Byla přijata jen proklamativní rezoluce označující naléhavou potřebu omezit vojenské výdaje za nejvyšší žádoucí v zájmu mravního i materiálního blaha lidstva.⁶⁾ Výsledky konference byly následující:

- Úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní s přiloženým Řádem války pozemní,
- Deklarace o zákazu zplášťujících nebo rozšiřujících se nábojů (dum-dum),
- Deklarace o vrhání střel nebo výbušných látek z balónů,
- Deklarace o zákazu střel šířících dusivé či zhoubné plyny.

Druhá mírová konference se uskutečnila v roce 1907 a stala se pro vývoj meziná-

rodního válečného práva revolucí. S válečnou svévolí mělo být skončeno. Byl přijat a doplněn kodex válečného (obyčejového) práva obsaženého ve dvanácti konvencích, dodnes všeobecně uznávaných:

1. o mírovém urovnání mezinárodních sporů
2. o omezení případů použití vojenské síly
3. o zahájení válečných akcí
4. o zákonech a pravidlech pozemní války
5. o právech a povinnostech neutrálních zemí a skupin zemí v pozemní válce
6. o postavení nepřátelských obchodních lodí při vypuknutí války
7. o přeměně obchodních lodí na válečné
8. o kladení automatických kontaktních min
9. o námořním bombardování v době války
10. o použití ženevské konvence z r. 1864 o námořní válce
11. o omezeních ve využití práva zajetí v námořní válce
12. o právech a povinnostech neutrálních států v námořní válce⁷⁾

Konvence jako takové válku nezakazovaly. Válka nebyla zločinem. I nadále zůstávala prostředkem řešení mezinárodních sporů. Lidstvo ve svých úvahách ještě tak daleko nedospělo a nejrůznější zkušenosti na ně teprve čekaly.

První vlaštovky

Od přijetí haagských konvencí uplynulo jen sedm let a svět postihla do té doby nevídaná válečná katastrofa. Ani haagská pravidla nemohla zmírnit válečné utrpení a zmenšit miliony lidských obětí. Moderní zbraně se projeví v plné síle. Během 1. světové války došlo k porušení některých konvencí a deklarací přijatých v Haagu. V létě roku 1915 byl Němci v bitvě u francouzských Ypres proti Britům použit otravný plyn na bázi chlóru.⁸⁾ Německo tím porušilo haagskou deklaraci o zákazu střel šířících dusivé či zhoubné plyny z r. 1899. Jako reakce na použití plynu nazvaného yperit (podle místa jeho prvního použití) byl 17. června 1925 přijat **Ženevský protokol o zákazu užívání ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a prostředků bakteriologických**. Během 2. světové války již ani jedna z nepřátelských stran nepoužila proti regulární armádě takovýchto bojových prostředků.

Zlomem v chápání války jako prostředku řešení mezinárodních sporů se stalo přijetí **Briand-Kollegova paktu 27. srpna 1928 v Paříži**. Smluvní strany se zavázaly řešit své spory a neshody mírovými prostředky. Válka jako prostředek řešení sporů byla odsouzena.

Prvním dokumentem, jenž definoval útočný čin (agresi), byla **Úmluva o určení pojmu útočného činu**, uzavřená 4. srpna 1933 v Londýně. Za útočníka (agresora) měl být podle II. článku považován

stát, který první podnikne některý z těchto činů:

- vyhlásí válku druhému státu a vnikne ozbrojenou mocí na území druhého státu,
- napadne pozemními, námořními nebo leteckými silami území, loďstvo nebo letadla druhého státu.

Níže uvedené činy jsou považovány za útočné i v případě nevyhlášení války.⁹⁾

- podnikne-li stát námořní blokádu pobřeží nebo přístavů druhého státu,
- poskytne-li ozbrojeným skupinám vytvořeným na jeho území pomoc a v ní pokračuje po jejich vpádu na území druhého státu, nebo odmítne přes žádost napadeného státu učinit na vlastním území opatření vedoucí k zamezení pomoci těmito skupinám.

Úmluva dále stanoví, že žádný útočný čin není možné ospravedlnit vnitřními poměry státu nebo chováním státu na mezinárodní scéně.

V souvislosti s útočným činem a útočnickem hovoříme o agresi a agresorovi. První pokus vypracovat definici agrese byl uskutečněn na konferenci o odzbrojení, svolané Společností národů v roce 1933. K současněmu vymezení tohoto pojmu došlo schválením návrhu zvláštního výboru Valným shromážděním OSN 14. prosince 1974.¹⁰⁾ **Agresí je použití ozbrojené síly jedním státem proti svrchovanosti, územní celistvosti nebo politické nezávislosti druhého státu nebo jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s Chartou OSN.**¹¹⁾

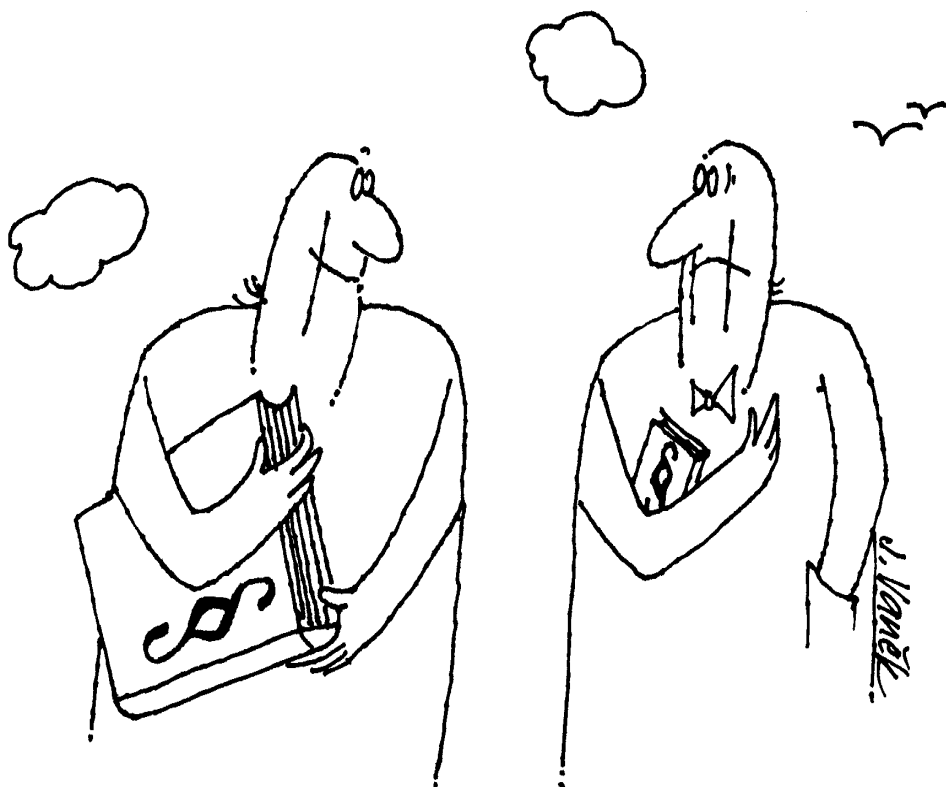
S vymezením pojmu agrese byl znovu definován útočný čin. Za ten je považován útok, invaze, okupace (i dočasná) nebo násilné připojení území či části jiného státu. Dále bombardování, použití jakýchkoliv zbraní, souhlas s použitím vlastního území pro útok proti třetímu státu a vyslání ozbrojených band, skupin, žoldáků apod. na území jiného státu.

Výčet je demonstrativní. Rada bezpečnosti OSN má pravomoc určit, jaké další činy lze považovat za útočné.

V meziválečném období byly přijaty ještě **Úmluvy pro zlepšení osudu raněných a nemocných v polních armádách a Úmluvy týkající se nakládání s válečnými zajatci**. Obě byly podepsány v Ženevě 27. července 1929. Úmluvy doplňují mezinárodní haagské úmluvy o zákonech a obyčejích válečných i k nim připojený válečný řád, a Ženevskou úmluvu o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli z roku 1864, revidované roku 1906. Obě úmluvy rozšířily svou závaznost a platnost i na případy, kdy jedna z válčících stran tyto úmluvy nepodepsala. Smluvní strana je povinna aplikovat text úmluvy i v těchto případech.

Válečné právo současnosti

Až do první světové války platilo v mezinárodním právu, že každý stát mohl kdy-

koli sáhnout ke zbrani při vymáhání svých nároků vůči jinému státu, při řešení sporů s jiným státem nebo při provádění své zahraniční politiky. Řada úmluv upravujících pravidla války byla závazná jen pro smluvní strany a neuplatňovaly se pro případ, kdy jedna ze stran ozbrojeného konfliktu úmluvu nepodepsala.¹²⁾ Úmluvy uzavřené po I. světové válce se snažily stanovit pravidla zavazující všechny státy. Došlo k prvnímu zákazu útočné války.¹³⁾

Ve světě, zejména v Evropě, však zůstalo tolik nevyřešených problémů, zloby, nenávisti a touhy po revanši, že bylo jen otázkou času, kdy dojde k nové válečné explozi. Obrovské lidské a materiální ztráty během 2. světové války donutily mezinárodní společenství stanovit jasná pravidla pro vedení války, jakož i pro ochranu lidského života. Napříště měl být jakýkoli ozbrojený konflikt ovládnut **zásadou lidskosti (humanity)**. Přímé válečné násilí mohlo být uplatněno jen vůči bojujícím příslušníkům armád a vojenským objektům, ne proti civilnímu obyvatelstvu a civilním objektům. Bylo zakázáno používat zrádných prostředků a takových, které působí zbytečné utrpení nebo škody a nejsou nezbytné ke zlomení odporu protivníka.

Na XXIII. zasedání Valného shromáždění v prosinci 1968 byla přijata jednomyslně rezoluce¹⁴⁾ stanovící tyto zásady:

a) právo válčících stran používat prostředky k poškození nepřítele není neomezené

b) je zakázáno podnikat útoky proti civilnímu obyvatelstvu

c) musí se vždy činit rozdíl mezi osobami, které se účastní nepřátelství, a civilním obyvatelstvem, přičemž civilní obyvatelstvo musí být pokud možno šetřeno.

K zabezpečení zásad humanity, jakož i k omezení zbrojení byla uzavřena řada nových dohod, smluv, úmluv, protokolů a deklarací:

- Dohoda o stáhnutí a potrestání hlavních válečných zločinců evropské osy (1945),
- Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidy (1948),
- Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři (1949),
- Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci (1949),
- Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (1949),
- Ženevská úmluva na ochranu obětí války (1949),
- Haagská úmluva o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (1954),
- Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (1968),
- Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) zbraní a o jejich zničení (1972),
- Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoli jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí (1977),
- Dodatkové protokoly I a II k Ženevským úmluvám o ochraně obětí války (1977),
- Úmluva o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky (1980),

- Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení (1993),
- Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení (1997).

Lidstvo nedospělo ještě tak daleko, aby byla válka zakázána. Státům zůstává právo vést obrannou válku. Obranná válka a vojenské akce Rady bezpečnosti nebo regionální organizace v intencích článků 39 až 51 Charty OSN se považují za legální. Stejně tak zbrojení současné obecné mezinárodní právo v zásadě nezakazuje.

Naopak útočná válka je považována za hrubé porušení kogentních pravidel mezinárodního práva. Je zakázána a kvalifikována jako **nejtěžší mezinárodní zločin proti mezinárodnímu míru**.¹⁵⁾ Zakládá mezinárodní odpovědnost útočnicka. Trestně odpovědný je i jednotlivec, jež porušil zákaz použití ozbrojené síly, pravidel vedení války a zákazu zločinů proti lidskosti. Trestat osoby, které porušily příslušný zákaz, je v pravomoci válčící strany i protivníka. Žádný územní zisk nebo jiná speciální výhoda, jichž se dosáhlo agresí, nesmějí být uznány ostatními státy za legální.¹⁶⁾

Právo válečné (*ius belli*) se potýkalo s řadou problémů. Nejzávažnějším bylo určit, kdo podléhá jeho pravidlům a komu vlastně garantuje ochranu před zlovůli. Státům i jednotlivcům plynou práva a povinnosti, jež musí během ozbrojeného konfliktu dodržovat (tzv. právo platné za války – *ius in bello*).

Podle válečného práva jsou k aktům válečného násilí oprávněni pouze příslušníci ozbrojených sil. Jejich akty však musí zůstat v mezích zákonů a obyčejů války, přijatých úmluv, protokolů a deklarací. Během 2. světové války vyvstal problém s postavením partyzánských hnutí, jakož i příslušníků ozbrojených sil neuznané vlády. Problém definitivně vyřešila Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z r. 1949.

Válečnými zajatci v článku 4 úmluva rozumí též příslušníky nepravidelných ozbrojených sil (milice a dobrovolnické sbory), jiných dobrovolnických sborů (partyzány), organizovaného hnutí odporu a povstaleckého hnutí. Ochrana je poskytnuta i příslušníkům pravidelných ozbrojených sil, kteří se hlásí k vládě nebo k moci, již neuznává mocnost, která je drží ve svém zajetí. Podmínkou je, že výše uvedené ozbrojené síly mají v čele odpovědného velitele, pevný rozeznávací znak viditelný na dálku, příslušníci nosí otevřeně zbraň a dodržují při svých úkonech válečné zákony a obyčeje. Příslušníci těchto ozbrojených sil podléhají v plném rozsahu pravidlům válečného práva za podmínek stanovených touto úmluvou.

Válečnému právu podléhají i vnitrostát-

ní ozbrojené konflikty na základě článku 3 Ženevské úmluvy o osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli z r. 1949. Dodatkový protokol II (1977) k Ženevským úmluvám o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (1949) provedl jisté upřesnění. Ochrana válečného práva se těší jen disidentské ozbrojené síly nebo jiné organizované ozbrojené skupiny, které pod odpovědným velením vykonávají takovou kontrolu nad částí území, jež jim umožňuje vést trvalé a koordinované vojenské operace a aplikovat tento protokol. Z aplikace protokolu a válečného práva jsou vyňaty vnitřní nepokoje a napětí, jakými jsou vzpoury, izolované a sporadické násilné činy a činy podobné povahy, které se nepovažují za ozbrojené konflikty.

Válečné právo neposkytuje ochranu korzárům (pirátům)¹⁷⁾, žoldnům¹⁸⁾, nemocničním lodím a lodním lazaretům a obchodním lodím, pokud byly použity k válečným činům proti nepříteli nebo na něj útočily či se mu stavěly na odpor. Ochrany dále nepožívají vyzvědači¹⁹⁾, vojenští zběhové a zrádci.²⁰⁾

Jaderné zbraně a válečné právo

Nejžhavějším problémem válečného práva dneška jsou jaderné zbraně. Jejich ničivá síla by znamenala pro svět jistou záhubu. Pokud by byly použity, veškeré úmluvy, válečná pravidla a zásady by se v jediném okamžiku změnil v pár papírů. Hirošima a Nagasaki byly jen ukázkou a pouhým zlomkem síly, kterou mají současné jaderné zbraně. Pouhá hrozba jimi pomohla demokraciím k vítězství nad totalitním komunismem. Paradoxně díky ní nevypukl konflikt světových rozměrů a byly ušetřeny miliony lidských životů. Jaderné zbraně se staly bičem, jenž nabádá člověka k opatrnosti. Držení jaderných zbraní a jejich případné odvetné použití slouží jako odstrašující prostředek (deterent) proti jejich případnému použití jinými státy.²¹⁾ Tím plní svůj účel.

Aby byla vyloučena hrozba jaderné katastrofy, státy uzavřely dohody o omezení jaderných zbraní, zákazu jejich použití a jejich zničení:

- Deklarace o zákazu použití nukleárních a termonukleárních zbraní (1961)
- Smlouva o zákazu jaderných zkoušek v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou (1963)
- Smlouva o nešíření jaderných zbraní (1968)
- Smlouva o zákazu umísťování jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na dno moří a oceánů a v jeho podzemí (1970)
- Smlouva o omezení strategických zbraní – SALT I (1972)
- Smlouva o omezení podzemních zkoušek (1974)²²⁾

- Smlouva o jaderných explozích pro mírové účely (1976)

- Smlouva o omezení strategických zbraní – SALT II (1979)²³⁾

- Smlouva o omezení a zničení jaderných zbraní středního a krátkého doletu (1987)²⁴⁾

- Smlouva o snížení a omezení strategických útočných zbraní – START I (1991)

- Doplňk ke smlouvě START I o snížení a omezení strategických útočných zbraní – START II (1993)

Má lidstvo naději zbavit se války? Na tuto otázku se jen těžko hledá odpověď. Touha člověka ovládat druhé i za cenu násilí vyvěrá z jeho přirozenosti. Dokud neexistovaly zbraně schopné v jediném okamžiku zničit tisíce lidských životů a způsobit nepředstavitelné lidské a materiální škody, byla válka každodenní součástí života společnosti a pro mnohé obživou. Technický pokrok člověku otevřel oči. Na jednu stranu mu umožnil mnohem kulturnější a pohodlnější život. Na druhou stranu mu ukázal, že je schopen v jediném okamžiku vyhladit život z planety.

Člověk se ještě nedostal na stupeň, v němž válka jako přirozená součást lidského bytí přestane existovat. Prozatím se stalo jeho cílem lidské utrpení v čase války učinit co nejsnesitelnějším a válku jako takovou humanizovat. Naděje však umírá poslední.

Norsku, Dánsku, Belgii, Nizozemsku, Lucembursku a Sovětskému svazu.

¹⁰⁾ Návrh definice agrese A/RES/2330/XXII, schváleno A/RES/3314/XXIX.

¹¹⁾ Charta OSN stanoví, aby strany řešily vzájemné spory mírovou cestou (zejména články 1, 2/4, 33 až 51).

¹²⁾ Např. Úmluva o námořním právu válečném z r. 1856 a Deklarace, kterou se ustanovuje, že se ve válce nemá užívatí jistých střel trhacích čili projektilů z r. 1868.

¹³⁾ Briand-Kolleggův pakt z r. 1928.

¹⁴⁾ A/RES/2444/XXIII.

¹⁵⁾ Na základě návrhu Komise pro mezinárodní právo byl přijat v r. 1998 v Římě Statut Mezinárodního trestního soudu. Je příslušným pro nejzávažnější zločiny týkající se celého mezinárodního společenství, totiž zločiny genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese. Soud bude mít 18 soudců. Bude složen z předsednictva, vyšetřovacího senátu, soudního senátu a senátu odvolacího. Jeho součástí bude prokuratura a sekretariát. Bude sídlit v Haagu. Statut vstoupí v platnost po uložení 60 ratifikačních listin, listin o přijetí, schválení nebo přistoupení.

¹⁶⁾ Rezoluce Valného shromáždění OSN ze dne 14. prosince 1974, A/RES/3314/XXIX.

¹⁷⁾ Korzárům byla soukromá osoba, která měla od válčícího státu zvláštní zmocnění (lapačský list), jenž ji opravňoval k provádění válečných operací a výkonu kořistního práva na vlastní účet a nebezpečí. Lodi a zboží, ukořistěné lapačem a potvrzené kořistním soudem, se staly majetkem korzára. Lapač byl povinen zachovávat pravidla válečného práva. Přijetím Pařížské deklarace o válečném právu mořském v r. 1856 byl tento institut zrušen.

¹⁸⁾ Žoldněm je osoba speciálně najatá v místě nebo v zahraničí k tomu, aby bojovala v ozbrojeném konfliktu. Účastní se přímo nepřátelských akcí, její účast je motivována především osobním ziskem. Není občanem strany v konfliktu ani nemá trvalé bydliště na území kontrolované stranou v konfliktu, není příslušníkem ozbrojených sil strany v konfliktu a nebyla vyslána státem, jenž není stranou v konfliktu, k plnění oficiálních úkolů jako příslušník jeho ozbrojených sil.

¹⁹⁾ Vyzvědačem je osoba, která tajně nebo pod falešnou zámkou sbírá nebo se snaží získat zprávy v operačním prostoru některé válčící strany v úmyslu sdělit je protivníkovi. Trestán je zpravidla smrtí.

²⁰⁾ Vojenským zběhem je příslušník ozbrojených sil válčící strany, který přeběhl k nepříteli. Zrádcem je příslušník válčící strany, který bojuje v řadách nepřátelské armády. Trestem v obou případech bývá smrt.

²¹⁾ Bezpečnostní strategie schválená vládou ČR 17. února 1999 prohlašuje: „Česká republika sdílí názor členských zemí NATO, že hlavní význam jaderných sil Severoatlantického paktu je politický. Jejich základním posláním je udržet mír a zabránit násilí a válce. Jaderné zbraně budou i v budoucnu hrát odstrašující roli tím, že vyvolají u případného útočníka nejistotu o charakteru odpovědi Aliance na vojenskou agresi.“

²²⁾ Smlouva zakázala podzemní zkoušky o síle větší než 500 kiloton.

²³⁾ Senát Spojených států v reakci na vpád sovětských vojsk do Afghánistánu v r. 1979 smlouva neratifikoval.

²⁴⁾ Jaderné rakety s doletem 500 až 5500 km.

¹⁾ Veselý, F. X., Vojsko a válečnictví, Všeobecný slovník právní, Praha 1896, díl 5., str. 474.

²⁾ Aron, R., Od Sarajeva k Hirošimě. Historie XX. století, Academia 1999, s. 72.

³⁾ Například švýcarský občan H. Dunant vyhlásil krutý osud raněných vojáků v rakousko-italské válce v r. 1859 v knize „Vzpomínky na Solferino“. Na nátlak veřejného mínění byla v r. 1864 přijata Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných v polních armádách.

⁴⁾ Kombatanti jsou osoby, jež jsou příslušníky pravidelných nebo nepravidelných (milice, dobrovolnického sboru apod.) ozbrojených sil. Nekomatanti nejsou určeni k bojovým úkolům (příslušníci zdravotní služby, lékaři, vojenští duchovní, civilní zaměstnanci ozbrojených sil atd.).

⁵⁾ Chvostov V. M., Diplomacie v novověku 1871–1914, kapitola čtrnáctá, Dějiny diplomacie, 2. díl, s. 410.

⁶⁾ Ondřej J., Význam Haagské mírové konference z roku 1899 pro vývoj práva ozbrojených konfliktů, Mezinárodní vztahy č. 1/2000, s. 30.

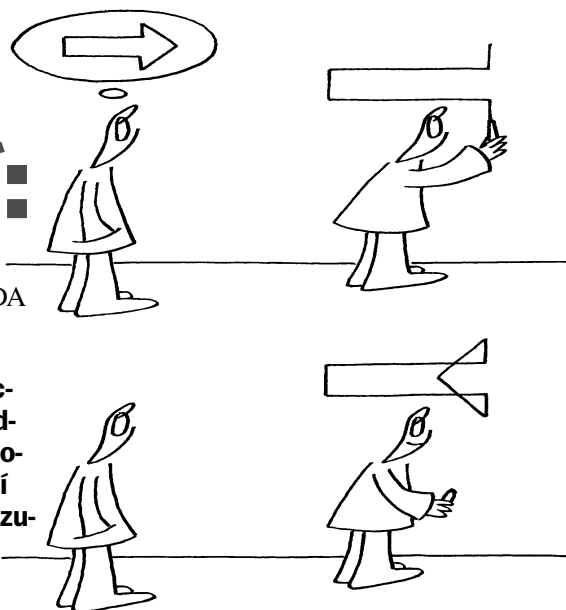
⁷⁾ Durman K., Svoboda M., Slovník moderních světových dějin, Praha 1969, s. 174.

⁸⁾ Bělina P., Moravcová D., Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914–1941, Praha 1998, s. 10.

⁹⁾ Bez vyhlášení zahájilo Japonsko válku proti Číně v r. 1894 a 1937, proti Rusku v r. 1904 a proti Spojeným státům a Velké Británii v r. 1941. Itálie zahájila válku proti Habeši bez pověření v r. 1935. Stejně postupovalo Německo za druhé světové války proti Polsku,

Zákaz chemických zbraní: Dlouhý proces

LADISLAV STŘEDA

Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení (dále Úmluva) je první multilaterální odzbrojovací dohodou, která zakazuje celou jednu kategorii zbraní hromadného ničení a současně stanovuje opatření pro kontrolu plnění tohoto závazku. Univerzálnost této Úmluvy spočívá v tom, že zakazuje nejen vlastní použití nebo hrozbu použití chemických zbraní, ale i jejich vývoj, výrobu, nabývání a skladování.

Za nezákonné považuje přímé nebo nepřímé předávání chemických zbraní, použití chemických zbraní včetně možnosti provedení odvetného úderu, vojenskou přípravu s cílem použití chemických zbraní a také pomoc, podporu či navádění k jakékoli zakázané činnosti. Úmluva vstoupila v platnost po ratifikaci 65 smluvními státy dne 29. dubna 1997.

K dohlázení nad dodržováním závazků Úmluvy byla vytvořena mezinárodní Organizace pro zákaz chemických zbraní se sídlem v Haagu (Organization for the Prohibition of Chemical Weapons - OPCW). OPCW současně slouží i jako fórum pro konzultace mezi smluvními státy a jejich spolupráci v oblasti chemického odzbrojení. Hlavními orgány OPCW jsou Konference smluvních států, Výkonná rada a Technický sekretariát.

Úmluvu dosud ratifikovalo či k ní přistoupilo 135 států, což zahrnuje více než 90 procent světové populace, a dalších 37 států ji podepsalo. Mezi uvedenými 135 státy jsou dnes zastoupeny největší světové velmoci, včetně všech pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN (Čína, Francie, Rusko, Velká Británie, Spojené státy), státy s nejvýznamnějším chemickým průmyslem (Japonsko, Německo), jakož i některé z nejvýznamnějších rozvojových zemí (Indie, Pákistán, Írán). Významný krok k posílení bezpečnosti na Balkáně je přistoupení Jugoslávie k Úmluvě v květnu letošního roku. Úmluvu zatím nepodepsalo 21 zemí, z nichž některé jsou podezřívány z vlastnictví chemických zbraní, jako například Egypt, Írák, Libanon, Libye, Sýrie, Severní Korea a Somálsko. Izrael a Jemen jsou z vlastnictví chemických zbraní rovněž podezřívány; Úmluvu sice podepsaly, ale dosud neratifikovaly.

V dubnu letošního roku po třech letech vstupu Úmluvy v platnost skončila její první etapa, která je označována za mezník v provádění Úmluvy. Tímto termínem vstupují v platnost tři důležitá opatření k další implementaci Úmluvy:

- ukončení lhůty pro likvidaci jednoho procenta zásob chemických zbraní
- rozšíření inspekčního režimu na určité organické chemické látky
- zavedení obchodních restrikcí pro chemické látky Seznamu 2, které nebude možné vyvážet mimo smluvní státy Úmluvy

Při této příležitosti je účelné zhodnotit výsledky dosažené v oblasti chemického odzbrojení za uplynulé tři roky.

Základní pilíře Úmluvy

Úmluva spočívá na čtyřech základních pilířích: chemické odzbrojení, kontrola nešření, pomoc a ochrana a mezinárodní spolupráce.

Chemické odzbrojení představuje závazek smluvních států nevyvíjet, nevyrábět a nepoužít chemické zbraně a zlikvidovat stávající arzenály chemických zbraní a zařízení pro jejich výrobu do deseti let po vstupu Úmluvy v platnost, tj. do roku 2007.

Kontrola nešření je zabezpečena systémem deklarací a notifikací údajů smluvními státy podle požadavků OPCW, verifikací těchto údajů mezinárodními inspekčními týmy a kontrolou exportu a importu chemických látek relevantních k Úmluvě.

V rámci pomoci a ochrany je umožněno smluvním státům, které nemají vybudován odpovídající systém ochrany před účinky chemických zbraní, požádat OPCW o pomoc v případě napadení chemickými zbraněmi a tuto pomoc obdržet.

A konečně Úmluva předpokládá intenzivní mezinárodní spolupráci a mezinárodní výměnu vědeckých a technických informací, chemických látek a zařízení pro výrobu, zpracování nebo použití chemických látek pro účely nezakázané touto Úmluvou v zájmu posílení technického a hospodářského rozvoje všech smluvních států.

Úmluva tedy rozšiřuje pro smluvní státy bezpečnostní záruky. Ústředním motivem Úmluvy jsou negativní bezpečnostní záruky – smluvní státy nemohou použít chemické zbraně za žádných okolností nejen proti jinému smluvnímu státu, ale ani proti nesmluv-

nímu státu. Kontrola zničení chemických zbraní a odpovídajících zařízení a stálý monitoring potvrzující, že se chemické zbraně nevyrábějí, posilují absolutní zákaz chemických zbraní. Přesto však možnost použití chemických zbraní nelze kategoricky vyloučit. Může dojít k situaci, kdy proti smluvnímu státu použije chemické zbraně nesmluvní stát nebo smluvní stát, který Úmluvu porušil, případně ji vypověděl. Pro tyto účely poskytuje Úmluva smluvním státům bezpečnostní záruky, které je opravňují k obdržení pomoci a ochrany proti použití nebo hrozbě použití chemických zbraní a k vývoji, výrobě, získávání a používání prostředků ochrany proti chemickým zbraním.

Chemické odzbrojení

Kromě již dříve známých vlastníků chemických zbraní, Spojených států a Ruska, deklarovala vlastnictví těchto zbraní Indie a jeden další stát, který není jmenovitě uváděn. Devět států deklarovalo současné či minulé kapacity k výrobě chemických zbraní (Čína, Francie, Indie, Japonsko, Rusko, Velká Británie, Spojené státy, Írán a další stát jmenovitě neuváděný). Staré chemické zbraně na svém území deklarovalo osm zemí (Belgie, Francie, Německo, Itálie, Japonsko, Velká Británie a dva další státy), čtyři země (Čína, Itálie, Indonésie a Panama) deklarovaly chemické zbraně ponechané na svém území. Staré chemické zbraně jsou Úmluvou definovány jako zbraně, vyrobené buď před rokem 1925, nebo v období 1925–1946, které se zhoršily v takovém rozsahu, že nejsou dále vhodné, ponechané chemické zbraně jako chemické zbraně, včetně starých chemických zbraní, jež byly ponechány státem po 1. lednu 1925 na území jiného státu bez jeho souhlasu.

Celkově bylo deklarováno šedesát zařízení pro výrobu chemických zbraní v devíti smluvních státech, 33 zařízení pro skladování chemických zbraní (čtyři smluvní státy), 35 zařízení pro likvidaci chemických zbraní (čtyři smluvní státy), 37 míst se starými chemickými zbraněmi (osm smluv-

ních států) a 22 míst s ponechanými chemickými zbraněmi (čtyři smluvní státy).

Z předložených počátečních deklarací jsou k dispozici pouze údaje o chemických arzenálech dvou rozhodujících vlastníků (Spojené státy a Rusko), které v roce 1997 představovaly 8,4 milionů kusů chemické munice a velkoobjemových zásobníků a více než 70 tisíc tun bojových chemických látek. Další vlastníci neposkytlí kvantitativní údaje o svých zásobách chemických zbraní pro veřejné publikování. Rovněž nejsou k dispozici souhrnné údaje týkající se starých a ponechaných chemických zbraní.

Spojené státy, Indie a další smluvní stát své závazky na likvidaci jednoho procenta chemických zbraní v první etapě implementace Úmluvy již splnily, přičemž USA v období do května 2000 zlikvidovaly přibližně sedmáct procent zásob svých chemických zbraní. Celkově bylo dosud zlikvidováno 4284 tun bojových chemických látek (látka VX, sarin a yperit) a 1,14 milionů kusů chemických bomb, granátů a raket. V Ruské federaci je situace značně komplikovaná a vzhledem k nedostatku finančních prostředků se původní program likvidace ruských chemických zbraní minimálně o dva roky opozdí.

Potěšující zprávou je prověření inaktivace všech šedesáti deklarovaných zařízení pro výrobu chemických zbraní a vydání certifikátů o zničení 22 těchto zařízení v sedmi smluvních státech. Jedenáct zařízení pro výrobu chemických zbraní bylo schváleno ke konverzi na zařízení pro mírové průmyslové účely.

Rusko požádalo Výkonnou radu OPCW o prodloužení první etapy likvidace svých chemických zbraní o další dva roky (do roku 2002). V této době skončí druhá etapa daná Úmluvou pro likvidaci chemických zbraní, kdy by mělo být zlikvidováno dvacet procent chemických zbraní. 5. konference smluvních států v květnu tohoto roku tento požadavek schválila s tím, že Rusko bude Výkonnou radu OPCW pravidelně informovat o stavu přípravy likvidace svých chemických zbraní.

Likvidace ruských chemických zbraní je dnes v centru pozornosti OPCW. Přestože se bilaterální programy pomoci Rusku uskutečňují mimo rámec Úmluvy, navrhl generální ředitel OPCW založení neformálního stálého výboru složeného ze zástupců donorských zemí a Ruské federace ke koordinaci a stanovení priorit mezinárodní pomoci Rusku. Technický sekretariát nabízí tomuto výboru logistickou podporu sloužící zároveň jako fórum pro výměnu informací.

Dalším problémem v oblasti likvidace chemických zbraní je absence kritérií pro stanovení použitelnosti starých chemických zbraní, vyrobených v období 1925–1946. Z tohoto důvodu nelze například uzavřít 24 inspekcí provedených v těchto zařízeních.

Kontrola nešifření

Kontrola nešifření chemických zbraní je jedním z nejvýznamnějších úkolů součas-

nosti a důležitých principů Úmluvy. Praktické provádění tohoto principu představuje zabezpečení důsledné kontroly značné části chemického a farmaceutického průmyslu a obchodu s chemickými látkami relevantními k Úmluvě.

Celkově bylo deklarováno a verifikačnímu režimu podléhá 26 zařízení pro výrobu látek Seznamu 1 (19 států), 387 podniků látek Seznamu 2 v 26 státech (154 podniků podléhá inspekcím OPCW), 510 podniků vyrábějících látky Seznamu 3 ve 27 státech (428 podniků podléhá inspekcím OPCW) a 3975 ostatních výrobních podniků ve 49 smluvních státech (verifikačním opatřením podléhá 3832 podniků). V těchto počtech nejsou zahrnuty počty průmyslových zařízení Spojených států, protože USA zatím nepředložily kompletní počáteční deklaraci svých průmyslových zařízení, která bude pravděpodobně zahrnovat více než dva tisíce objektů.

V době od vstupu Úmluvy v platnost do května 2000 se uskutečnilo více než 700 inspekcí ve více než 340 místech 35 smluvních států (460 inspekcí v zařízeních vztahujících se k chemickým zbraním a více než 240 průmyslových inspekcí). Průmyslové inspekce dosud zahrnovaly objekty chemických látek Seznamů 1, 2 a 3 a v květnu letošního roku byly zahájeny inspekce podniků vyrábějících určité organické chemické látky a PSF-látky. Určitá organická chemická látka znamená podle Úmluvy jakoukoli chemickou látku, tvořenou sloučeninami uhlíku mimo jeho oxidy, sulfidy a uhličitany kovů, PSF-látka je určitá organická chemická látka, obsahující ve své molekule fosfor, síru nebo fluor.

Účinnost verifikačního režimu Úmluvy závisí na podpoře chemického průmyslu. Pro získání této podpory je ale nezbytné realizovat dvě stěžejní podmínky. První podmínkou je, že příslušné smluvní státy a OPCW zajistí adekvátní ochranu jakýchkoli důvěrných obchodních informací, jejichž poskytnutí je z hlediska Úmluvy nezbytné. Druhá podmínka předpokládá, že závazky Úmluvy budou spravedlivě rozděleny mezi chemický průmysl všech smluvních států.

Pomoc a ochrana

Pomoc a ochrana proti chemickým zbraním spočívá v principu kolektivní obrany, jak je definována a uznána Chartou Spojených národů, a závisí na účinnosti mezinárodní spolupráce. Tato spolupráce posiluje odpor mezinárodního společenství proti použití chemických zbraní i právní normy obsažené v Úmluvě.

Každý smluvní stát se zavazuje poskytovat pomoc prostřednictvím OPCW a za tímto účelem si vybere jeden nebo více z následujících způsobů:

- příspěvek do dobrovolného fondu pomoci
- uzavření dohody s OPCW o poskytnutí pomoci na požádání
- oznámení, jaký druh pomoci by mohl

smluvní stát poskytnout v odpověď na výzvu OPCW

Dobrovolný fond pomoci vytvořila Konference smluvních států na svém prvním zasedání v květnu 1997. Do současnosti přispělo do tohoto fondu 24 smluvních států, celková částka činí více než 1 25 milionů guldenů. Byly vypracovány a schváleny směrnice pro použití tohoto fondu.

Čtyři smluvní státy vyjádřily svůj záměr uzavřít s OPCW bilaterální dohodu pro účely poskytnutí pomoci na požádání a v současné době probíhají konzultace o uzavření této dohody.

Pomoc na výzvu OPCW nabídlo celkově třicet smluvních států. Tato forma pomoci představuje nabídku prostředků ochrany jednotlivce (ochranné masky, ochranné oděvy), prostředky pro dekontaminaci a jednotky pro provedení dekontaminačních prací, prostředky pro detekci, mobilní chemické laboratoře a jednotky k provádění chemického průzkumu, prostředky lékařské pomoci, léčebné kapacity a technickou pomoc.

Mezinárodní spolupráce

Aktivity OPCW týkající se této oblasti jsou zaměřeny do tří rozsáhlých oblastí:

- poskytnutí administrativní a technické podpory pro národní úřady smluvních států
- podpora kapacit, vytvářených ve smluvních státech v oblastech relevantních pro implementaci Úmluvy
- usnadňování výměny chemických látek, vybavení, vědeckých a technických informací vztahujících se k rozvoji a aplikaci chemie pro účely nezakázané touto Úmluvou

Podpora národních úřadů smluvních států formou pořádání výcvikových kursů pro příslušníky těchto úřadů, a především vypracování podpůrného programu pro přípravu deklarací smluvních států je jedním z nejdůležitějších úkolů OPCW v této oblasti.

Z hlediska podpory kapacit, vytvářených ve smluvních státech, je to především pomoc národním laboratořím (sponzorování návštěv vědeckých pracovníků odpovědných za akreditační program národních laboratořím v designovaných laboratořích OPCW), sponzorování návštěv expertů designovaných laboratořím OPCW v národních laboratořích a organizace regionálních analytických sympozií.

Úmluva zdůrazňuje důležitost usnadnění přístupu všech smluvních států k vědeckým a technologickým informacím. Pro tyto účely je implementován program, který by měl usnadnit vědcům a inženýrům smluvních států (z rozvojových zemí a ze zemí s transformující se ekonomikou) absolvovat mezinárodní sympozia v oblasti chemie a chemické technologie nebo v jiných oblastech relevantních pro implementaci Úmluvy. Cílem dalšího programu OPCW (programu mezinárodního přátelství) je pomoci těmto vědcům a inženýrům získat zkušenosti prací ve vyspělých výzkumných institucích, upevnit vazby

VZTAHY A PROBLÉMY

v rámci společných programů výzkumných skupin v rozvojových a industrializovaných zemích.

Prostřednictvím webové sítě se OPCW snaží podporovat výměnu chemických technologií i laboratorního vybavení. OPCW financuje i jednoúčelové výzkumné projekty v rozvojových zemích, připravuje databázi chemických látek podle seznamů Úmluvy a nabízí volný servis chemických informací institucím ve smluvních státech.

OPCW udržuje kontakty s mezinárodními a národními chemickými asociacemi. Tyto kontakty jsou zvláště důležité, neboť umožňují výměnu názorů mezi představiteli chemického průmyslu, národních úřadů a OPCW, a je tak získávána podpora chemického průmyslu implementačnímu procesu Úmluvy. Další rozvíjení tohoto konstruktivního pracovního vztahu bude zvláště důležité pro zahájení inspekci zařízení, vyrábějících určité organické chemické látky, v letošním roce.

Vnitřní struktura organizace

Kromě již zmíněných hlavních orgánů OPCW (Konference smluvních států, Výkonná rada a Technický sekretariát) existuje několik dalších pomocných orgánů, jakými jsou Důvěrnostní komise, Vědecký poradní sbor a Poradní orgán pro administrativní a rozpočtové otázky.

Konference smluvních států je nejvyšším orgánem OPCW a jejími členy jsou všechny smluvní státy. Konference vykonává dozor nad ostatními orgány této organizace. Výkonná rada má 41 členů volených na období dvou let, jejichž místa jsou obsazována podle regionálního klíče. Do sféry její odpovědnosti patří zejména jednání o návrhu programu a rozpočtu, zprávy o provádění Úmluvy a schvalování dohod o inspekčních procedurách se smluvními státy.

Technický sekretariát, v jehož čele stojí generální ředitel, má dvě základní funkce: administrativní a kontrolní. Jako administrativní aparát připravuje dokumentaci pro jednání ostatních orgánů OPCW, zejména návrh programu a rozpočtu, zprávy o provádění Úmluvy včetně průběhu a výsledků inspekci a jménem OPCW přijímá korespondenci související s prováděním Úmluvy. Technický sekretariát má pět divizí: verifikační, inspekční, vnějších vztahů, mezinárodní spolupráce a pomoci a administrativní. Kontrolní činnost zajišťuje verifikační divize, která vyhodnocuje odevzdané deklarace a připravuje podklady pro inspekční aktivity, a inspektorát odpovědný za organizaci a provádění inspekci v objektech, které podléhají verifikačním povinnostem.

Personální zastoupení v Technickém sekretariátu má v současné době 64 smluvních států, z 507 schválených míst je obsazeno 494 (z toho je 201 inspektorů). Rozpočet OPCW na letošní rok i na rok 2001 byl schválen ve výši šedesáti milionů eur.

Problémy, jimž chce OPCW při dalším provádění Úmluvy věnovat pozornost, jsou:

- kvalita a důsledné uplatňování verifi-

kačních aktivit vůči všem státům bez rozdílu

- proporcionalní rozložení pozornosti mezi všechny aspekty verifikace (na rozdíl od chemických zbraní není dostatek pozornosti věnován starým a ponechaným chemickým zbraním)
- hledání vhodné rovnováhy mezi verifikací a mezinárodní spoluprací a pomocí (nutnost zvýšení aktivit v druhé oblasti)
- řízení a podpora rozhodovacích orgánů OPCW (potřeba zvýšení akceschopnosti Výkonné rady)

Český přístup k implementaci Úmluvy

Česká republika neměla a nemá chemické zbraně a zařízení pro jejich výrobu. Přesto je tato Úmluva pro nás významná, protože deklaracím a následně verifikačním povinnostem podléhá značná část chemického a farmaceutického průmyslu a dalších organizací, které vyrábějí, zpracovávají, dovážejí nebo vyvážejí chemické látky podle seznamů Úmluvy.

Česká republika aktivně plní veškeré úkoly směrem k OPCW a dosud splnila všechny závazky vyplývající z ustanovení Úmluvy:

- zajistila veškerá legislativní opatření vyplývající pro smluvní stát Úmluvy
- předložila všechny požadované deklarace (počáteční, o předpokládaných činnostech, o minulých činnostech)
- úspěšně absolvovala dvě inspekce v zařízeních vyrábějících chemické látky Seznamu 3
- notifikovala ustanovení národního úřadu (Úřad pro kontrolu zákazu chemických zbraní)
- notifikovala místo vstupu pro inspekční tým (letiště Praha – Ruzyně)
- notifikovala stálé číslo diplomatického povolení pro přijetí leteckých speciálů
- notifikovala nabídku pomoci České republiky OPCW podle článku X Úmluvy
- pravidelně informuje OPCW o programech obranného výzkumu

Česká republika byla členem Výkonné rady OPCW v období od května 1998 do května 2000. V rámci Technického sekretariátu je zastoupena jedenácti pracovníky, z toho devíti inspektory. Pracovník Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní je členem Důvěrnostní komise OPCW a zástupce Ministerstva financí ČR členem komise pro administrativní a rozpočtové otázky. Čtyři specialisté byli OPCW navrženi jako experti pro případné vyšetřování užití chemických zbraní.

České výzkumné ústavy se účastní odborných aktivit OPCW: srovnávacích testů analytických laboratoří, doplňování centrální analytické databáze OPCW a testování prostředků ochrany před účinky bojových chemických látek. Nabídky výrobků některých firem byly zařazeny do výbavy mezinárodních inspekčních týmů.

Nejvýznamnějšími aktivitami ve prospěch OPCW bylo zabezpečení jedné etapy školení mezinárodních inspektorů v akciové společnosti Synthesia Pardubice ve

dnech 17.–24. května 1997, školení inspektorů OPCW a vybraných expertů ze smluvních států pro případ vyšetřování užití chemických zbraní ve dnech 9. – 24. dubna 1999 v Ústavu pro expertizu a řešení mimořádných situací v Příbrami a ve Vojenském technickém ústavu ochrany v Brně, výcvik specialistů smluvních států v ochraně proti chemickým zbraním ve dnech 9. – 15. srpna 1999 v Institutu civilní ochrany v Lázních Bohdaneč a konečně první cvičení inspektorů OPCW pro případ vyšetřování užití chemických zbraní ve dnech 16. – 21. října 1999 ve Vojenské akademii ve Vyškově a Vojenském technickém ústavu ochrany v Brně.

Všechny tyto české aktivity jsou OPCW velmi pozitivně hodnoceny a významně přispívají i k posílení mezinárodní prestiže České republiky.

Perspektivy odzbrojovacích procesů

Úmluva o zákazu chemických zbraní je prvním komplexním mechanismem, který směřuje k likvidaci celé jedné kategorie zbraní hromadného ničení. V průběhu uplynulých tří let od vstupu Úmluvy v platnost bylo v oblasti chemického odzbrojení dosaženo mnoho pozitivního. Verifikační proces se plně osvědčil a byla zahájena likvidace chemických zbraní. Zákaz chemických zbraní však nemůže být zcela účinný, pokud se k němu nepřidají všechny státy světa. Zvyšování počtu členů OPCW zůstává proto aktuálním úkolem současnosti. Pro účinnost procesu chemického odzbrojení je v současné době rozhodující otázkou pomoci Rusku, které své chemické zbraně samo nezlikviduje.

Vedle průlomu na poli chemických zbraní lze v nadcházejících letech očekávat významný posun i u biologických zbraní. V současné době vrcholí jednání k vypracování verifikačního protokolu k Úmluvě o zákazu biologických a toxinových zbraní z roku 1972 a jsou vytvářeny podmínky pro úspěšnou implementaci závazků této Úmluvy.

Z hlediska nešíření jaderných zbraní bylo pro světovou veřejnost rozhodující dosažení Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (Nuclear Non-Proliferation Treaty – NPT) v roce 1968, jejíž platnost byla v roce 1995 prodloužena do roku 2005. V roce 1996 byla rovněž otevřena k podpisu Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT). Ratifikace smlouvy START II ruskou Dumou v dubnu letošního roku je dalším krokem směřujícím k omezení strategické jaderné výzbroje. Některé další skutečnosti (nesouhlas Senátu Spojených států s ratifikací smlouvy CTBT, série jaderných zkoušek provedených Indií a Pákistánem, snaha USA o revizi smlouvy uzavřené se Sovětským svazem o omezení systémů protiraketové obrany z roku 1972 – ABM) však nepřispívají k pokroku z hlediska úplného zákazu a likvidace jaderných zbraní v dohledné době. ○

Dva roky války v Kongu

PETR JELÍNEK

Navečer 2. srpna 1998 zazněly konžskou metropolí první výstřely. Vládním jednotkám se sice podařilo potlačit vzpouru tutsijských a rwandských vojáků v Kinshase, povstání ovšem otevřeně podpořily posádky na východě země, u hranic se Rwandou. Do rukou povstalců padly i strategicky důležité přístavy na atlantickém pobřeží, na západ od Kinshasy, odkud postupovali přes odpor loajálních jednotek na hlavní město. 22. srpna již stáli pouhých sto kilometrů od Kinshasy a vláda Laurenta Kabily se ocitla v kritické situaci.

Téhož dne rebely napadly z týlu, z enklávy Cabinda, angolské jednotky a výsadek zimbabwských vojáků posílil obranu metropole. Zahraniční intervence zásadně vyčlila poměr sil v neprospěch povstalců. Jejich postup na Kinshasu byl na předměstích hlavního města odražen a začátkem září již byla přítomnost rebelů na západ od Kinshasy minulostí. To však neznamenalo konec konfliktu. Rozhořela se válka, jakou Afrika dosud nepoznala a jejíž konec se i dnes zdá být v nedohlednu.

Roztržka mezi spojenci

Tutsijské povstání proti vládě Laurenta Kabily představovalo vyvrcholení pozvolného zhoršování vztahů mezi bývalými spojenci a zároveň další dějství konfliktu, rozpoutaného postupem tutsijské Rwandské vlastenecké fronty proti vládě většinových Hutuů ve Rwandě a následnou genocidou spáchanou na Tutsích v roce 1994. Poté, co se Tutsiové zmocnili vlády ve Rwandě, uprchlo ze země do Zairu okolo milionu Hutuů, mezi nimi i příslušníci bývalé rwandské armády a milicí Interahamwe. Hutuští uprchlíci se nevzdali naděje na změnu poměrů a z východního Zairu podnikali výpady do Rwandy.

Proti zairským Tutsiům se záhy postavily i zairské státní orgány. To vedlo ke zformování široké koalice, Aliance demokratických sil pro osvobození Konga, která zahájila boj proti zkorumpovanému režimu diktátora Mobutu Sese Seka. Ačkoli stál v čele Aliance Laurent Kabila, operující se svou Marxistickou lidovou revoluční stranou na východě Zairu od 60. let, hlavní složku koalice tvořily tutsijské síly, podporované přímo Rwandou, Burundi a Ugandou. Pro Rwandu představovalo angažování se v Zairu příležitost, jak se vypořádat s hutuskými uprchlíky a posílit tím bezpečnost vlastního státu. Svou roli ovšem sehrála i snaha pomstít genocidu z roku 1994. Tutsiové masakrovali hutuské uprchlíky a zatlačovali je na západ do pralesa, kde byli decimováni hladem a nemocemi. Podobně bylo motivováno Burundi, jehož vojenská vláda od roku 1993 čelila ozbrojeným akcím hutuských povstalců. Uganda spolupracovala s Rwandskou vlasteneckou frontou již od 80. let, kdy rwandští Tutsiové pomáhali současnému

ugandskému prezidentovi Musevenimu v boji proti režimu prezidenta Oboteho. Ugandská podpora měla zásadní význam pro vítězství Tutsiů ve Rwandě v roce 1994. Stejně jako Rwanda a Burundi, i Uganda chtěla přispět dosazením spřáteleného nebo závislého režimu v Zairu k posílení své vlastní bezpečnosti na západní hranici.

Mobutuův vnitřně prohnitý režim, který již nemohl počítat s podporou Západu, nebyl schopen čelit rychlému postupu Aliance demokratických sil pro osvobození Konga. Dobyť Kinshasy Kabilovými vojáky v květnu 1997 se zdálo být naplněním představ rwandské a ugandské elity. Zvláště Rwanda se těšila v nově vyhlášené Demokratické republice Konga výsadním postavením. V otázce hutuských uprchlíků se Kabila dostal do vážného konfliktu s OSN, které obviňovalo síly loajální ke Kabilovi ze systematického masakrování hutuských uprchlíků. Konžská vláda nejprve zcela odmítala ve vyšetřování masakrů s OSN spolupracovat a poté, co inspekci povolila, bylo inspektorům bráněno v práci takovým způsobem, že jim nezbylo než Kongo opustit.

Situace ve východním Kongu, hlavní důvod rwandské a ugandské intervence proti Mobutuovi, se však stala i příčinou zhoršení vztahů mezi Kabilou a jeho tutsijskými spojenci. Od konce roku 1997 se zvyšovala intenzita útoků hutuských milicí proti Rwandě a Burundi. Uganda zase musela čelit takzvané Alianci demokratických sil, operující v oblasti Ruwenzori na ugandsko-konžském pomezí. Kabilova vláda nebyla schopna zamezit těmto aktivitám a Uganda se ujala řešení problému sama. Rozsáhlá ugandská ofenziva proti Alianci demokratických sil z počátku května 1998 zkalila konžsko-ugandské vztahy.

Vzhledem ke zřetelnému ochlazení vztahů se Kabila posléze rozhodl zbavit se své závislosti na bývalých spojencích. V polovině července 1998 odvolal rwandského šefa konžské armády a poté nařídil rwandským vojákům opustit území Konga, což se stalo bezprostřední příčinou konfliktu. Rwandské a ugandské vedení se rozhodlo sesadit Kabilu a nahradit jej poslušnou loutkou, která by zajistila trvání tutsijské dominance. Odstranění Kabily se zdálo být snadnou záležitostí, jeho postavení totiž nebylo příliš pevné. Tutsiové (rwandští i konžští) tvořili značnou část důstojnického sboru armády, a když se

postavili proti Kabilovi, zůstalo mu jen málo bojeschopných loajálních jednotek. Během svého ročního působení ostře potíral bývalou občanskou opozici proti Mobutuovi, několik jejích příslušníků bylo zatčeno a její přední představitel Etienne Tshisekedi byl vykázan z hlavního města. Kabilův režim nebyl vinou svého spojení s Tutsii příliš populární, obyvatelstvo se nesmířilo s přítomností arogantně se chovajících rwandských vojáků. Na východě země přerostla nespokojenost venkovského obyvatelstva s tutsijskou nadvládou v povstání. Na jihozápadě zase usiloval samozvaný „král“ Bernard Mizele o vytvoření nezávislého státu navazujícího na středověké konžské království. Rwandské a ugandské naděje na bezproblémové svržení Laurenta Kabily byly ovšem zmařeny intervencí angolských a zimbabwských jednotek.

Internacionalizace konfliktu

Konflikt mezi prezidentem Kabilou a tutsijskými povstalcí od počátku nebyl výlučně vnitropolitickým zápasem, plně internacionalizován však byl až ozbrojeným zásahem koalice spojenců prezidenta Kabily. Nejpádňější důvody k intervenci měla Angola, země s největší armádou v regionu. Kabilu podpořila již za jeho tažení proti Mobutuovi, který byl po léta jedním z nejbližších spojenců organizace UNITA, bojující proti angolské vládě, a podporoval i separatistické hnutí v angolské provincii Cabinda. Rozhodnutí intervenovat ve prospěch Kabily proti tutsijským povstalcům přišlo ve chvíli, kdy vše nasvědčovalo obnovení války s UNITA. Kabila představoval pro vládu Josefa Eduarda dos Santose záruku, že se UNITA pomoci z Konga nedostane; jeho nahrazení tutsijským režimem bylo pro angolskou vládu nepřijatelné.

Ozbrojené vystoupení Zimbabwe na podporu prezidenta Kabily bylo poněkud překvapivé. Zásah v Kongu nelze totiž bezzbytku vysvětlit hájením národních zájmů Zimbabwe. Jeho zásah v Kongu byl dán klíčovou rolí prezidenta Mugabeho v tvorbě zahraniční politiky, jeho dobrými osobními vztahy s prezidentem Kabilou a snahou o posílení vlastní prestiže. V průběhu války se Mugabeho podpora prezidentu Kabilovi spojila i s ekonomickými zájmy, zimbabwská vláda získala rozsáhlé koncese na těžbu nerostů v Kongu. Zásah v Kongu však nebyl v Zimbabwe příliš populární a stal se i jedním z důvodů relativního úspěchu zimbabwské opozice v parlamentních volbách.

Na pomoc Kabilovi vyslala své jednotky také Namibie, jejíž bezpečnostní zájmy se shodovaly s angolskými. Od konce 70. let byla občanská válka v Angole propojena se zápasem Lidové organizace Jihozápadní Afriky (SWAPO) proti jihoafrické okupaci. JAR podporovala organizaci UNITA, zatímco SWAPO mělo své základny v Angole. I poté, co Namibie získala nezávislost a SWAPO vyhrálo ve volbách, mohla Angola počítat s namibijskou spoluprací. Dalším Kabilovým spojencem se stal Čad, jehož kontingent byl však po těžkých ztrátách na severu Konga stažen. Do bojů v Kongu se na straně prezidenta Kabily zapojili i soudánští

VZTAHY A PROBLÉMY

vojáci. Vzťahy medzi Súdáncami a Ugandou nebyli již delší dobu přátelské vzhľadom k tomu, že Uganda podporovala jihosúdánské protivládne povstalec.

Štěpení povstalců

Na západě Konga sice povstalci neuspěli, podařilo se jim však stabilizovat svou pozici na východě. Z původních center povstání ve městech Goma, Bukavu a Uvira pozvolna rozšiřovali rozsah území pod svou kontrolou, koncem srpna 1998 dobyli město Kisangani na řece Kongo na severovýchodě země a v říjnu jim padla do rukou vládní bašta Kindu. Kromě bojů s jednotkami loajálními vládě vedli tutsijští rebelové i válku na území pod svou kontrolou, kde bojovali proti hutuským ozbrojencům a dopouštěli se přitom masakrů civilního obyvatelstva. V říjnu přestaly Angola, Namibie a Zimbabwe omezovat své působení pouze na obranu Kinshasy a zapojily se i do bojů na východě. Protiofenzíva vládních vojsk se však ukázala být krátkodobou, iniciativa se opět přesunula na stranu povstalců, kteří postupovali podél jezera Tanganjika směrem na jih.

Koncem listopadu došlo k prvnímu štěpení mezi povstalci, vedle Konžského shromáždění pro demokracii (RCD) vedeném Ernestem Wamba dia Wambou vzniklo Konžské osvobozené hnutí (MLC), jež podporovala Uganda. Zatímco RCD postupovalo na jih do severní Katangy a provincie Východní Kasai, ofenzíva MLC v severním Kongu směřovala z Kisangani po proudu řeky Kongo. V červenci 1999 padlo do rukou MLC město Gbadolite, které po necelý rok sloužilo jako štáb vládních vojsk na severu Konga.

Na jaře 1999 se situace na východě Konga dále zkomplikovala. Poté, co vůdce RCD Wamba dia Wamba přesídlil z Gomy do Kisangani, si RCD zvolilo nového šéfa, Emila Ilungu. Wamba dia Wamba se ovšem za hlavu RCD považovat nepřestal. Zatímco Rwanda změnu ve vedení RCD uznala, Uganda podpořila Wambu. Napětí mezi povstaleckými frakcemi a jejich zahraničními patrony stoupalo, až v srpnu 1999 přerostlo v ozbrojený střet mezi rwandskými a ugandskými vojáky. Přes vnitřní rozpory ovládali rebelové v době podepsání Lusacké mírové dohody přibližně polovinu území Konga.

Mírová dohoda

Hledání mírového řešení bylo zahájeno bezprostředně po vypuknutí konfliktu, pozice válčících stran však byly natolik vzdáleny, že bylo dlouho odsouzeno k nezdaru. Jednání vedená na podzim 1998 ztroskotávala na neochotě prezidenta Kabily jednat s rebely, které považoval pouze za nástroje Rwandy a Ugandy. Průlom přinesla až jednání zprostředkovaná libyjským vůdcem Muammarem Kaddáfím, který přesvědčil Kabilu o nevyhnutelnosti jednání s povstalci. V červnu 1999 tak mohla být v Lusace zahájena jednání vedoucí k podepsání mírové dohody. Ta mimo jiné počítala s tím, že Rada bezpečnosti OSN a Organizace africké jednoty ustaví a rozmístí síly pro udržování míru, které zajistí provádění dohody. Mělo dojít ke stažení všech cizích ozbrojených sil. Hutuské milice, stejně jako všechny další

ozbrojené skupiny v Kongu, měly být odzbrojeny. Dohoda též počítala se zahájením dialogu mezi vládou a opozicí. Lusackou dohodu podepsali 11. 7. 1999 zástupci Konga, Angoly, Namibie, Zimbabwe, Rwandy a Ugandy. Dohodu ovšem kvůli vlastním vnitřním sporům nepodepsali konžští rebelové. Za RCD chtěl totiž dohodu podepsat Wamba dia Wamba, což bylo pro nového vůdce RCD Ilungu nepřijatelné. Všechny povstalecké frakce podepsaly Lusackou mírovou dohodu až 31. srpna 1999, po silném tlaku ze strany Zambie a JAR.

Naplnění dohody však od samého počátku naráželo na obtíže. Již v září 1999 odmítli povstalci Kabilovo pozvání k zahájení národního dialogu o usmíření. Daleko závažnější však bylo porušování příměří. Na středním úseku fronty se vládní síly pokusily vymanit značný počet zimbabwských vojáků z obklíčení, ve kterém se od srpna nacházeli. Po útoku vládních vojsk vypovědělo v listopadu příměří MLC a za podpory ugandských vojáků postupovalo po proudu řeky Kongo, v prosinci dobylo město Basankusu a celý sever Konga se ocitl v jeho rukou. Ani rozmístování sil OSN neproběhlo podle plánu. V listopadu 1999 sice dorazil první tým styčných důstojníků do města Gbadolite, OSN však dala najevo, že síly pro udržování míru budou nasazeny, až bude dosaženo jasného míru. V únoru 2000 Rada bezpečnosti odsouhlasila nasazení 5500 mužů v Kongu, k rozmístění sil však nemá dojít, dokud nebudou poskytnuty válčícími stranami záruky přiměřené bezpečnosti. Na východě Konga se mezitím znovu rozhovořel konflikt mezi ugandskými a rwandskými jednotkami. Boje v Kisangani v červnu 1999, v jejichž průběhu se podařilo rwandským vojákům vytlačit Ugandy z města, si vyžádaly na 500 obětí.

Nejasné vyhlídky

Více než rok od svého podepsání zůstává Lusacká mírová dohoda stále nenaplněna. Sám mírový plán nebyl v některých bodech příliš realistický, například závazek odzbrojení hutuských milic, operujících na rozsáhlém, těžko přístupném území, přesahuje možnosti sil OSN. Válčící strany v Kongu dělí propast nedůvěry a neváhají použít k prosazování svých cílů síly. Laurent Kabila zpochybnil jeden z klíčových bodů mírové dohody svým prohlášením, že angolské, namibijské a zimbabwské jednotky zůstanou v Kongu, dokud bude hrozit nebezpečí ze strany rebelů.

Hlavním problémem zůstává otázka nasazení sil OSN. Po zkušenostech ze Somálska a nyní i ze Sierry Leone trvá OSN na bezpečnostních zárukách coby podmínce rozmístění svých sil. Za situace, kdy na severozápadě země rebelové nadále postupují po proudu Konga, tak není nasazení sil OSN v Kongu v dohledné době pravděpodobné. Navíc i počet mužů odsouhlasených Radou bezpečnosti k nasazení v Kongu je vzhľadom k rozsahu území a délce fronty naprosto nedostatečný. Kongo letos vkročilo do pátého desetiletí své nezávislé existence s nepříliš radostnými vyhlídkami.

V Sovietskom zväze žilo asi 50 miliónov moslimov. Tí po krachu ZSSR nesublimovali. Žili svoj život a čakali na „svoj“ chvíľu, ktorá prichádza. V Azerbajdžane, Kazachstane, Turkmenistane, Uzbekistane, Kirgizsku a Tadžikistane, ako i v subjektoch Ruskej federácie (Tatarstan, Baškírsko, Čečensko...) je možné zaznamenať posuny v smere znovuzrodenia islamu.

Otázka islamu, po udalostiach na hranici Spoločenstva nezávislých štátov s Afganistanom, v Čečensku, Severnom Osetsku, Dagestane... sa pre Rusko stala opakovane (už po koľký raz v histórii) nielen aktuálnou, ale najmä bolestivou a možno aj definitívne fatálnou témou. Ak pripustíme, že sa jedná o výbušnú tému vo vzťahu k Rusku, tak je zbytočné si klásť otázku, či sa nás (v Európe) táto téma (islamská budúcnosť Ruska) bytostne týka, alebo nie.

Znovuzrodenie islamu v Rusku je téma, ktorá straší, a zároveň inšpiruje. Preto treba začať exkurz od Adama, od historického momentu voľby štátneho náboženstva v Rusi, keď bol islam sv. Vladimírom (980–1015) odmietnutý, cez obdobie Kataríny II. (1762–1796), ktorá po niekoľkých povstaniach zlegalizovala islam ako zákonné náboženstvo Tatárov a Baškircov, cez islam v čase fungovania ZSSR, keď v ére L. Brežneva došlo k uvoľneniu vzťahu moci k islamu (len v Tadžikistane v tej dobe na rôznych poloilegálnych religióznych školách študovalo viac ako 1000 študentov „islamské“ vedy). Na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov malo islamské vyzdelačenie na Kaukaze (Dagestan, Čečensko) masový charakter a obdobie Gorbačova len znamenalo, že rôzne islamské organizácie a spolky zmenili svoj štatút. Z ilegálnych sa stali legálne, až sa nakoniec 9. júna 1990 v Astracháni konal ustanovujúci zjazd Islamskej strany znovuzrodenia (zúčastnilo sa 300 delegátov). A ukončiť ho dneškom, keď radikálni vahhábiti otvorene pretendujú na „svoj“ samostatný medzinárodno-právny subjekt mimo Ruskej federácie.

Ťažké dedičstvo

Rusko zdedilo moslimský problém nie po ZSSR, ale ešte z čias Ruskej impérie, a jeho primárnym limitom je skutočnosť, že na území dnešného Ruska žije cca 11–22 miliónov moslimov, ktorí sa hlásia k viac ako 40 etnosom. Pre zaujímavosť, Moskva sa postupne stáva moslimským centrom Ruska, v ktorom podľa rôznych údajov žije

Islam v Rusku: Nebezpečná realita

PETER STUPAVSKÝ

od 600 do 1200 tisíc moslimov. Ďalej podiel moslimských etnosov v Rusku sa neustále zvyšuje. V roku 1937 to bol podiel 5,93 percenta, v roku 1989 7,9 percenta a v roku 1994 dosiahol úroveň 8 percent.

Stupeň znovuzrodenia islamu v Rusku je ťažké merať štatistickými údajmi (v Rusku je funkčných viac ako 7 tisíc mešít). Hlavné (symptomatically nebezpečné a vplyvné) je, že dochádza k zmenám vo vedomí spoločnosti, v ktorej vyrastá nová, „nesovietska“ generácia etnických moslimov. Zmyslom a obsahom procesu renesancie islamu je aktívna účasť tejto novej generácie v živote Ruska a najmä jeho politizácia. Ku koncu roku 1999 bolo v Rusku registrovaných 16 749 religióznych organizácií a spolkov. Z toho 3072 boli subjekty výlučne islamského charakteru, pričom samotní Rusi priznávajú, že tento počet je potrebné vynásobiť dvomi.

Religiózne spolky moslimov sú pod gesciou tzv. centralizovaných organizácií moslimov, ktoré sa volajú *duchovné správy moslimov*. V súčasnosti je registrovaných 51 takýchto správ. Ide napríklad o Ústrednú duchovnú správu moslimov Ruska a európskej časti SNŠ, Duchovnú správu moslimov európskej časti Ruska, Duchovnú správu moslimov ázijskej časti Ruska, Radu muftiov Ruska, Vyššie koordináčne centrum duchovných správ Ruska, Koordináčne centrum moslimov Severného Kaukazu.

Rusko je a bude objektívne krajinou s moslimskými menšinami. Neznámou veličinou však ostáva, či využijú súčasné elity tento fenomén v prospech Ruska, alebo sa opäť niekde rozhoria boje s bojovníkmi so zelenou páskou na čele.

Rusko nemá celkom jasno

Politika Ruskej federácie – po rozpade ZSSR – vo vzťahu k Strednej Ázii a Kaukazu je, ako už bolo uvedené, ovplyvnená dedičstvom politiky cárskeho Ruska a ZSSR z 19. a 20. storočia. Rusko vtedy bolo schopné vytlačiť z regiónu Veľkú Britániu, Turecko a Irán. Viac než jedno storočie bola súčasťou Stredná Ázia a Kaukaz v područí Ruska.

Je pravdou, že Rusku tradične chýbala a chýba akákoľvek koncepcia politika, alebo aspoň postoj vo vzťahu k vlastnému (domácejmu) islamu. Moslimské národy viedli proti Rusku „svätú vojnu“.

V prvej kaukazskej vojne nebolo víťazov, ani porazených. Rusko plnilo svoju štátnu úlohu a horali si udržali svoj spôsob života. Pritom politický odkaz islamu je postavený na základoch, ktoré boli po stáročia formulované koránom a stali sa večnou témou vo vzťahoch moslimov k moci a jej organizačnému zhmotneniu (štát, politické strany).

Spravodlivosť je základnou kategóriou islamskej politickej kultúry. Jednako chápanie spravodlivosti v islame má iné konotácie v porovnaní s ruskou kultúrou. Pre ruskú kultúru je spravodlivosť spojená s právom a pravdou. V islamskej kultúre je spravodlivosť spojená, respektíve sa opiera o umiernenosť a centrizmus. Stred medzi dvomi krajinosťami. V politike ide o to, nepripojiť sa k ani jednému proti sebe stojacich bodov a naviac nepripustiť chaos. Islamskí radikáli sú ochotní pripustiť, že neislamská, ale spravodlivá moc (garantujúca rovnováhu a stabilitu) je lepšia než islamská, ale nespravodlivá moc. Sunitská autorita Ibn Tajmija to skoncentroval: „*Boh podporí spravodlivú veľmoc, aj keď bude nevereckou (t.j. neislamskou), ale nepodporí nespravodlivú veľmoc, aj keby bola islamská.*“

Nárast islamofóbie

Islam a politika, táto súvzťažnosť sa prejavuje mimo iné aj v stroskotaní rôznych politických koncepcií, ktoré sa pokúšala Moskva použiť vo vzťahu k subjektom s moslimskou dominanciou. Ne o o č a - kávané ťažkou sa z teoretického pohľadu ukázala hypotetická možnosť vytvorenia islamského štátu v Rusku. Podľa moslimskej dogmatiky je islam absolútne súčasným a moderným náboženstvom a skôr, alebo neskôr prestúpi na islamskú vieru celé ľudstvo. Súbežne s tým ide reč o situácii na konkrétnom teritóriu a v konkrétnom historickom momente. V Rusku,

aspoň na Kaukaze už došlo k zjednoteniu islamu a politiky. Dokonca možno v skorom období očakávať, nehľadiac na vývoj situácie v Čečensku, v Rusku nárast islamofóbie. To preto, lebo ruská spoločnosť ešte nedozrela do sebauvedomenia si svojej multikonfesionálnosti. Ďalej v ekonomicky a medzinárodne deprimovanej ruskej spoločnosti neustále prevažujú tendencie nacionalizmu a podpory tzv. ruskej idey, v rámci ktorej má špecificko-primárny štatút pravoslávie. A nakoniec na vedomie slovanskej väčšiny v Rusku neustále a seriózne vplyvajú náboženské pohľady a názory tatárskych, čečenských, dagestanských etc. – moslimských radikálov, minimálne špekulujúcich o prevahe islamu nad ostatnými náboženstvami.

Ďalším fenoménom, ktorý má vplyv na váhu islamského faktoru v ruskej vnútornej a zahraničnej politike, je skutočnosť, že šesť postsovietskych republík – Azerbajdžan, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkmenistan a Uzbekistan, historicky a kultúrne patria k moslimskému svetu a súbežne, zatiaľ, patria i do zón *záujmov* Ruskej federácie. V takejto zóne je v rámci špecifiky (ako nepostsovietske a nečlenské štáty Spoločenstva nezávislých štátov) Afganistan, Irán, Turecko, Pakistan a štáty Blízkeho východu. Z toho vyplýva, že Rusko sa aj v súčasnej dobe bude priamo dotýkať mohutného moslimského masívu, s ktorým už malo v histórii prakticky všetky možné formy spolunažívania.

Nemožno neopomenúť ani geopolitické dôsledky krachu systému bipolarity a postupného vytvárania iných vektorov vzťahov, vrátane konceptu *clash of civilizations* S. Huntingtona. Z jeho úvahy vychádza, že v podmienkach, keď sa kresťanské Rusko ocitlo pred problémom udržať si, v rámci systému medzinárodných vzťahov, zodpovedajúci štatút veľmoci, je celkom možná situácia, pri ktorej stabilita a ďalšie rozvíjanie vzťahov s moslimskými štátmi, sa môže stať jedným z rozhodujúcich faktorov udržania jeho autority a politického kurzu nezávislého od Západu. Štrukturálna a ideologická likvidácia ZSSR (impérie zla) priniesla (z pohľadu tlaku islamu) neočakávané problémy, čo však neznamená, že je potrebné pristupovať k revízii hodnotenia výsledkov studenej vojny. Pokus o riadenú „novú islamiáciu Ruska“ sa postupne obracia proti jej iniciátorom, ktorí (okrem Veľkej Británie) zväčša nemajú historickú skúsenosť s filozofiou národného egocentrizmu islamu.

Tak sa bývalí spojenci víťaznej časti „studené vojny“ spomedzi konzervatívnych moslimských režimov postupne snažia stať (a aj sa stávajú) protivníkmi Západu v sfére pokusov o ideologickú a duchovnú privatizáciu postsovietskeho priestoru.

V tejto súvislosti nemožno opomenúť konferenciu *Islam na Kaukaze*, ktorá sa konala koncom roku 1998 v Baku, a vystúpenie prezidenta Azerbajdžanu H. Alijeva, ktorý upozornil, že v boji s islamom sa doteraz používali nevhodné technológie v porovnaní s inými náboženstvami. Samozrejme, že mal na mysli to, čo sa dialo na Kaukaze po likvidácii povstania, alebo v ére Stalina. Na druhej strane tieto nesprávne technológie sa naďalej používajú aj v mene islamu.

Zodpovednosť verzus radikalizmus

Tomuto procesu napomáha niekoľko fenoménov. Rusko je priestor, kde je síce v prevahe pravoslávie, ale vplyv islamu (kultúrneho, alebo radikálneho), ale aj budhizmu je nezanedbateľný. Tresk Ruska je možný aj ako dôsledok totálneho krachu reforiem v krajine. Vtedy zrejme s konečnou platnosťou regionálne elity pochopia neschopnosť Moskvy udržať jednotnú krajinu. Ranu z milosti môže Rusko dostať podobou konfederácie, ale aj iným spôsobom, než to urobil D. Dudajev a neskôr A. Maschadov.

Možnosť ďalšieho posilňovania a rozširovania vplyvu „pravého“ islamu v Rusku je v konečnom dôsledku spojená s tým, či ho budú islamské spoločnosti pripravene a schopné akceptovať cez prizmu toho islamu, ktorý je pre národy Ruska tradične známy. Priestor Kaukazu je dôkazom, že stret islamského konzervatizmu a radikálnych islamských tendencií je nebezpečný a destabilizujúci.

Rozšírenie ideológie radikálneho islamizmu (a snaha vahábitov stať na čele tohto procesu) majú v prípade Ruska objektívne vnútorné sociálno-ekonomické príčiny. Zodpovednosť za ďalší vývoj politicko-religiózne situácie v priestore Spoločenstva nezávislých štátov a tradične islamských regiónov Ruskej federácie neleží len na Moskve, ale najmä na štátoch, ktoré sú tradične islamské. Je aj na krajinách západnej demokracie, ktoré sa snažili tento moment využiť v tlaku na Kremľ. V tejto chvíli sa im vývoj vymkol z rúk, pričom bez účasti Moskvy nemôže byť riešený.

Udalosti posledných rokov a mesiacov potvrdzujú, že Rusko ako priestor medzi kresťanskou moslimskou civilizáciou môže byť elementom, ktorý bude zohrávať špecifickú úlohu pri vytváraní rovnováhy a akceptovaní sociálno-politických záujmov predstaviteľov rôznych konfesií. Nakoniec pomôže Rusku prekonať domáci islamsky extrémizmus a terorizmus odetý do dresu religióznych hesiel.

Paradigma prípadného nekontrolovaného rozpadu Ruska je pre Európu bezpečnostne neprijateľná. Ak si to náhodou niekto želá, musí rátať s tým, že víťazmi budú islamskí radikáli. ○

Italský organizovaný zločin

MIROSLAV NOŽINA

K hlavným italským kriminálnym organizáciám patrí sicilská Mafie, neapolská Camorra řízená z Neapole, kalábrijská 'Ndranghetta, Sacra Corona Unita z Piglie a Cosa Nostra, která vznikla ve Spojených státech. Tato zpočátku regionální seskupení působící v jižní Itálii a na několika místech v USA se postupem času rozrostla v mocné mezinárodní syndikáty, které vyvíjejí činnost ve většině zemí Evropy, Severní a Jižní Americe a Austrálii.

Často zde navazují účelovou spolupráci s jinými kriminálními organizacemi, jako jsou zločinecká uskupení pocházející ze zemí bývalého Sovětského svazu či jihoa-merické drogové kartely. Jejich pozornosti se nevyhnula ani Česká republika.

Kořeny mafie

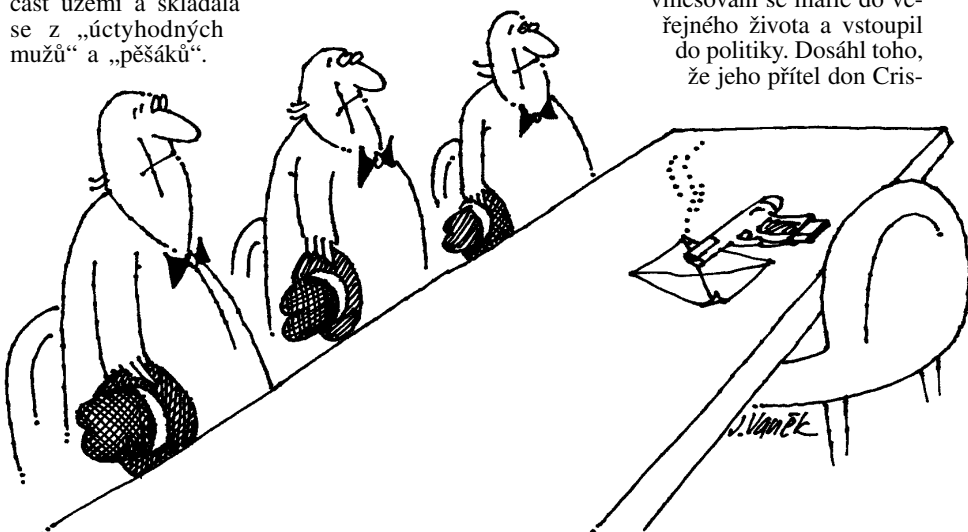
Počátky tajných společností známých jako mafie sahají do 9. století, kdy Sicílii okupovali Arabové. Utláčovaní obyvatelé Sicílie tehdy začali zakládat ozbrojené skupiny a tajná společenství na obranu proti okupantům. Podle jedné z verzí slovo „mafie“ znamená „útočiště“ a pochází z arabštiny. Tajné spolky na Sicílii později fungovaly i pod nadvládou Normanů, Francouzů či Rakušanů. Jejich prvotním účelem bylo sjednocení národa v boji proti okupantům, vytváření vědomí rodinné spřízněnosti obyvatel Sicílie, ochrana jejich životů a majetku. Tyto ideje se promítly do struktury mafie, jež si dodnes uchovává výrazně hierarchizovanou podobu vybudovanou na klanovém principu. Její základní organizační jednotkou se stala „rodina“, která řídila část území a skládala se z „úctyhodných mužů“ a „pěšáků“.

V čele místních organizací stojí „donové“, kteří podléhali „donům“ sídlícím v hlavním městě Palermu. Členové mafie striktně dodržovali vnitřní pravidla organizace. Nejdůležitější z nich byly:

- *omerta*, „zákon mlčení“: příslušník mafie nesměl za žádných okolností vyrazit tajemství mafie či jména jejích členů
- absolutní podřízenost „donovi“
- bezodkladná pomoc spráteným „rodinám“
- pomsta za útok na příslušníka „rodiny“, neboť útok na jednotlivce je považován za útok na celou organizaci
- vyhýbání se kontaktům s úřady

S rostoucím počtem členů a finančních zdrojů organizace mafie rozšiřovaly svou činnost z venkova do velkých měst a angažovaly se v kriminálních aktivitách, jako je pašování zboží, krádeže, obchod se zbraněmi, vydírání, únosy, vraždy aj. V 19. století již mafie představovala rozsáhlou a silnou kriminální organizaci, ignorující veškeré zákony s výjimkou těch vlastních.

Roku 1876 mafiánský don Raffaele Palizzolo reformoval dosavadní strategii nevměšování se mafie do veřejného života a vstoupil do politiky. Dosáhl toho, že jeho přítel don Cris-

pi byl zvolen premiérem Sicílie. Celý ostrov se tak prakticky ocitl pod kontrolou mafie. Právě zde můžeme hledat původ současného výkladu termínu mafie, který přešel do kriminologického slovníku jako označení pro paralelní kriminálněmocenské struktury, v nichž jsou propojeny zločinecké organizace se státní správou.

Organizace typu mafie vznikly i v dalších oblastech Itálie. I když systém jejich fungování je společný, vyznačují se řadou specifických rysů, vycházejících z rozdílných tradic a společenských podmínek. Neapolská Camorra je silně expanzivní a individualistická. To je příčinou mnoha rozporů a lokálních válek mezi jednotlivými gangy. Rovněž kalábrijská 'Ndrangheta se vyznačuje jistou prudkostí a divokostí – a také vysokou uzavřeností. Vyvinula si složité ceremonie s řadou sektářských a náboženských prvků. Náboženský symbolismus a ceremonie od Camorry převzala i Sacra Corona Unita, zaregistrovaná poprvé policií v roce 1983. Nejmladší Stidda („Hvězda“) naopak rituály a zločinecké kodexy cti opustila – jejím hlavním krédem jsou „zločinná akce a vysoký profit“.

Všechny organizace mafie již opustily svá tradiční působiště a staly se významným společenským činitelem v životě Itálie, kde se angažují jak v ilegálním, tak i legálním podnikání. Jejich kontakty dnes sahají až do kruhů politických a ekonomických elit země. Expandují i do zahraničí.

Italská mafie ve Spojených státech

Koncem 19. století se emisaři mafie objevili ve Spojených státech. Zpočátku se zaměřovali zejména na vydírání a „nucenou ochranu“ v prostředí italských přistěhovaleckých komunit. Jejich základnou se stal New Orleans. Když se místní policejní náčelník David Hennessey pokusil proti italské mafii rozhodněji zakročit, nechali ho neworleánské donové zavraždit.

Na počátku 20. století již působila v každém větším americkém městě odnož mafie a její moc neustále rostla. Italští donové kontrolovali rozsáhlé oblasti kriminálního podnikání, jako je prostituce, gambling, pašování aj. Obrovskou příležitostí mafii poskytla prohibice, uzákoněná ve 20. letech. Gangsteři velkého formátu jako Salvatore Maranzano, Al Capone, Vito Genovese, Charles „Lucky“ Luciano a řada dalších v té době vydělávali miliony dolarů na nelegálním prodeji alkoholu, žen a na dalších kriminálních aktivitách. V roce 1931 Maranzano vytvořil z italských zločineckých rodin ve Spojených státech jednotný zločinecký syndikát – Cosa Nostru („Naši věc“) – a sám se prohlásil „bossem všech bossů“. Poté, co dal Maranzano zavraždit, převzal vedení Cosa Nostry Lucky Luciano. Ten zkosnatělou mafii zmodernizoval a zamerikanizoval. Mimo jiné do její struktury začlenil i židovské a irské gangy.

Mafie začala pronikat do politického a hospodářského života země, angažovala

se prakticky ve všech oborech podnikání. Jeden z předních donů, Benny Siegel, založil Las Vegas. Významným nástrojem mafie se staly dělnické odbory, prostřednictvím jejichž zkorumpovaných předáků ovlivňovala hospodářský chod země.

Své významné postavení v americkém světě zločinu si italský organizovaný zločin udržuje dodnes. Při své kriminální činnosti praktikuje jak ověřené kriminální formy tvorby zisku, tak nové důmyslné metody a technologie. V červnu letošního roku odhalily americké bezpečnostní složky rozsáhlý burzovní podvod, během něhož italská mafie podvodně vylákala od investorů na padesát milionů dolarů. Obratně přitom využila obchodování přes internet. Na podvodu se podílelo pět velkých zločineckých rodin z New Yorku: Bonannové, Colombové, Genoveseové, Gambinové a Lucheseové.

Invaze do Evropy

Italský organizovaný zločin začal jako jeden z prvních na světě obratně využívat revoluce v rozvoji dopravy a komunikací a vytváření globálního trhu. Svě aktivity začal globalizaci přizpůsobovat již v 70. letech, v době, kdy se o ní představitelé vlád řady zemí ještě vyjadřovali s despektem. Italové dominovali v oblasti mezinárodního obchodu s drogami; poté svůj sortiment podloudného zboží dále rozšířili na zbraně a výbušniny, lidské bytosti, kradené automobily aj. Vybudovali rozsáhlou mezinárodní síť, do níž zapojili kriminální skupiny ze Severní a Jižní Ameriky, Střední a Východní Asie i většiny evropských zemí. Jejich činnosti v Evropě dal v roce 1993 zelenou pád hraničních bariér v rámci Evropské unie (Itálie je jedním ze zakládajících členů). Mafie tak získala volný přístup na evropský trh s 372 miliony konzumentů. Emisaři italských kriminálních uskupení vyvíjejí činnost prakticky ve všech zemích západní Evropy. Vedle nelegální činnosti pronikají do ekonomiky zemí Unie i v legálních oblastech: stavebnictví, nákupu nemovitostí a finanční sféře, vývozu a dovozu zboží. Pro podporu svých aktivit zde vytvořili rozsáhlé korupční zázemí.

Pád komunismu a otevření Evropy směrem na východ odstartoval expanzi Italů i tímto směrem. Jejich partnerem se přitom stal zejména organizovaný zločin zemí bývalého Sovětského svazu (hospodářská kriminalita, padělání bankovek, finanční machinace), balkánská zločinecká uskupení (obchod s lidmi, zbraněmi, drogami) a také nově se formující organizovaný zločin zemí postkomunistické střední Evropy.

Italové v Čechách

Kriminální síť italské mafie rozšířila svůj akční rádius na české území již počátkem 90. let. První k nám vstoupila neapolská Camorra, a to prostřednictvím svých poboček v Německu a Rakousku. Jednalo se o mafiánské klany Liccardi a Guiliano. (Prahu později navštívili i vyslanci klanů Alfieri, Contini a Dinardo.) Česká policie

záhy zaznamenala příliv italských obchodníků s koženými imitacemi, napodobeninami drahých kovů apod. Obchodníci pocházeli téměř výlučně z Neapole a střídali se u nás každých šest až deset měsíců.

Camorra postupně vytvořila síť skladů, hotelů a restaurací v Praze, Brně, Olomouci, Zlíně, Znojmě, Ostravě, Českých Budějovicích a dalších českých městech. V druhé vlně již Italové vstoupili přímo do kriminálního byznysu jako organizátoři obchodu s kradenými vozy a drogami. Přitom úzce spolupracovali s místním romským podsvětím a českými emigranty ze Švýcarska a Rakouska. České společnosti působily jako prostředník při exportu luxusních vozů kradených v Itálii a určených pro černý trh v SNS. Došlo k zadržení několika italských podnikatelů, kteří na severní Moravě dávali do oběhu falešné dolarové bankovky. Další výraznou aktivitou italských zločineckých uskupení nadále zůstává nákup nemovitostí, zejména v Praze.

V případech italských skupin můžeme sledovat široké mezinárodní zázemí. Například pražská pobočka klanu Liccardi má úzké kontakty s pobočkami v Německu, Portugalsku a na Slovensku. Šéf pražské pobočky klanu Guiliano, S. F., byl zatčen v roce 1994 ve Frankfurtu za podvody a falšování šeků. Během svých pobytů v Los Angeles, New Yorku a Praze udržoval kontakty s bossy ruské a ukrajinské mafie. Jako jeho právní poradce působil známý pražský advokát.

Mezinárodní dosah měl i případ z května 2000, kdy se při společné akci české a italské policie podařilo zadržet 33 vůdčích osobností Camorry, zabývajících se obchodem s heroinem. Drogu do České republiky dopravovali příslušníci kosovoalbánských klanů. Zde heroin nakupovali Italové a za pomoci převážně českých kurýrů přepravovali na Apeninský poloostrov. Italská policie tvrdí, že tak byly na dlouhou dobu omezeny aktivity struktur drogové mafie kolem Turína a v Kalábrii.

Kromě příslušníků Camorry se v České republice záhy objevili i zástupci sicilské mafie z Palerma. Jedním z nich byl Felice Cultrera, spojený s rodinou Santapaola z Kalábrie a rodinou Spandaro z Miami (Cosa Nostra). Ucházel se o koupi kasina v pražském hotelu Atrium a také o kasino Admiral v Paláci kultury v Praze. Hlavním důvodem bylo zřejmě hledání nových cest pro praní špinavých peněz. Když Cultrera neuspěl, zapojil se do vývozu starožitností z Česka. V červnu 1995 byl zatčen pro obchod s drogami ve Španělsku.

O „podnikání“ na českém území projeví zájem i členové klanů Spandaro a Corrallo, jež tvoří odnož Cosa Nostry v americkém Miami. Některé informace hovoří o tom, že do Prahy vyslaly své zástupce také newyorské rodiny Genovese a Gambino. Italský organizovaný zločin v Čechách rozhodně neřekl své poslední slovo. ○

Splet' evropských institucí

PETR PAVLÍK

Česká republika se od svého vzniku v roce 1993 postupně stala členskou zemí drtivě většiny relevantních evropských i euroatlantických struktur s výjimkou Evropské unie a Západoevropské unie. Je však v současnosti tak intenzivně zapojena do evropského integračního procesu, včetně představní přípravy, a je do té míry propojena s ekonomikami zemí Unie, zejména prostřednictvím obchodu a zahraničních investic, že již v podstatě jednou nohou v Evropské unii je.

Naše hromadné sdělovací prostředky každodenně informují o dění souvisejícím s EU a na téma evropské integrace již vyšla řada různých odborných publikací. Přesto jsou znalosti většiny českého obyvatelstva v tomto ohledu stále dosti chabé a nezdá se, že by se zlepšily. Lze to částečně vysvětlit i tím, že struktura různých evropských mezivládních organizací a institucí je vskutku spletitá a laik se v ní jen těžko orientuje. S povrchními a zkreslenými znalostmi se však často setkáváme i u lidí, u kterých by se daly předpokládat podstatně hlubší znalosti. Například četní novináři a překladatelé dokumentů si zcela běžně pletou Evropskou radu s Radou Evropy, a pokud se zmiňují o „Evropské bance“, není někdy zcela jasné, zda mají na mysli Evropskou investiční banku, Evropskou banku pro obnovu a rozvoj či Evropskou centrální banku. Nejsmutnější je skutečnost, že s nedostatečnými znalostmi se nezdá setkáváme i v případech některých vrcholných politiků, kteří disponují početnými týmy poradců, ba dokonce občas i u některých lidí, kteří se považují za odborníky v oblasti mezinárodních vztahů.

Z Evropských společenství Unie

Pokusme se nyní alespoň poskytnout základní informace o těch významných evropských organizacích a institucích, u nichž může snadno dojít k záměně. Před 1. listopadem 1993 existovala tři Evropská společenství (ES): Evropské hospodářské společenství (EHS), Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO) a Evropské společenství pro atomovou energii (Euratom). Smlouva o zřízení ESUO, tzv. Montánní unie, byla podepsána v dubnu roku 1951 v Paříži. Smlouva o zřízení EHS a Smlouva o zřízení Euratomu byly podepsány v březnu roku 1957 v Římě. 1. 11. 1993 vstoupila v platnost tzv. Maastrichtská smlouva, pro niž se též používá oficiálnější název „Smlouva o Evropské unii“. V jejím rámci se EHS rozšířilo o Hospodářskou a měnovou unii a přejmenovalo se na „Evropské společenství“. Tři původní Evropská společenství tvoří první

ze tří pilířů, jež společně tvoří Evropskou unii (EU). Druhým pilířem Unie je společná zahraniční a bezpečnostní politika, třetím pilířem spolupráce v resortech spravedlnosti a vnitra včetně evropského občanství.

Evropská unie má v současnosti patnáct členských zemí a někdy v období 2003–2005 se s velkou pravděpodobností očekává její rozšíření o první země z oblasti střední a východní Evropy. Bude mezi nimi i Česká republika? Reálná šance existuje, neboť francouzský ministr zahraničí Hubert Védrine při své nedávné návštěvě Prahy prohlásil, že Česká republika patří v současnosti mezi dvě až tři nejlépe připravené kandidátské země. V podobně optimistickém duchu se nedávno vyjádřil i evropský komisař pro rozšíření Günther Verheugen.

Instituce evropské „patnáctky“

Evropské společenství má pět hlavních „tradičních“ orgánů: Radu, Komisi, Parlament, Soudní dvůr a Účetní dvůr. Původně měla Evropská společenství – ESUO, EHS a Euratom – oddělené instituce. V roce 1967 byly Vysoký úřad ESUO a komise EHS sloučeny, čímž se vytvořil institucionální rámec současného uspořádání. Od chvíle, kdy Maastrichtská smlouva vstoupila v platnost, vystupují Rada neboli Rada Evropské unie (do té doby byl její oficiální název „Rada ministrů“), Komise neboli Evropská komise, Parlament neboli Evropský parlament a Evropská rada i jako orgány Unie. Naopak Soudní dvůr a Účetní dvůr zůstávají jen orgány Evropského společenství, ESUO a Euratomu (všechny tři instituce mají i nadále svou relativně nezávislou právní existenci).

Konfuzi, dokonce i mezi odborníky v ze-

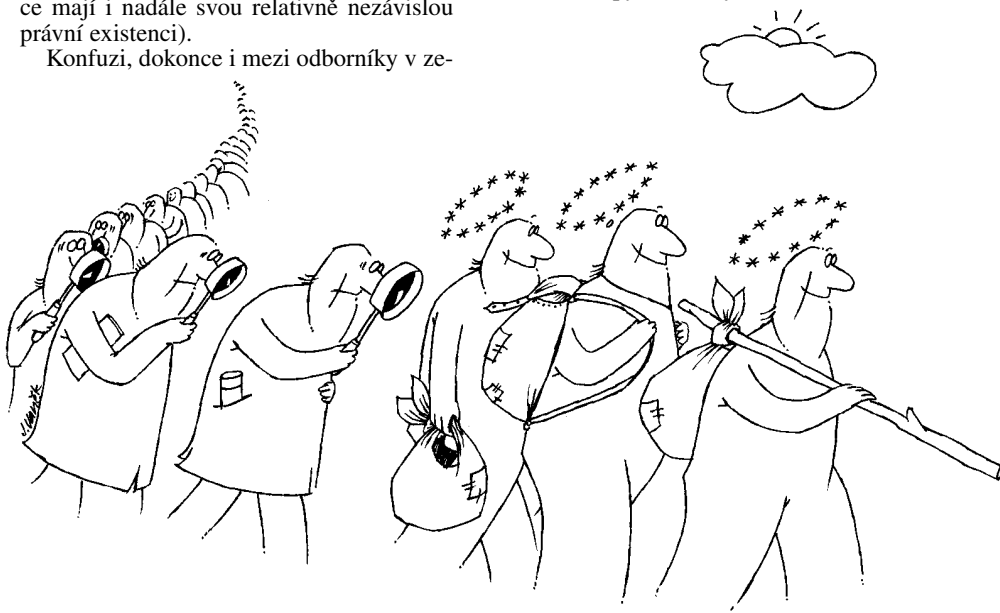
mích EU, vyvolává zejména používání termínů Evropské společenství v jednotném čísle oproti Evropským společenstvím v množném čísle. Mísí se zde totiž nezdá úzus s právním hlediskem. Každopádně Evropské společenství (dříve EHS) ani Evropská společenství nepřežila se vznikem Evropské unie existovat.

Evropská komise je výkonným orgánem ES se sídlem v Bruselu. Zjednodušeně řečeno, Komise připravuje legislativu ES, předkládá ji ke schválení Radě a poté provádí rozhodnutí Rady. Rada Evropské unie se skládá z ministrů členských zemí a je hlavním rozhodovacím orgánem, který schvaluje všechny legislativní akty. Rada se obvykle schází v Bruselu a příležitostně v Lucemburku. V Evropském parlamentu, který zasedá ve Štrasburku a Bruselu, zasedá 626 poslanců volených od roku 1979 v přímých všeobecných volbách. Parlament se podílí na formulování direktiv, směrnic a dalších právních norem a usnesení tím, že radí a doporučuje doplňky a změny v návrzích Komise. Soudní dvůr Evropských společenství (někdy se též používá název Evropský soudní dvůr) má své sídlo v Lucemburku a jeho hlavní úlohou je zajistit soulad legislativy ES s jejím uplatňováním. Účetní dvůr Evropských společenství je nejvyšším orgánem finanční kontroly v ES.

Rada Evropy není Evropská rada

Evropská rada vznikla v roce 1974, když se hlavy států a vlád rozhodly pravidelně scházet – hovoří se proto o „evropském“ summitu. Ačkoliv se s tím v zakládajících smlouvách nepočítalo, Evropská rada se stala nejvyšším politickým orgánem Unie, jehož význam spočívá hlavně v určování obecné politické linie.

Nelze se příliš divit, že Evropská rada bývá velmi často zaměňována s Radou Evropy, která nemá s evropskou „patnáctkou“ nic společného, a někdy také s Radou EU. Rada Evropy (RE) byla založena v roce

1949, jejím sídlem je Štrasburk a v současnosti má 41 členských států včetně České republiky, Slovenska, ale také například Ruska, Ukrajiny, Albánie nebo Turecka. Hlavním cílem RE vždy bylo hájit jednotu evropského kontinentu a zajišťovat dodržování základních hodnot lidstva: demokracie, lidských práv a právního státu. Státy bývalého sovětského bloku se mohly stát členskými zeměmi této organizace až po pádu komunismu. Mezi hlavní orgány RE patří Výbor ministrů a Parlamentní shromáždění. Každý členský stát je v RE zastoupen prostřednictvím svého ministra zahraničí a stálým zástupcem; ti po vzájemné dohodě rozhodují o podstatných záležitostech. Parlamentní shromáždění je fórum, na kterém se setkávají zástupci hlavních politických směrů z jednotlivých národních parlamentů (celkem 582) a diskutují o klíčových otázkách veřejného zájmu a mezinárodní politiky. Vlajku s dvanácti žlutými hvězdami na modrém pozadí si Rada Evropy zvolila v roce 1955. Stejnou vlajku přijala v roce 1986 i Evropská společenství a v momentě svého vzniku i Evropská unie. I tato skutečnost může být pro leckoho matoucí.

„Evropské“ komise i banky

Evropská komise bývá občas zaměňována s Evropskou hospodářskou komisí (EHK); někdy se používá název Hospodářská komise pro Evropu, což lépe odpovídá oficiálnímu anglickému názvu. EHK byla zřízena v roce 1947 rezolucí Hospodářské a sociální rady OSN a její sídlo je v Ženevě. Jejím původním posláním bylo napomáhat obnově hospodářství v Evropě. V dnešní době je jejím úkolem prohlubovat vzájemné hospodářské vztahy evropských zemí, napomáhat posilování jejich ekonomik a poskytovat jim pravidelné hospodářské a statistické údaje a analýzy. Členy EHK jsou všechny evropské země, z mimoevropských pak Spojené státy a Kanada. Podobné regionální hospodářské komise OSN byly vytvořeny též pro Afriku se sídlem v etiopské Addis Abebě, pro Asii a Dálný východ se sídlem v thajském Bangkoku a pro Latinskou Ameriku se sídlem v Santiagu de Chile.

Vedle pojmu Evropská unie se můžeme setkat i s pojmy Panevropská unie a Západoevropská unie. V roce 1923 vyšla kniha hraběte Coudenhove-Kalergiho pod názvem „Paneuropa“, na jejímž základě vzniklo tzv. Panevropské hnutí. Cílem hnutí bylo sjednocení Evropy a vytvoření evropské ústavy po vzoru Spojených států. V roce 1927 vydal Coudenhove-Kalergi další knihu o tzv. Panevropské unii. Organizace pod názvem Panevropská unie existuje dodnes.

Západoevropská unie (ZEU) je obrannou organizací, která byla založena v roce 1954 po ztroskotání projektu tzv. Evropského obranného společenství. ZEU není součástí EU a dosud vystupovala jako samostatná organizace. Dokonce ani všechny členské státy EU nejsou členy ZEU. V posledních letech a zejména v poslední době však do-

šlo ke značnému sblížení obou organizací. Například podle Maastrichtské smlouvy je ZEU „nedílnou součástí vývoje Evropské unie“, a je tak včleněna do Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP). Někdy se o ZEU hovoří jako o evropském pilíři NATO, což sice nikterak neznamená, že by byla součástí Severoatlantické aliance, naznačuje to však silné vzájemné vazby. Skutečnost, že bývalý generální tajemník NATO Javier Solana se stal současně vysokým úředníkem EU pro SBZP a generálním tajemníkem ZEU symbolizuje další významné sblížení ZEU s Uníí. Česká republika po vstupu do NATO v březnu 1999 změnila svůj statut z asociovaného partnera ZEU na asociovaného členu ZEU. Je docela možné, že až vstoupí Česká republika do Unie, bude již ZEU její plnou součástí, popřípadě do té doby zcela zanikne.

Pod pojmem „Evropská banka“ se mohou skrývat tři velmi důležité instituce, z nichž jen dvě patří do institucionálního systému Evropské unie. Jednou z nich je Evropská investiční banka (EIB) se sídlem v Lucemburku, která byla zřízena v roce 1958 na základě smlouvy o vzniku EHS. EIB byla pověřena úkolem ulehčovat finanční a kapitálové investice podporující evropskou integraci. Její prostředky jsou směřovány především do strategicky významných projektů, a to i v přidružených státech střední a východní Evropy. Novým orgánem Unie se od 1. ledna 1999 stala Evropská centrální banka (ECB) se sídlem ve Frankfurtu. Jejím úkolem je řízení a výkon měnové politiky těch členských zemí Unie (dnes jich je jedenáct), které jsou účastníky Evropské hospodářské a měnové unie (EMU). Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD) byla založena v roce 1991 v Londýně a jejím hlavním cílem je podpořit přechod bývalých plánovaných ekonomik k otevřeným tržně orientovaným ekonomikám, zejména v oblasti aktivit soukromého sektoru. EBRD nemá k EU žádný přímý vztah.

Jak již bylo řečeno, Soudní dvůr Evropských společenství je jedním z orgánů EU. Vedle toho působí při Radě Evropy Evropská komise i Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku, jež byly vytvořeny k tomu, aby zajišťovaly dodržování stejnomenné úmluvy, tj. Evropské úmluvy o lidských právech. Nakonec je třeba se ještě zmínit o Mezinárodním soudním dvoru v Haagu, který je hlavním soudním orgánem Organizace spojených národů. Jeho statut je nedílnou součástí Charty OSN.

* * *

Tento krátký příspěvek mohl poskytnout jen ty nejzákladnější informace o těch evropských organizacích a institucích, které bývají běžně zaměňovány. To znamená, že zde nebyl podán jejich vyčerpávající přehled. Nebyly ani vyjmenovány všechny orgány ES a EU, nýbrž jen ty, které se mohou snadno plést s něčím jiným. Nicméně i takováto informace může přinejmenším usnadnit čtenářům orientaci ve složité spleti evropských institucí. ○

Asociace pro studium mezinárodních vztahů

V letním období Asociace pro studium mezinárodních vztahů bilancuje svou více než dvouletou činnost. Po vzniku v únoru 1998 Asociace pokračovala v hlavních oblastech aktivit Nadace pro studium mezinárodních vztahů, která byla založena v roce 1994 a ukončila svou činnost koncem roku 1998. Většina bývalých členů Nadace pro studium mezinárodních vztahů (fyzické i právnické osoby) vstoupila do nově zřízené Asociace.

Činnost Asociace mezi valnými hromadami řídí rada, jejímž předsedou je prof. Dr. Otto Pick. Jako přidružený člen se Asociace účastní činnosti T.E.P.S.A. (Trans European Policy Studies Association). Pokračuje v organizování mezinárodních konferencí k aktuálním otázkám, zejména evropské integraci (naposledy v květnu 1999 o roli CEFTA v procesu rozšíření EU), jejíž výsledky byly zveřejněny ve stejnojmenném sborníku (v angličtině).

Asociace svou činnost rozšířila zejména ve dvou směrech. Především od listopadu 1998 pořádá pravidelné diskuse u kulatého stolu o aktuálních otázkách mezinárodní politiky. Navazuje na osvědčené formy výměny názorů, které se uplatňují ve vědeckých, uměleckých a literárních kruzích. Pro úspěch besedy je důležitý nejen výběr tématu, ale též rozesazení účastníků u stolu. Důležité je zachycení vyslovených myšlenek. Záznamy o jednotlivých besedách jsou k dispozici účastníkům besed. Asociace se rozhodla je vydat ve formě sborníku.

Asociace rozšířila dále svou činnost též o poskytování poradenských služeb. V rámci komunikační strategie, která má české veřejnosti poskytnout informace o Evropské unii, zpracovala publikaci „Evropská společenství – první pilíř Evropské unie“, která již vyšla ve dvou vydáních. K vydání připravuje publikaci „Druhý a třetí pilíř Evropské unie“.

Pro zvýšení informovanosti o činnosti Asociace pro studium mezinárodních vztahů jsou základní informace zveřejněny na Internetu (v rámci stránek Ústavu mezinárodních vztahů (www.czechia.com/iir)). ○

Světová ekonomika na přelomu tisíciletí

Jiří Jonáš: Světová ekonomika na přelomu tisíciletí. Management press, Praha 2000, 1. vydání, 238 stran.

Poslední dekáda tohoto tisíciletí byla velmi bohatá na významné politické a ekonomické události, jejichž dosah nejsme mnohdy schopni s krátkým časovým odstupem plně docenit. Není však sporu o tom, že tyto děje výrazným způsobem ovlivní světový hospodářský vývoj ve století novém. Skutečnost, že prakticky zmizela tradiční polarita mezi tržním a centrálně řízeným uspořádáním ekonomik a země bývalého komunistického bloku i celá řada rozvojových států se začaly otevírat zahraniční konkurenci a kapitálu, však neznamena automatické přijetí jednotného modelu fungování ekonomiky, ani neznamena konec vášnivých diskusí a zánik odlišných přístupů k řešení nejrůznějších problémů spojených s fungováním ekonomik. Cesta k prosperujícímu tržnímu hospodářství se ukázala být pro řadu zemí, včetně České republiky,

mnohem obtížnější a delší, než bychom si přáli a než mnozí předpokládali.

Některé potíže, které se v průběhu transformace objevily, nebyly způsobeny jen chybami při uskutečňování hospodářské politiky, ale měly i vnější příčiny. Větší otevřenost a propojenost vyspělých a méně vyspělých ekonomik přináší nejen možnost zásadního zlepšení životní úrovně, ale také potenciální rizika v podobě devastujících finančních krizí. Proto jedním z hlavních úkolů tvůrců hospodářské politiky je zajistit, aby se finanční otřesy, kterých jsme svědky již několik let, nestaly opakovaným doprovodným jevem ve světové ekonomice, aby nebyly nevyhnutelnou daní za globalizaci a otevírání méně vyspělých ekonomik světu.

Nová kniha Jiřího Jonáše, poradce výkonného ředitele Mezinárodního měnového fondu a autora řady publikací zabývajících se otázkami hospodářské transformace (Bankovní krize a ekonomická transformace, Ekonomická transformace v České re-

publice, Ekonomie reformy), se snaží nejširšímu čtenářskému okruhu přiblížit hlavní události světové ekonomiky poslední doby: shrnuje první desetiletí hospodářské transformace v České republice (ztracenou či promarněnou výchozí pozici?), analyzuje počátky, dramatický průběh a příčiny neúspěchu hospodářské reformy v Rusku, vývoj a důsledky finančních a hospodářských krizí v jihovýchodní Asii, Mexiku a Latinské Americe a kontroverzní a mnohdy kritizovanou úlohu Mezinárodního měnového fondu v těchto událostech. Samostatné kapitoly jsou věnovány tzv. hospodářskému zázrazku ve Spojených státech 90. let, nové architektuře mezinárodního finančního systému a prvním, vesměs pozitivním zkušenostem s fungováním Evropské měnové unie, včetně jejich potenciálních vlivů na Českou republiku a ostatní transformující se ekonomiky.

Fakt, jak je možné, že o těžké zemi, o shodné dějinné epizodě lze na jedné straně mluvit jako o „jediném úspěšném období naší historie“ a na druhé straně jako o „hluboké strukturální krizi“ i o „selhání přijaté strategie transformace“, vysvětluje autor na kritickém porovnání dvou politicky motivovaných materiálů: Zemanovy „Zprávy o stavu české společnosti“ a Klausovy knihy „Země, kde se již dva roky nevládne“, obou z roku 1999.

Bohumil Tesářík

Guy CARRON DE LA CARRIERE: La diplomatie économique – le diplomate et le marché (Hospodářská diplomacie – diplomat a trh), Paříž, Economica, 1998, 224 str.

Nejen u nás nabyla otázka vztahů mezi diplomacií a obchodem, respektive ekonomickými zájmy státu, v posledních letech na aktuálnosti. Ne snad, že by klasické diplomacii byly bohatství a obchodní zájmy lhostejné. Právě naopak – jak ukazuje publikace francouzského diplomata Carrona de la Carrierie z r. 1998, ekonomická diplomacie nepředstavuje v historii mezinárodních vztahů nic nového pod sluncem. Ale tradiční obchodně-ekonomický rozměr diplomacie byl v období studené války často zastíněn politicko-bezpečnostními prioritami, které byly v té době, ať již právem či neprávem, považovány za naléhavější. Není proto divu, že součástí změn vyvolaných rozpadem bipolárního světa je i zviditelnění a přehodnocení místa obchodních a hospodářských zájmů v současné diplomacii.

Zatímco ve světě byl nejviditelnějším potvrzením revalorizace aktivní až agresivní hospodářské diplomacie Clintonův široce medializovaný program „národní exportní strategie“ z počátku 90. let, v českém prostředí se po vleklých kompetenčních sporech o tom, kdo (rozuměj, který resort nebo úředník...) má mít vnější hospodářské vztahy,

I diplomaté musí s kůží na trh

na starosti, exportní a další ekonomické zájmy staly v posledních letech hlasitě deklarovanou vládní a diplomatickou prioritou. Ani současné konsensuální nadšení pro proexportní politiku nás však nezabaví otázky, co a jak vlastně stát v oblasti vnějších hospodářských vztahů má a může dělat. Hlavním přínosem Carronovy knihy v tomto smyslu není přesvědčit skeptiky o tom, že, jak hlásal britský ministr zahraničí Palmerston již v roce 1841, „zahraniční politika musí otevřít a zajistit cestu obchodníkům,“ ale přínos je spíše v tom, že hledá odpověď na otázku, jak na to, jaké jsou možnosti, prostředky a meze diplomatického působení v obchodně-ekonomické oblasti. Autor na tyto otázky neodpovídá jako teoretik, ale coby zkušený diplomat vyzbrojený solidním přehledem o tom, jak prosazování svých hospodářských zájmů zorganizovaly hlavní západoevropské země i Spojené státy. Předmětem jeho fundované a nestranné analýzy není jen oblast bilaterální diplomacie, ale i role mezinárodních

organizací, které mají obchodní a ekonomickou agendu v popisu práce.

První část knihy je věnována poměrně podrobnému historickému přehledu od novodobých počátků obchodní diplomacie, spojených se zřizováním prvních konzulátů, přes zlatý věk koloniální expanze z 18. a 19. století a „ropnou diplomacii“ až po postupné budování mezinárodního ekonomického systému prostřednictvím odpovídajících multilaterálních smluv a institucí. Přestože se prakticky zaměřeným čtenářům toto historické ohlednutí může zdát poněkud zdlouhavé, autorovi slouží nejen k vysvětlení historických souvislostí vzniku mnoha mezinárodních zvyků, dohod a institucí, ale i k objasnění trendů a koncepcí, které dodnes ovlivňují vývoj mezinárodních hospodářských vztahů. Autor se zastavuje u všech důležitých úspěchů i neúspěchů provázejících budování sice dodnes nedokonalého, ale přesto v mnoha ohledech funkčního mezinárodního ekonomického řádu, zosobněného takovými až donedávna všeobecně

uznávanými institucemi, jako jsou Světová obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond, Světová banka, OECD, či dalšími víceméně exkluzivními spolky typu G7, G15, Pařížský a Londýnský klub nebo EU, což je případ *sui generis*.

Autorova snaha vyčerpávajícím způsobem zmapovat a popsat všechny oblasti a aktéry mezinárodních hospodářských vztahů však v žádném případě není akademickým cvičením. V dalších částech knihy se Carron zamýšlí nejen nad aktuálními problémy a úkoly „vysoké“, respektive „makroekonomické“ diplomacie, ale i nad posláním diplomacie „mikroekonomické“, totiž té, která v zahraničí prosazuje státní zájem podporou konkrétních podnikových projektů. Východí historická perspektiva mu také umožňuje klást oprávněnou otázku, co a jak se v posláních i konkrétních úkolech hospodářské diplomacie na prahu 21. století změnilo ve srovnání s minulostí. Jak účinné jsou v době volného obchodu a globalizace nástroje státní politiky v ekonomické oblasti? Jak se v tomto procesu změnil vztahy mezi vládami a stále více nadnárodními podniky? Co vlastně při své expanzi do zahraničí od svých vlád nejvíce potřebují? Jaká je na počátku nového ti-

síceletí vítězná strategie konkurenceschopného státu?

Ne na všechny otázky autor uspokojivě odpovídá, což od něj vzhledem k vymezenému námětu knihy nikdo ani neočekává. V každém případě se mu však daří klást správné otázky, trefně popsat novou podobu problémů a v mnoha případech i nabídnout přesvědčivé odpovědi. V této souvislosti se autor také zamýšlí nad některými současnými trendy, které výrazně mění soudobou praxi hospodářské diplomacie, jako je stírání hranic mezi vnějším a vnitřním ekonomickým prostředím, nástup nových mezinárodních hráčů v podobě místních samospráv, ostatních vládních resortů i nevládních organizací či postupný přesun priorit od volného obchodu k efektivnímu zajištění volné konkurence. Autor popisuje, jak se změnila tradiční podoba diplomatické podpory v jednotlivých oblastech (ochrana, informace, finanční a politická podpora, kontakty a operativní pomoc, spolupráce na přípravě podnikatelské strategie), a připouští, že „právě ve vztahu k podnikům hospodářská diplomacie možná ztratila nejvíce nástrojů k akci“ (str. 69). Na dvou příkladech z nedávné minulosti autor přesvědčivě dokresluje úskalí (nepovedený pokus prosa-

dit v audiovizuální oblasti normu SECAM) i úspěchy (aeronautika) úsilí francouzské vlády o sektorově zaměřenou podporu domácího průmyslu při jeho zahraniční expanzi. Závěr knihy přináší zasvěcený přehled institucionálního zajištění vnějších hospodářských vztahů v některých evropských zemích (Francie, Německo, Velká Británie, Španělsko, Itálie, Nizozemsko) a ve Spojených státech.

Nejen legitimní očekávání domácích podniků, že jim diplomaté v zahraničí pomohou při dobývání nových trhů, ale i antiglobalizační emoce a pouliční šarvátky, provázející v poslední době pravidelně zasedání mezinárodních obchodních a finančních institucí, potvrzují autorovu tezi, že přes všechny změny, omezení a otázky hospodářské diplomacie nebylo zdaleka odzvoněno. Carronova kniha přes svůj místy květnatý styl nabízí v této soustavně málo zmapované problematice užitečné informace a myšlenky. Její přínos je o to větší, že byla v souladu se svým námětem napsána ve velice pragmatickém duchu, oproštěna od ideologických šablon a předsudků, což ve francouzském kulturním kontextu není vždy samozřejmostí.

Marek Skolil

Fritz Peter Habel: Die Sudetendeutschen. Mit Beiträgen von Sigrud Canz, Richard W. Eichler, Widmar Hader, Ernst Korn, Horst Kühnel, Friedrich Prinz, Walli Richter. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Band 1, Langen Müller, München 1998, 2. erweiterte Auflage, 311 s., ISBN 3-7844-2379-5.

Problematika sudetských Němců vyvolá jistě zájem každého, kdo sleduje historický vývoj česko-německých vztahů. Na německé straně je této problematice dlouhodobě věnována velká pozornost. Publikace F. P. Habela chce sloužit pedagogickým účelům, zaměřuje se na žáky, studenty a učitele v Německu. Pro našeho čtenáře jsou zajímavá jak fakta obsažená v publikaci, tak i způsob, jakým jsou podávána a vysvětlována.

Podrobně jsou uvedeny geografické údaje týkající se „Sudet“, najdeme zde, jak autor na mapě vymezil tato území.

Pokud jde o Němce coby obyvatele „Sudet“, soustředil se na jejich celkové označení – „sudetští Němci“. Uvádí jejich počty podle určitých let a období z vybraných pramenů a některé údaje z ČSR zpochybňuje.¹⁾ V tomto ohledu je důležité porovnat hodnocení statistických údajů a jiných dokumentačních materiálů v československé historiografii.²⁾

Německé osídlení v zemích střední a východní Evropy, speciálně pak v českých zemích, je sledováno od období stěhování národů. V době šíření křesťanství je pozornost soustředěna na to, jaký vliv mělo přijímání křesťanství ze Západu (Franská říše), či z Východu (Byzanc) na pozdější kontakty Čechů se „Svatou říší římskou a národa německé-

Sudetští Němci

ho“. Po období reformace je charakterizováno období vlády Habsburků v českých zemích, důsledky třicetileté války a pobělohorské protireformace. Se zánikem „Svaté říše římské a národa německého“ v důsledku napoleonských válek roku 1806 je vysvětlován význam založení Rakouského císařství a konstatováno, že se Čechy, Morava a rakouské Slezsko „konečně nacházely v Německém spolku (1815).“³⁾

V publikaci se široce rozebírá národnostní problematika v Čechách a na Moravě až do roku 1920, růst národního uvědomování na přelomu 19. a 20. století, utváření národního konfliktu mezi Čechy a Němci, dále skutečnost, jak se stával politicky relevantním, jakou úlohu hrály jazykové otázky i fakt, že většina Židů v Praze se při sčítání lidu roku 1890 přihlásila k jazyku německému. Autor charakterizuje německá stanoviska vzhledem k vývoji v 19. století, prusko-rakouské soupeření a národnostní odlišování na příkladu vývoje rakouské sociálně-demokratické strany, z níž vznikl svaz národních sociálnědemokratických stran různých národů. Vedle sebe staví nacionalismus německý a český.

Pozornost zasluhuje část, která se zabývá obdobím první světové války a po ní následujícím, vykládajícím cíle českých exilových politiků, „česko-slovenské snahy“ i záměry velmocí na mírových konferencích. Vlo-

žená mapa ukazuje území *Sudet* v letech 1918–1938 („Deutsch Böhmen, Deutsch Österreich, Sudetenland“), která byla mírovými smlouvami začleněna do nového československého státu.⁴⁾

Autor pak přechází přímo k vývoji *sudetněmeckého problému*. Analyzuje československou ústavu z roku 1920, začínající pojmem „československý národ“. Píše zde, že „tím byly ostatní existující národnosti degradovány na okupované menšiny a vyloučeny ze státního konceptu“. „Měla-li ústava vycházet z ústavy švýcarské, postrádala,“ jak píše autor, „systém národně kantonní samosprávy.“⁵⁾ Při hodnocení všech těchto politických i geografických skutečností je dobré seznámit se též s archivními materiály dostupnými na území České republiky.⁶⁾ Autor si též všímá dopadů jazykového zákona z roku 1920. Státní strukturu ČSR z téhož roku hodnotí jako „běžnou pro vítězný stát po světové válce.“⁷⁾ Nedostatků shledává v otázce principu sebeurčení a v národnostní struktuře. Podává přehled hlavních národností v Československu odděleně pro Čechy, Moravu, Slezsko, Slovensko a tehdejší Podkarpatskou Rus. Vhodným doplněním k pochopení této problematiky jsou jistě práce řady našich historiků.⁸⁾ Autor pokračuje rozbořením postavení Němců v československém státě. Geograficky je dělí na Němce z bývalých

„Horní Uher“ (Slovenska) – *Karpatendeutschen* – a Němce z Čech, Moravy a Slezska, pro něž užívá názvu *sudetští Němci* (Sudetendeutsche). S ohledem na vnitropolitický vývoj v ČSR sleduje zastoupení Němců v parlamentu, negativistické politické postoje politických stran DNP (Deutsche Nationalpartei) a DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei) i konstruktivní spolupráci sociální demokracie. Kritizuje postup státních orgánů při realizaci pozemkové reformy a při stanovení jazykových podmínek pro získávání úřadů.

Na základě těchto okolností vysvětluje vliv Konrada Henleina mezi sudetskými Němci. Výklad Henleina o postupu a cíli Sudetoněmecké strany ve vyhroceném období po nástupu Hitlera k moci je spíše apologetický. V těchto souvislostech jsou předkládány vnitropolitické problémy ČSR a nutnost reform, jejichž odložení mělo za následek, „že se nečeské národnosti stávaly travinou vestavěnou do státní struktury“.⁹⁾ Podrobně je popisován průběh událostí roku 1938 a požadavky Sudetoněmecké strany. Opět se setkáváme se snahou vysvětlit opodstatněnost nespokojenosti sudetských Němců a jejich ztotožňování s požadavky Sudetoněmecké strany. Autor však také upozorňuje na to, že jejich většina sice s nadšením vítala „návrat do Říše“, ale o politickém pozadí informována nebyla. Cituje výrok sudetoněmeckých sociálních demokratů: „Velmoci rozhodly o odstoupení sudetoněmeckých oblastí. Jsme obětmi tohoto rozhodnutí.“¹⁰⁾

Právo sudetských Němců na sebeurčení zpochybnila válka a po roce 1939 je překryly Hitlerovy skutečné plány. V publikaci následuje líčení doby válečné a situace v Protektorátu Čechy a Morava, působení druhého československého exilu a plánů prezidenta Edvarda Beneše ohledně budoucího uspořádání ČSR. Autor se zde vrací k „nedořešenému sudetoněmeckému problému“. Nastihuje možnosti, kdy se poprvé mohla zvažovat myšlenka odsunu sudetských Němců. Jde tu o otázku v našich historických kruzích již hodně diskutovanou.¹¹⁾

Pokud jde o sudetoněmecké sociální demokraty, asi pět tisíc jich po zřízení Protektorátu uprchlo do ciziny. Vedení říšské SPD po Hitlerovu vpádu do Prahy navázalo přímý kontakt s prezidentem Benešem a později se vyjádřilo k obnově ČSR tak, že „pochopitelně budou odstraněny mnichovské hranice“.¹²⁾ Důkladně se autor věnuje vývoji koncepce odsunu a mezinárodněpolitickým okolnostem, které tvořily jeho rámec, a to zhruba od roku 1940, i vnitropolitické situaci na území Československa.

Pro pochopení mezinárodněpolitických souvislostí ve vztahu k otázkám odsunu dobře poslouží stať Jaroslava Šedivého „Multilaterální aspekt problému německé menšiny na našem území v roce 1945“.¹³⁾ Z hlediska mezinárodního práva osvětluje historii odsunu i Miroslav Potočný.¹⁴⁾

Autor zmiňuje i jednání E. Beneše se

sudetoněmeckými sociálními demokraty, s W. Jakschem, a změnu jeho postoje k zastoupení Jakschovy skupiny v československé státní radě po 22. září 1941.¹⁵⁾ Potom přechází k otázkám konkrétní realizace odsunu (uvádí pojem *vyhnání*) sudetských Němců.

Proces „vyhnání“ dělí na jednotlivé fáze spojené s určitými událostmi, které hodnotí jako „protiněmecký teror“.¹⁶⁾ K dokreslení situace zde poslouží stať našich odborníků – např. Z. Radvanovského, M. Potočného, T. Staňka a dalších.¹⁷⁾ Autor sleduje i vliv Postupimské konference, která schválila odsun německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska, a tzv. dekretů prezidenta Beneše, postihů sudetských Němců v oblasti ekonomické a politicko-právní. O dekretch prezidenta Beneše u nás píše např. V. Pavlíček, V. Mikule, F. Šamalík., P. Winkler.¹⁸⁾

V samostatné kapitole líčí autor situaci sudetských Němců po jejich začlenění do čtyř okupačních zón Německa po skončení druhé světové války, jejich sociální postavení, hlavní organizace (Sudetendeutsche Landsmannschaft) a uvádí postoje „Landsmannschaftu“, ale například i sociálních demokratů a 1. Německého spolkového sněmu k řešení sudetoněmeckého problému. Předkládá počty sudetských Němců v různých částech světa, kam se dostali po druhé světové válce – například na území bývalé NDR, v Československu, v Rakousku, ale i v mimoevropských oblastech – a specifikuje jejich konkrétní sociálněekonomické a politickoprávní podmínky. Ve Spolkové republice Německo se autor soustřeďuje na ekonomické začleňování sudetských Němců, na význam jejich přizpůsobování novým vnitropolitickým a mezinárodněpolitickým okolnostem.

Čtenáře bude jistě zajímat, jak autor posuzuje úlohu sudetských Němců v poválečných československo-německých vztazích. Za mezníky v těchto vztazích považuje oživení významu lidských práv v Helsinském závěrečném dokumentu KBSE roku 1975, Chartu 77 a politické změny na přelomu let 1989–1990. V ČSFR jsou rozebírány problémy hospodářské, ekologické, státoprávní, politické i národnostní. Při charakteristice nové orientace zahraniční politiky ČSFR je zdůrazněna skutečnost, že se rozvíjela za přesvědčení, že „na Západě, ani na Východě není spatřován mocný nepřítel“.¹⁹⁾ Za dobrou základnu pro budoucnost pokládá autor prohlášení prezidenta Václava Havla a ministra zahraničních věcí Jiřího Dienstbiera k vyhnání sudetských Němců.²⁰⁾

Zvláštní část publikace se zabývá „sudetoněmeckými“ kulturními dějinami: Horst Kühnel vývojem jazyka a nářečí, Ernst Korn školstvím, Walli Richter zvyky a tradicemi, Richard W. Eichler uměním, zvláště výtvarným, Widmar Hader pak hudební tvorbou. Sigrid Canzová se orientuje na západočeské lázně (Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Mariánské Lázně a Teplice) s ohledem na velký počet sudetoně-

meckého obyvatelstva v této oblasti do roku 1945.

Friedrich Prinz se zaměřil na působení sudetských Němců v politice, hospodářství i kultuře. Začíná u Němců v Čechách v 18. století a u jejich role „při šíření osvěcenství a při prosazování reformem shora“.²¹⁾ V 19. století věnoval například v oblasti hospodářské velkou pozornost vzniku „družstevního sektoru“: „Německé podniky a vzory (*Reiffeisenkassen*) rozvíjeli Češi zprvu více a lépe, než jak tomu bylo v německých oblastech. Toto národněhospodářské hnutí bylo pak uceleno, řízeno a posíleno roku 1868 založením Živnostenské banky pro Čechy a Moravu. Zachytil význam takovýchto, na družstevní spolupráci spočívajících organizačních forem lze jen tehdy, uvědomíme-li si, že český národ jako politický celek až do roku 1918 existoval do značné míry jen na základě právě takových bohatě členěných družstevních svazů a jejich prostřednictvím dospěl k vzestupu.“²²⁾ V oblasti kultury je srovnáván rozmach české národní kultury s kulturou německou orientovanou v českých zemích na Vídeň.

Publikace je určena, jak již bylo řečeno, především německým školám a osvětovým institucím. Dostává se ale i do našich odborných knihoven a bude jistě dobré, když se s ní seznámí všichni, kteří se zabývají danou problematikou. Je bohatě vybavena grafy, dokumenty, mapami i přehledy literatury. Náš čtenář však musí přistupovat k textu kriticky (jako nakonec ke každému textu, pokud se jedná o vědecký přístup) a měl by být seznámen i s produkcí našich odborníků k sudetoněmecké problematice.²³⁾ Rovněž dokumentační materiál je vhodné doplnit archivními materiály z Československa, později České republiky, a zamýšlet se nad často rozdílnou interpretací faktů na české, či na německé straně. Velmi dobrým souborem publikovaných dokumentů k danému tématu je například publikace „Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945“.²⁴⁾

¹⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-deutschen. Mit Beiträgen von Sigrid Canz, Richard W. Eichler, Widmar Hader, Ernst Korn, Horst Kühnel, Friedrich Prinz, Walli Richter. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturtrat Band 1, Langen Müller, München 1998, s.14.

²⁾ Viz např. archivy měst a obcí v oblasti „Sudet“, Krajské prokuratury v Karlových Varech, Krajských národních výborů, Krajských úřadů, „landrátů“ (v Ústí n. Labem, v Broumově, v Duchcově, Kadani, Landškrouně, Litoměřicích, Mladé Boleslavi ad.), Městských národních výborů či Místních národních výborů.

³⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-deutschen..., s. 20.

⁴⁾ Viz: tamtéž, s. 33.

⁵⁾ Viz: tamtéž, s. 36.

⁶⁾ Viz např.: pozn. č. 2

⁷⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-deutschen..., s. 36

⁸⁾ Viz např. k otázce německé národnosti menšiny – Koloman Gajan: Postoj T. G. Masaryka k českým Němcům v prvních letech ČSR. – In: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. století do německé okupace Československa, Praha, 1998. Martin Kudláček: Německá majorita v Miroslavi v letech 1918–1946. In: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 1996, Znojmo 1997. Zdeněk Radvanovský: Němečtí antifasisté v severozápadních Čechách. In: Neznámé osudy. Liberec, 1998.

⁹⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-deutschen..., s. 58).

¹⁰⁾ Viz: tamtéž, s. 74.

¹¹⁾ Viz např. Josef Bartoš: Historiografie okupovaného pohraničí českých zemí 1938–1945. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol. Praha: ÚMV 1996, s. 9–22. Miroslav Potočný: K otázce „vyhnání“ tzv. sudetských Němců z Československa po skončení války Spojených národů s Německem. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol. Praha: ÚMV, 1996, s. 180–188.

¹²⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-deutschen..., s. 83.

¹³⁾ Viz: Jaroslav Šedivý: Multilaterální aspekt problému německé menšiny na našem území v r. 1945. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník. Praha: ÚMV 1996, s. 5–8.

¹⁴⁾ Viz: Miroslav Potočný: Mezinárodní právo a transfer Němců z Československa. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník. Praha: ÚMV, 1996, s. 11–20.

¹⁵⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-

deutschen s. 92.

¹⁶⁾ Viz: tamtéž, s. 98, 100, 101.

¹⁷⁾ Viz: Zdeněk Radvanovský: Nucené vysídlení a odsun Němců z města a okresu Ústí nad Labem v letech 1945–1946. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol. Praha: ÚMV, 1996, s. 132–150. Zdeněk Radvanovský: Události 31. července 1945 v Ústí nad Labem. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol., Praha: ÚMV, 1996, s. 120–131. Miroslav Potočný: K otázce „vyhnání“ tzv. sudetských Němců z Československa po skončení války Spojených národů s Německem. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol., Praha: ÚMV, 1996, s. 180–188. Tomáš Staněk: Německé obyvatelstvo v Československu po zakončení hlavní etapy hromadného transferu (1947–1949). Část II. Slezský sborník. Roč. 89: č. 2 (1991), s. 11–126.

¹⁸⁾ Viz: Pavel Winkler: Dekrety prezidenta republiky z období 1940–1945. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník. Praha: ÚMV, 1996, s. 21–30. Václav Pavlíček: O dekretch prezidenta republiky. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník. Praha: ÚMV, 1996, s. 41–68. František Šamalík: „Benešovy dekrety“ a smíření. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník, Praha: ÚMV, 1996, s. 83–86. Vladimír Mikule: Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol., Praha: ÚMV, 1996, s. 189–204.

¹⁹⁾ Viz: Fritz Peter Habel: Die Sudeten-deutschen..., s. 151.

²⁰⁾ Viz: tamtéž, s. 152.

²¹⁾ Viz: tamtéž, s. 294.

²²⁾ Viz: tamtéž, s. 298.

²³⁾ Viz např. Václav Kural: Zwischen Othmar Spann und Adolf Hitler. – In: Bohemia. Roč. 38: č. 2 (1997), s. 371–376. Václav Kural: Hlavní organizace sudetoněmeckých vysídlelců v SRN 1945–1989. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Václav Kural a kol. Praha: ÚMV, 1996, s. 23–53. Václav Kural: Místo společenství – konflikt: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945), Praha: ÚMV 1994. Eva Hahnová: Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí. Praha: Prago-Media, 1996. Jaroslav Kučera: Odsun nebo vyhnání: Sudetští Němci v Československu v letech 1945–46. Praha: H a H 1992. Jaroslav Kučera: Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva: Problémy jejich přesného vyčíslení. Praha: FMZV, 1992. Václav Houzvička: Odsunutí Němců – jádro česko-německého sporu. – In: Kdo žije v pohraničí. – Ústí n. Labem, 1996. Václav Houzvička a kol.: Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatelstva českého pohraničí k Německu, Ústí n. Labem 1997. Tomáš Staněk: Tábory v českých zemích 1945–1948, 1. vyd. – Šenov u Os travy: Tilia, 1996. Tomáš Staněk: Vysídlování Němců z českých zemí v květnu–srpnu 1945. In: Střední Evropa. Roč. 12: č. 57 (1996). Tomáš Staněk: Odsun Němců z Československa 1945–47, Praha: Academia, 1991 ad.

²⁴⁾ Viz: Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945. Dokumenty. Editorka Jitka Vondrová. Praha, ÚMV 1994.

Ivona Řezanková

Christopher Clapham (ed.), *African Guerrillas*, Oxford: James Currey, 1998. 208 s., ISBN 0-85255-815-5.

Hlavním cílem knihy *African Guerrillas* je přiblížit čtenáři to, co je často označováno jako nový fenomén africké politiky, při němž jde o zpochybňování legitimacy postkoloniálních režimů vnitřním povstáním (*internal resurgence*). Na počátku 60. let, v době vyvrcholení procesu dekolonizace, byly politické aspekty afrických studií zaměřeny především na otázky týkající se forem a cest vývoje nově vzniklých nezávislých států. Hledaly se optimální vzory státního zřízení, které se často, i když ne vždy, prolínaly s politickými systémy té či oné koloniální mocnosti. Takovým způsobem vznikala studie o formách anticolonialního odporu (Keňa), o tvorbě politických stran (Ghana, Senegal) nebo o možnosti federálního uspořádání státu (Nigérie) apod. Kromě těchto otázek upoutaly zájem afrikanistů i události na jihu subkontinentu, kde sílil odpor proti bílé koloniální nadvládě. Po vítězství zimbabwské revoluce v r. 1980 zůstal předmětem studií a diskusí režim apartheidu v JAR a jeho snahy destabilizovat hnutí za úplnou nezávislost subkontinentu prostřednictvím kombinovaného hospodář-

Africké gerily

ského a politického nátlaku. Od poloviny 60. let se stala vítaným tématem úloha armády v afrických zemích pod vlivem sérií vojenských převratů, které zachvátily velkou část subsaharské Afriky. To, co bylo považováno za výjimečný pokus destabilizovat etiopské císařství v r. 1960 a co našlo následovníky o tři roky později v Kongu a Beninu (dříve Dahomey), se během několika málo let stalo typickým jevem africké politické reality. Vznikaly zvláště represivní režimy s vlastní logikou tyranie a útlaku (I. Amin, J.-B. Bokassa).

Společným jmenovatelem těchto studií byl postkoloniální režim a jeho mnohotvárné formy interakce s vnitřními a vnějšími subjekty a faktory. S evidentně nespokojivým vývojem postkoloniální reality bylo logické, že se časem objeví dynamický vnitřní odpor proti zavedené centrální autoritě v řadě afrických zemí. Konsensus, jenž otevřel cestu k moci nacionalistickým vůdcům a umožnil nástolení konkrétních forem vládnutí, se rozpadal pod tlakem neúspěšných hospodářských a sociálních krizí. Kdysi populární vůdci se změnili v autokraty a jejich režimy se profily jako obudné nástroje

korupce a politické represe. Na druhé straně, navzdory rozsáhlému politickému a ekonomickému zaošťování musel vnitřní odpor čekat dosti dlouho na své první vítězství, a tudíž i příležitost upoutat pozornost afrikanistů. Téměř třicet let po vzniku prvního samostatného státu v subsaharské Africe odstraňují povstalci M. Obotého z prezidentské funkce a nastolují první povstalecký režim v Ugandě. Od té doby se tento způsob změny režimu stal téměř s t a n dardem.

Konec studené války a nové poměry v mezinárodním systému v podstatě urychlily jeho uplatnění, což se projevilo mocenským příchodem tzv. nové generace politických vůdců v Etiopii, Rwandě a demokratickém Kongu (dříve Zairu). Pád vojenského režimu plukovníka Mengistu H. Mariama otevřel cestu k odtržení Eritreje a vzniku nového státu uvnitř obnovené koloniální hranice.

Od té doby lze říci, že se vnitřní povstání stalo účinným způsobem boje proti legitimě centrální vládě. To je cesta, kterou

zvolil Denis S. Nguesso při svém návratu k moci v Kongu. Zřejmě asi takto se vyřeší angolské politické uváznutí, přitom nelze vyloučit ani případné nové uspořádání současného státu vznikem úplně či částečně autonomní oblasti na jihu a na východě země. Je obtížné si představit stabilizační situaci v Kongu s režimem prezidenta L. Kabily, který fakticky nekontroluje východní části země (provincie Kivu) pod kontrolou povstalců z RCD (*Konžské shromáždění pro demokracii*). Přes čtyřicet let trvající vnitřní povstání sužuje Súdán. Bez vzkríšení federální ústavy je těžké představit si stabilizaci Nigérie, která je ohrožena etnickými, náboženskými a ekonomickými konflikty. Seznam podobně ohrožených afrických zemí je dlouhý a nekončí již zmíněnými, ale i dalšími známými případy, jako jsou Libérie, Somálsko či Sierra Leone. Zkrátka hrozba vnitřního povstání se stává významným jevem postkoloniálního politického systému Afriky a zdá se, že řešení ve formě volebních uren tuto hrozbu neodvrátí. Tu je nutno považovat, přinejmenším střednědobě, za významnou tendenci v africké politické realitě, v níž se odráží i nedokončený státotvorný proces a snahy o jeho uskutečňování.

Knihu *African Guerillas* lze rozdělit do dvou částí. Zatímco první kapitola představuje obecnou analýzu a typologii afrických vnitřních povstání, dalších deset kapitol zkoumá pozadí vzniku a vývoje známých i méně známých konkrétních případů. Hlavním prubířským kamenem knihy je však to, nakolik pravdivě informuje své čtenáře o současnosti těchto hnutí. Vláda v Ugandě stejně jako v Etiopii nemá zdaleka konsolidovanou vnitřní legitimitu a musí čelit hnutím vnitřního ozbrojeného odporu. Rwanda pod vládou FPR

(*Rwandská vlastenecká fronta*) je zemí žijící v téměř vtrálem stanném právu; za nejasných okolností musel v březnu tohoto roku odstoupit z funkce prezident P. Bizumungu, jediný významný představitel Hutuů v režimu, jemuž jinak dominují Tutsiové. Kapitoly zabývající se EPLF (*Eritrejská fronta národního osvobození*) a TPLF (*Tigerská fronta národního osvobození*) neposkytují komplexní a úplné informace o historických vazbách, ale ani o sporech mezi těmito dvěma hnutími. Jedině takto lze vysvětlit současný hraniční spor, který ve skutečnosti skrývá hluboké rozdíly v přístupu k otázce identit a politické praxe. Přístup EPLF k odstranění náboženských a etnických rozdíly v eritrejské společnosti je srovnatelný s politikou jednotné Etiopie vojenského režimu plukovníka M. H. Mariama. TPLF je představován jako konzistentní nacionalistické hnutí, zatímco EPLF, i když zpočátku kosmopolitní, skončilo jako nekompromisní v otázce dělby moci s jinými politickými subjekty. Jak můžeme vysvětlit tak náhlý rozpad spojenectví mezi EPLF a TPLF? Jakou roli hraje potřeba EPLF vybudovat novou eritrejskou identitu a co vůbec taková identita představuje? Má v tomto případě Etiopie právo vymáhat uznání své historické hranice včetně přístupu k moři? To jsou důležité otázky, na něž nenalezneme odpověď, což význam těchto příspěvků snižuje na úroveň pouhého *public relations*. Do úplně jiné kategorie výkladu zapadá příspěvek H. Behrendové, který se zabývá HSM (*Holy Spirit Movement*) na severu Ugandy. Autorka, antropoložka, přibližuje hnutí, které stojí mimo jakoukoli mezinárodní pozornost, téměř konspiračními výklady plnými tajemna a šamanství, což vzbuzuje dojem, že klade důraz spíše na efekt uspokojující evropskou předpojatost než na podstatu věcí. Cel-

kový obraz, jenž z toho vychází, vyjadřuje evidentní posedlost hledáním nadpřirozených, případně iracionálních pohnutek afrických účastníků a vyústěním je vulgarizace jejich kultury, pro Evropana nesrozumitelná a záhadná.

Naproti tomu Douglas H. Johnson poskytuje dobrou informaci o SPLA (*Súdánská národně osvobozená armáda*) včetně způsobů jejího vzniku, což v případě tohoto nyní již nejdelšího konfliktu v subsaharské Africe dosud nebylo dostatečně doceněno a zhodnoceno. Propojení vnitřního povstání a podnikatelského ducha je dobře prezentováno na příkladu Somálska v příspěvku D. Compagnona. Je důležité připomenout si skutečnost, že neschopnost pochopit pozadí somálského frakcionářství znamenala po konžské krizi snad druhý nejvýznamnější nezdar OSN v subsaharské Africe. Setrvalý stav nepoučitelnosti a lhostejnosti, jež charakterizují hluboké dilema této světové organizace, pokud jde o její mírotvorné poslání v subsaharské Africe, dokazuje její selhání ve Rwandě necelý rok po Somálsku. Příspěvek Wm C. Reeda poskytuje důležité informace o současných problémech demokratického Konga, jež během krátké doby přerostly ve skutečný mezistátní konflikt. O povstaleckém hnutí RUF (*Revoluční sjednocená fronta*) v Sieře Leone, další ze zemí subsaharské Afriky vyhledávané reportéry, humanitárními aktivisty, ale i dobrodruhy, žoldněři, atd., píše I. Abdulla a P. Muana a známý afrikanista S. Ellis.

Místy silně a vcelku přesvědčivé analýzy dělají z této knihy potřebné čtení pro afrikanisty, ale i studenty mezinárodní politiky a mezinárodních vztahů, kteří chtějí pochopit nové síly, jež se rozhodly postavit postkoloniálním režimům se zbraní v ruce, a v některých případech se jim podařilo je odstranit.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

JIŘÍ JONÁŠ, nar. 1960, vystudoval Vysokou školu ekonomickou v Praze. V letech 1984–90 působil v Ekonomickém ústavu ČSAV a v letech 1990–91 byl poradcem ministra financí ČSFR. Od r. 1991 působí v Mezinárodním měnovém fondu, nyní jako poradce výkonného ředitele MMF. (str. 6)

KAREL KŘÍŽ, nar. 1961, ekonom, vystudoval Vysokou školu ekonomickou v Praze, v letech 1985–90 byl pracovníkem Ekonomického ústavu ČSAV, kde se zabýval zejména bankovním a problémy hospodářské transformace. Do poloviny 90. let pak působil jako komentátor a zástupce šéfredaktora Lidových novin. Nyní podniká. (str. 12)

MAREK LOUŽEK, nar. 1975, vystudoval ekonomii a filosofii na VŠE. Dokončuje studia politikologie na FSV UK. V roce 1998 absolvoval studijní pobyt na Vídeňské univerzitě věnovanému metodologii vědy. Od roku

1995 publicista, externí spolupracovník časopisů Respekt, Reflex, Ekonom a deníku MF Dnes. Od roku 1999 pracuje jako analytik Centra pro ekonomiku a politiku a současně poradce předsedy Poslanecké sněmovny. Autor knihy „Zapomenutá transformace“. (str. 10)

PETR PAVLÍK, nar. 1957, vystudoval obor ekonomická statistika na VŠE v Praze a obor evropská studia na Autonomní univerzitě v Barceloně. V současné době pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů, kde se zabývá problematikou evropské integrace. (str. 26)

MAREK SKOLIL, nar. 1962, velvyslanec České republiky ve Vietnamu, vystudoval psychologii na Univerzitě Paříž X-Nanterre a sociologii organizací na Univerzitě Paříž IX-Dauphine. V letech 1986–90 pracoval v redakci pařížského čtvrtletníku Svědectví, poté přednášel na francouzských vysokých obchodních školách. Od prosince 1992 působí na Ministerstvu zahraničí ČR. (str. 28)

Ing. LADISLAV STŘEDA, CSc., nar. 1950, po absolvování Vojenské akademie v Brně v roce 1973 vykonával řadu technických funkcí v ČSLA, především v oblasti výzkumu a vývoje prostředků ochrany proti zbraním hromadného ničení. Od roku 1996 je pracovníkem Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní. K problematice chemického odzbrojení publikoval řadu článků v odborném tisku. (str. 18)

VÁCLAV ŠMEJKAL, JUDr., Ph.D., nar. 1966, v současné době ředitel Centra pro evropskou integraci Hospodářské komory ČR, lektor kursů o evropské integraci pro manažery, státní úředníky a studenty, člen redakční rady Mezinárodní politiky. (str. 8)

JIŘÍ VANÍČEK, nar. 1973, student Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. (str. 14)

Údaje o ostatních autorech čísla viz MP 1–7/2000